

Silva Novljan

Navadna knjižnična zbirka

Ljubljana, 2011

Navadna knjižnična zbirka

Avtor: Silva Novljan
Založnik: samozaložba
Ljubljana, 2011



Knjiga je nastala na podlagi zaključnega poročila raziskave »Ponudba knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah. Državna podpora nabavni politiki splošnih knjižnic«, ki je potekala od maja do konca oktobra 2010. Spodbudilo in financiralo jo je Ministrstvo za kulturo. Tatjana Likar in Marjan Gujtman sta poskrbela za hitro in učinkovito pomoč pri zbiranju podatkov.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

025/027(0.034.2)

NOVLJAN, Silva

Navadna knjižnična zbirka [Elektronski vir] / Silva Novljan. -
El. knjiga. - Ljubljana : samozal., 2011

Način dostopa (URL): <http://www.dlib.si/?urn=URN:NBN:SI:doc-HDPFV2MA>

ISBN 978-961-276-094-6

254888192

KAZALO

PREDGOVOR	4
1 UVOD	6
2 NAMEN IN CILJI ŠTUDIJE	9
3 METODOLOGIJA	10
4 VLOGA SPLOŠNE KNJIŽNICE V PROSTI DOSTOPNOSTI INFORMACIJ	11
4. 1 POSLANSTVO SPLOŠNE KNJIŽNICE	11
4. 2 KNJIŽNICA, KULTURNA USTANOVA S PRESEŽKOM	14
4. 3 JAVNI INTERES ZA KNJIŽNIČNO ZBIRKO	16
5 PRAVNI OKVIR NABAVNE POLITIKE KNJIŽNIČNEGA GRADIVA V SPLOŠNIH KNJIŽNICAH	19
5. 1 KNJIŽNIČNA ZBIRKA OMOGOČA DISKUSIJE	19
5. 2 DRŽAVNA POLITIKA RAZVIJANJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE	21
5. 3 ELEMENTI NABAVNE POLITIKE KNJIŽNIČNEGA GRADIVA V JAVNIH DOKUMENTIH	25
5.4 ANALIZA SOFINANCIRANJA NAKUPA KNJIŽNIČNEGA GRADIVA	29
5.4.1. <i>Knjižnične zbirke v mreži splošnih knjižnic</i>	31
5.4.2 <i>Nakup knjižničnega gradiva s sredstvi javnega ciljnega razpisa za splošne knjižnice</i>	35
5.4.2.1 <i>Kakovost in uspešnost nakupa v letu 2007</i>	39
5.4.2.3 <i>Delež naslovov gradiva za otroke in mladino glede na pogoje iz Pravilnika oziroma glede na dostopnost naslovov na tržišču, strukturo prebivalstva ali velikost knjižnice</i>	46
5.4.2.4 <i>Razmerje naslovov med strokovnim in leposlovnim gradivom glede na pogoje iz Pravilnika ...</i>	48
5.4.2.7 <i>Delež nakupa del s področja humanistike (filozofija, psihologija, religija, sociologija, zgodovina, kultura, umetnost, jezikoslovje, literarna zgodovina, esejistika, kritika ipd)</i>	60
5.4.2.8 <i>Izkazovanje ciljev za uveljavljanje enake dostopnosti knjižničnega gradiva za vse prebivalce na območju knjižnice - razporeditev kupljenega gradiva v mreži knjižnice, dostopnost gradiva za posebne skupine uporabnikov ipd.</i>	61
5.4.3 <i>Nakup knjižničnega gradiva s sredstvi javnega poziva za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic</i>	70
6 UČINKI DRŽAVNE POLITIKE RAZVIJANJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE V SPLOŠNIH KNJIŽNICAH	75
6.1 POVEČANA OBSEG IN KAKOVOST VSEBINE	77
6.2 MNENJA IZVAJALCEV NABAVNE POLITIKE	82
7 SKLEP	85
8 PRIPOROČILA ZA SKLADEN RAZVOJ KNJIŽNIČNIH ZBIRK	91
9 VIRI IN LITERATURA	99
9.1 VIRI	99
9.2 LITERATURA	101

Predgovor

Analizira učinkovitosti porabe proračunskih sredstev, ki jih Ministrstvo za kulturo v letu nameni za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, je osrednja tema tega dela. Za potrebe raziskave je opredeljena knjižnica kot kulturna ustanova, njena knjižnična zbirka in javni interes za gradnjo knjižnične zbirke javnih knjižnic. Uporaba različnih kvantitativnih podatkov, deskriptivne metode za opis raziskovalnega področja, kvalitativne besedilne analize za ugotavljanje primernosti razpisa in njegovih dosežkov v poročilih knjižnic ter anketnega vprašalnika za izvajalce nabavne politike, je omogočila ovrednotiti skladnost razpisa in poziva s pravnimi in strokovnimi podlagami ter njuno učinkovitost pri gradnji knjižničnih zbirk, in sicer s prikazom obsega, vrst in vsebine pridobljenega knjižničnega gradiva, njegove dostopnosti in uporabe. Ugotovljene koristi v uveljavljanju enakosti prebivalcev pri dostopnosti knjižničnega gradiva, njegove raznovrstnosti in kakovosti, so bile, tako kot pomanjkljivosti, snov za oblikovanje predlogov za zvišanje strokovnosti, kakovosti in gospodarnosti nabavne politike v splošnih knjižnicah.

Kljub temu, da je raziskava oprta na to, kako financerji in knjižničarji upoštevajo formalna in strokovna priporočila za gradnjo knjižnične zbirke, se skozi besedilo ob kvantitativnih podatkih bralcu ponuja razmislek o tem, kako javnost in stroka razumeta, sprejemata ter doživljata poslanstvo splošne knjižnice. Vključena pogleda javnosti in izvajalcev nabavne politike opozarjata, da se v procesu nabave knjižničnega gradiva razmišljanje o poslanstvu splošne knjižnice podredi rutini dela, ki jo narekujejo navade uporabnikov, založniški trg, denar in obrazci financerjev. Slednji, čeprav oblikovani po formalnih in strokovnih priporočilih, ne morejo nadomestiti knjižničarjeve odgovornosti za izbiro publikacij, ki jih knjižničar uvršča v dogovorjen koncept knjižnične zbirke in na katere opozarja svoje okolje na različne načine, tudi s prireditvami. Podobno ugotavlja raziskava Knjižna kultura.

Rezultati nakazujejo možnosti za izboljšanje sedanje nabavne politike, pri čemer vse ni odvisno le od povečanega priliva finančnih sredstev, ampak tudi od razumevanja javnega interesa za splošno dostopnost informacij, znanja in kulture in odgovornega ravnanja za njegovo udejanjanje. Prva poglavja bralca seznanjajo, da knjižničarji splošnih knjižnic gradijo navadno zbirko knjižničnega gradiva. V tej zbirki niso dobre samo visoko kakovostne publikacije, ampak so kot dobre označene vse, ki so postavljene v dogovorjen kontekst. Knjižnica ga predstavi z dokumentom o nabavni politiki. Ta zbirka je navadna v pomenu Williamsove opredelitve navadne kulture kot skupnega artikuliranja pomenov in vrednot. Navadna je v tudi pomenu navad, ki jih imajo ljudje določenega okolja, in navadna je kot nasprotje posebnih zbirk v knjižničnem sistemu, katerim število uporabnikov ne določa njihove kakovosti. Taka bi lahko bila npr. tudi zbirka izbranih, visoko kakovostnih del, ki so vseč vsaj nekaterim in katera (pre)živijo več generacij; take zbirke v knjižničnem sistemu ne poznamo. Splošne knjižnice taka dela uvrščajo med ostala dela v zbirki in se trudijo, da bi našla čimveč uporabnikov. Podobna prizadevanja kaže tudi nabavna politika splošnih knjižnic iz te raziskave, učinek pa še ni dosegel dogovorjene ravni. Njihov uspeh je tesno povezan s podobnimi prizadevanji drugih knjižnic, še zlasti šolskih. Študija o njihovi nabavni politiki in aktivnostih za uporabo kakovostnega knjižničnega gradiva ter njihovi povezanosti z rezultati izobraževalnih razvojnih programov njihovih ustanov bi bila koristno dopolnilo kritike splošnih knjižnic.

PREGLEDNICE

- Preglednica 1: Poraba proračunskih sredstev za knjižničarstvo, 2009
- Preglednica 2: Dejavniki usmerjanja nabavne politike splošnih knjižnic
- Preglednica 3: Mreža izposojevališč splošnih knjižnic, 2009
- Preglednica 4: Število enot knjižničnega gradiva v knjižničnih zbirkah regij, 2009
- Preglednica 5: Poraba denarja za nakup knjižničnega gradiva, 2009
- Preglednica 6: Vrste knjižničnega gradiva v prirastu in projektne nakupu, 2009
- Preglednica 7: Ocene prirasta knjižničnega gradiva v letu 2007
- Preglednica 8: Nakup knjižničnega gradiva za knjižnične zbirke osrednjih knjižnic, 2009
- Preglednica 9: Primer izbire naslovov knjig za UDK skupine dveh osrednjih knjižnic, 2009
- Preglednica 10: Primer 2: Projektni nakup knjig po UDK v osrednji knjižnici, 2009
- Preglednica 11: Vrste knjižničnega gradiva, pridobljene s projektne nakupom, po UDK skupinah, 2009
- Preglednica 12: Nakup knjig, katerih izdajo je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo, 2009
- Preglednica 13: Število knjižnic po prejetih ocenah za nakup knjižničnega gradiva po vsebinskih priporočilih Razpisa, 2009
- Preglednica 14: Nakup knjižničnega gradiva za prebivalce narodnih skupnosti, 2009
- Preglednica 15: Finančna pomoč Ministrstva za kulturo na prebivalca območja osrednjih knjižnic za projektni nakup knjižničnega gradiva, 2009
- Preglednica 16: Prirast knjižničnega gradiva za naloge osrednjih območnih knjižnic, Poziv 2009

SLIKE

- Slika 1: Območja osrednjih območnih knjižnic, 2009
- Slika 2: Število enot knjižničnega gradiva na prebivalca v knjižničnih zbirkah osrednjih knjižnic, 2009
- Slika 3: Prirast knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev v osrednjih knjižnicah, 2009
- Slika 4: Finančni deleži virov financiranja nakupa knjižničnega gradiva, 2009
- Slika 5: Vrste knjižničnega gradiva v prirastu in projektne nakupu, 2009
- Slika 6: Ocene prirasta knjižničnega gradiva po kriterijih Razpisa, 2007
- Slika 7: Območja osrednjih knjižnic, 2009
- Slika 8: Nakup izvodov na naslovov knjižničnega gradiva v osrednjih knjižnicah in število njihovih krajevnih knjižnic, 2009
- Slika 9: Število s projektne in drugim nakupom pridobljenih enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev v osrednjih knjižnicah, 2009
- Slika 10: Z nakupom pridobljeni deleži naslovov knjižničnega gradiva za odrasle in mladino v osrednjih knjižnicah, 2009
- Slika 11: Z nakupom pridobljeni deleži naslovov leposlovnega in strokovnega knjižničnega gradiva, 2009
- Slika 12: Vrste knjižničnega gradiva, pridobljene s projektne nakupom in drugim prirastom, 2009
- Slika 13: Deleža naslovov leposlovja slovenskih avtorjev in zahtevnih prevodov leposlovja ter drugega leposlovnega gradiva, 2009

1 UVOD

Država razvija splošno dostopnost informacij v okviru inštitucij tudi s sofinanciranjem nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, pri čemer jo vodi politika uresničevanja enakosti državljanov pri dostopnosti informacij, ki jih potrebujejo za informiranje, izobraževanje, raziskovanje, kulturo. Namen uresničuje s pomočjo mreže splošnih knjižnic, ki razvijajo možnosti dostopa do knjižničnega gradiva in informacij za potrebe prebivalcev določenega okolja. Manifest enakosti, enakovrednosti posameznika oziroma skupin pri dostopnosti informacij uresničuje knjižnica s spoštovanjem njihovih potreb in zmožnosti, zato uveljavlja v knjižnični zbirki raznolikost sporočil po vsebini, jeziku, obliki, vrstah in zahtevnosti in skrbi za ustvarjanje razmer, ki omogočajo, da se lahko prebivalci dejavno vključujejo v oblikovanje in razvijanje osebnih in skupnih izkušenj.

Ministrstvo za kulturo po uveljavitvi Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo (2002) od leta 2003 dalje objavlja poseben projektni razpis za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah. Z njim želi *spodbujati in podpirati splošno dostopnost raznovrstne in kakovostne založniške produkcije* v knjižnični mreži slovenskih splošnih knjižnic in odpraviti nekatere pomanjkljivosti v gradnji knjižničnih zbirk, na katere je med drugim opozorila raziskava o nakupu in uporabi knjig v splošnih knjižnicah v letu 2000/01 (Breznik et al., 2005). Izkazalo se je, da so knjižnice, zaradi različnih, a ne vselej utemeljenih vzrokov, v izbiri knjižničnega gradiva v primerjavi s prepoznanimi družbenimi potrebami bolj kot je potrebno upoštevale želje svojih uporabnikov. To je lahko pripeljalo sicer več prebivalcev v knjižnico, ni pa temu primerno povečalo raznolikosti uporabe knjižničnega gradiva. Izposoja se je večala predvsem na račun lažjega leposlovja in priročnikov za samopomoč, ki so jo knjižnice podpirale tudi z dodatnimi nakupi naslovov po željah bralcev.¹

Prizadevanja za nabavno politiko, ki bi v zadovoljevanju lokalnih potreb bolj uspešno sledila priporočilom *mednarodnih smernic in splošnim ciljem državne kulturne politike v knjižnični dejavnosti*, niso uspela prepričati vse javnosti: še zmeraj se pojavljajo dvomi na račun kakovosti knjižničnih zbirk. Porajajo jih razmišljanja o učinkih knjižničnih zbirk na človekovo bivanje in delovanje, npr. Ali sedanja zbirka ustreza potrebam lokalnih skupnosti?, Ali knjižnice vodijo spremembe v okolju ali spremembe okolja vodijo knjižnice?, Kakšno vlogo imajo oziroma lahko odigrajo pri razreševanju gospodarske okoljevarstvene in socialne problematike? Kakšen vpliv ima knjižnica na ustvarjalnost, znanje, na vrednote prebivalcev?, pa o učinkih na razvoj človekovih zmožnosti, npr. Kakšno stopnjo bralne pismenosti bi lahko dosegli prebivalci?, redka pa tudi niso razmišljanja o primerni uporabi denarja za razvoj zbirk.

Kritične pripombe spremljajo gradnjo knjižničnih zbirk sicer vse skozi², bolj ali manj izrazito, a so jih do uveljavitve demokracije pogosteje objavljali knjižničarski strokovnjaki

¹ Nekatere knjižnice so to počele tudi zaradi pritožb, ki so jih nezadovoljni uporabniki naslavljali na občinsko oblast, niso pa imele javno sprejetega in objavljenega dokumenta o nabavni politiki, s katerim bi pojasnjevale in zagovarjale svoje odločitve. Izposoja, ki se je povezovala z uspešnostjo knjižnic (in njihovega vodstva), pa je med knjižnicami ustvarila še tiho konkurenco, ki pa tudi ni bila brez vpliva na izbiro knjižničnega gradiva v knjižnicah.

² Večina obravnav nabavne politike knjižnic se nanaša na nabavo knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, še sedaj. Tudi v povezavi z razvijanjem bralne kulture in pismenosti so v ospredju kritike nabavne politike

in so bile bolj ali manj namenjene knjižničarjem in njihovim prizadevanjem za izbiranje publikacij, ki bi s kakovostjo predstavitve vsebine in obliko njene predstavitve popestrile ponudbo knjižničnega gradiva za potrebe okolja. Ko se je sprostil založniški trg, na katerem se uveljavljajo raznoliki avtorski, založniški ter drugi interesi, in povečala dostopnost podatkov o dostopnosti in uporabi knjižničnega gradiva v knjižnicah, so med kritiki knjižničarski strokovnjaki v manjšini. »Vprašanje bralnih kultur je /.../ preveč pomembno, da bi ga prepustili samodejnemu ravnanju založnikov in nabavni politiki knjižnic /.../ ker /.../ tozadevna vprašanja zadevajo vse nas.«, pravi Breznikova (Breznik et al., 2005, str. 23). Objavljene izjave v medijih o ravnanju knjižnic se večinoma nanašajo na knjigo, predvsem na leposlovno, redkeje na dostopnost in uporabo drugih vrst knjižničnega gradiva. Vse pripombe so za razvijalce knjižnic pomembne, tako za oblikovanje nabavne politike knjižnic kot za samo vrednotenje knjižnic.

Med spremljevalci nabavne politike splošnih knjižnic so tudi pisatelji. Ni jim mar npr. le padajoči status avtorskega dela, ko se »avtorju bolje splača sekati drva« (Zupančič, 2009, str. 25) kot pisati, zanima jih, ali bodo njihova dela prispela na knjižne police knjižnic in našla bralce. Tako se Tadej Golob (2010, str. 17) sprašuje: »Ko so prišle *Svinjske nogice* v knjižnice, sem si mislil: pa kje jih bodo našli med vsemi drugimi«. To je umestno vprašanje, saj se v obsežni količini raznolikih naslovov, ki se leta zbirajo v knjižnični zbirki, brez strokovne pomoči in predstavitve določen naslov lahko izmakne bralčevemu brskanju po knjižnih policah ali katalogu. Po drugi strani pa zainteresirano javnost vznemirjajo nekateri podatki o nakupu publikacij in njihovi izposoji v splošnih knjižnicah, ki govore o tem, da publikacije nimajo same po sebi domovinskih pravic v vsaki knjižnični zbirki; knjižnice odločajo, katere in v koliko primerkih jih bodo uvrstile v svoje knjižnične zbirke. Rugelj (2009a, str. 156) zapiše: »Visoke količine odkupljene tovrstne (popularne; op. av.) literature /.../ izvablajo predpostavko, da splošne knjižnice, ne samo da podlegajo trendu knjižne profanacije, ki smo mu priča v zadnjih letih z vse večjim izdajanjem knjig, ki omogočajo večjo izposajo in s tem tudi večji odkup, ampak ta trend celo generirajo.« Valetič (2010, str. 48) pa ne ostaja le pri predpostavki, pravi, da: »Davkoplačevalci s knjižničnimi odkupi subvencioniramo visoke naklade tujega žanrskega šunda, slovenske avtorje pa cinično učimo, naj se že enkrat spoprimejo s tržno miselnostjo in se bolj suvereno preizkusijo na trgu. Težava ni samo v tem, da dajo knjižničarji nakupno prednost že uveljavljenim tujim uspešnicam, temveč tudi v tem, da si zaradi nizkih naklad in visokih cen slovenski bralci izposodimo tako rekoč največ knjig na svetu, po nakupu knjig pa smo na evropskem repu!«, Flisar pa zapiše: »Vendar je treba knjižnice prisiliti, da namesto tujih uspešnic kupujejo predvsem sofinancirane knjige,« (2009, str.26). Kovač (2009, str. 16-17) velike izposoje ne povezuje z enako količino prebranih knjig; navaja, da so slovenske splošne knjižnice v vrhu po izposoji knjižničnega gradiva (12 enot knjižničnega gradiva na prebivalca v letu 2007), s podatkom Eurobarometra, da je v Sloveniji v letu 2006 37 % prebivalcev prebralo več kot 5 knjig, pa domneva, da: »/.../ knjižnični obiskovalci po izposojenem tiskanem gradivu brkljajo podobno kot po spletu, zato ga potrebujejo v velikih količinah, v zelo malo tistega, kar si sposodijo, pa se zares poglobijo.« Tak način rabe izposojenega gradiva (ki je morda povezan tudi s posameznikovo odločitvijo za nakup v pomenu: »Kupim po tehtni presoji kaj bo upravičeno poseglo v moj omejen finančni vir in prostor«), knjižničarji ne omejujejo, tudi zato, ker niso ustrezno razvili vseh pogojev (prostor, osebje) za dobro, učinkovito izbiro gradiva. Navajajo utesnjene prostore, ki ne omogočajo pregledne ureditve gradiva, pomanjkanje sedežev, neustrezno odprtost knjižnice, nepopolno predstavitev gradiva v

splošnih knjižnic, zelo redko pa so kritike naslovljene na nabavno politiko šolskih knjižnic, na sezname priporočenega branja, ki jih kot spodbudo razširjajo tudi društva in različne ustanove zunaj knjižničarstva.

katalogu, pomanjkljivo izobraževanje uporabnikov za iskanje in izbiranje knjižničnega gradiva, šibko svetovanje in premalo primernih svetovalnih pripomočkov (npr: anotirani priporočilni tematski, žanrski in drugi sezname, hemeroteke kritik, priporočilne tematske razstave ipd., ki bi nadomestili sedanje spotakljive lestvice popularnih knjig). Delovni pogoji za knjižničarje in uporabnike, ki se niso razvijali vzporedno z zbirkami, ker so se zanje standardna določila počasneje uresničevala od določil, ki opredeljujejo knjižnično zbirko, prisilijo marsikaterega uporabnika, da opravi končno izbiro vira za branje, poslušanje, gledanje v udobju lastnega doma. K realnejši podobi izposoje knjižničnega gradiva pa prispeva še podatek iz navodil za zbiranje statističnih podatkov (Zbiranje, 2008), da knjižnična statistika vključuje izposajo (na dom in v knjižnici) vseh oblik knjižničnega gradiva: poleg knjig, ki so res v večini, tudi izposajo neknjižnega gradiva in izposajo, kar ni zanemarljivo, posameznih številčastih časnikov in časopisov.³ Pri štetju izposojenih knjižničnih enot se upoštevajo fizične enote, kosi, kar pomeni npr., da je naslov, izdan v več delih, zabeležen po delih. K veliki številki izposojenih enot knjižničnega gradiva veliko pripomore tudi podaljševanje izposojenega gradiva, ki je po knjižnicah različno; ponekod se lahko podaljša tudi za več, v posameznih primerih tudi za neomejeno število izposojevalnih rokov. Novljan navaja (Breznik et al., 2005, str. 134), da je bilo med izposojenim gradivom enega leta kar 39,30 % enot podaljšanih, še večji pa je odstotek podaljšanj na prvo izposajo pri novostih (v tekočem letu pridobljeno gradivo); obseg podaljšanja se je gibal med minimumom podaljšanj: 60 % (leposlovje) in maksimum: 87 % (pravo). Vzroki za to so podobni že navedenim, lahko pa so podaljšane knjige sodile med učbenike ali zahtevno literaturo, ki terja razvito bralno pismenost, daljše bralno obdobje, lahko pa so dobile knjige tudi novega bralca; član jih je nekemu posodil. To še zlasti velja za novosti, ki so v ospredju uporabnikovega zanimanja,⁴ k čemur pa v veliki meri prispevajo tudi knjižničarji, če v izposoji operirajo predvsem s prirastom, ne pa s knjižnično zbirko. Če je knjižnična zbirka dobro grajena, knjižničar pa pripravljen svetovati, zmore v večini primerov ponuditi neučakanim uporabnikom zadovoljivo nadomestilo za izposojeno novost, knjižnici pa ni treba dokupovati uspešnic, ki po preteku kratkega zanimanja obležijo na policah.

Od knjižnice se pričakuje, da se bo uspešno prilagajala spremembam v okolju in da bo s poudarki, ki ustrezajo tekočim in prihodnjim potrebam okolja, razvijala kakovost knjižnične zbirke ob ohranjanju njenega kvantitativnega nivoja. To bi morala biti njihova odločitev že danes, opozarja Breznik (Breznik et al., 2005, str. 23): »Z današnjimi pritiski komercializacije so javne knjižnice pred izbiro, ali se bodo spremenile v » izposojevalnice« ali pa bodo še naprej razvijale cilje, ki izhajajo iz njihovega javnega poslanstva, zlasti zmanjševanja kulturne revščine.« Podobno navaja Jager (2008, str. 183), da: »/.../ je eden izmed velikih izzivov, ki naslavlja prihodnost splošnih knjižnic, ne preprosto, kako naj

³ Mnoge knjižnice se tudi zaradi neprimerne odprtosti in pomanjkanja čitalniških sedežev odločajo za izposajo na dom posameznih številčastih časnikov in časopisov, ne samo tistih iz preteklih let, ampak tudi številčastih iz tekočega letnika. To pa že spreminja poslanstvo knjižnice, ki uporabnikom zagotavlja sprotno in tekoče informiranje in za to stalno prisotnost časnikov in časopisov v knjižnici. Negodovanja med uporabniki, ki ne morejo preveriti določenih podatkov, se seznaniti z dogodki ipd., ker je pretekla številka izposojena na dom, niso redka, še posebno takrat, ko to ni številka rumenega tiska, ampak strokovne revije in dnevnega, tedenskega časnika.

⁴ Zanimanje uporabnikov za nove naslove je znano tudi knjižnicam v tujini. Odgovor knjižnic je različen, niso pa redki posebni ukrepi, npr. knjižnice omejujejo podaljševanje izposoje uspešnic, rezervacijo in podaljševanje novosti, izposajo časnikov in časopisov tekočega leta na dom, omogočajo uporabo naslova časnika ali časopisa v knjižnici po vrnitvi prej izposojenega ipd., s katerimi želijo zagotoviti večjo pravičnost v dostopnosti teh naslovov.

zadovolji svoje uporabnike, temveč kako uravnnavati njihove potrebe s kulturnim poslanstvom knjižnice in »unovčiti« kvalitetni potencial knjižnične zbirke.«

Slovenija s spraševanjem o nabavni politiki splošnih knjižnic ni izjema. O podobnih razpravah, predvsem o primernem izboru publikacij za knjižnične zbirke splošnih knjižnic, poročajo tudi npr. z Danske (Jochumsen, Rasmussen, 2005, str. 290), Finske (Talja, 2005), Anglije in Amerike (Goulding, 2006), za skandinavske dežele pa Hummelshøj (2005, str. 37) navaja, da po desetih letih še niso razvile ustrezne nabavne politike za dostopnost informacij za potrebe EU. Avtorji ugotavljajo, da splošne knjižnice kot »knjižnice za vse« v sodobnem času intenzivno odstranjujejo ovire za prebivalce, tudi tako, da jim z nakupom popularne kulture kažejo svojo pripadnost. Bolj so usmerjene k uporabniku kot h gradnji knjižnične zbirke, ki ima svoje strokovne zahteve. Prav ta uporabniška naravnost knjižnic pa povzroča razprave o kakovosti knjižničnega gradiva v njihovih zbirkah, ker so bolj solidarne s splošno publiko kot s statusom kulturnega kapitala, ki zmore upravljati legitimno kulturo. Če se razpravlja o kulturnem poslanstvu knjižničnih zbirk, pa v teh razpravah ne more biti prostora za reševanje problemov avtorstva in založništva, čeprav jih lahko povzročajo tudi knjižnice, opozarjata Jochumsen in Rasmussen (2005, str. 289).

Pripombe vseh vrst, tako tiste, ki jih knjižničarjem posredujejo njihovi uporabniki, kot tiste, ki so izrečene na različnih posvetovanjih, ali zapisane v medijih, niso šle mimo knjižničarjev. Združenje splošnih knjižnic je Nacionalni svet za knjižnično dejavnost seznanilo s problematiko nakupa knjižničnega gradiva v slovenskih splošnih knjižnicah in z mnenji založnikov in pisateljev o neustreznosti nabavne politike v splošnih knjižnicah. Ta je ugotovil: »/.../, da nabavna politika slovenskih splošnih knjižnic sledi mednarodnim smernicam in splošnim ciljem kulturne politike na področju knjižnične dejavnosti.« (Novice, 2009).

Jedrnatu ugotovitev pa radovedni javnosti, če ne pozna mednarodnih smernic in ciljev nacionalne kulturne politike s področja knjižničarstva, premalo pove. Prav tako pa ne pojasnjuje, koliko in kaj je k tej politiki prispevala država, ki je odgovorna za knjižnični sistem in njegovo delovanje, za spremljanje knjižnic. Država naj bi ustrezno ukrepala, kadar se splošno dogovorjena politika ne uresničuje, tudi pri razvoju knjižničnih zbirk splošnih knjižnic. V študiji bomo zato pregledali, kakšen je **prispevek države pri gradnji knjižničnih zbirk**, kakšno poslanstvo usmerja državo pri odločitvah za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva, kako ga uresničuje in kakšen učinek ima njeno razumevanje vloge knjižnične zbirke na izvajanje nabavne politike v splošnih knjižnicah.

2 NAMEN IN CILJI ŠTUDIJE

Jedro študije je **raziskovalno vprašanje**: Ali je državna politika za razvijanje knjižnične zbirke splošnih knjižnic primerna za uveljavljanje poslanstva splošnih knjižnic?

Namen študije je podati analizo učinkovitosti porabe proračunskih sredstev, ki jih Ministrstvo za kulturo v letu nameni za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, in po potrebi pripraviti priporočila za izboljšanje nabavne politike splošnih knjižnic.

Za uresničitev namena smo določili naslednje **cilje**:

- ugotoviti podlage za izvedbo razpisa in poziva za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva,
- oceniti skladnost razpisa in poziva s pravnimi podlagami,
- oceniti skladnost vsebine razpisa in poziva s poslanstvom splošne knjižnice,
- oceniti uresničitev načrtovanih projektov in programov nakupa knjižničnega gradiva,
- preveriti učinek sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva na gradnjo knjižničnih zbirk.

Proučevanje je segalo na področja:

- ponudbe knjižničnega gradiva: vrste in vsebina knjižničnega gradiva,
- dostopnosti knjižničnega gradiva: naslovi publikacij v mreži izposojevališč,
- uporabe knjižničnega gradiva.

Pri *presoji* prispevka države oziroma količine in vsebine pridobljenega knjižničnega gradiva so nas vodili/e:

- splošni kriteriji javnega interesa za zbirko knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, kakršne bomo prepoznali v zakonih;
- strokovne usmeritve za gradnjo zbirke knjižničnega gradiva splošnih knjižnic, kakršne bomo prepoznali v strokovnih priporočilih in literaturi, pri čemer je uporaba določenih kriterijev kot so: **enakost dostopnosti**, **raznoverstnost**, **kakovost** knjižničnega gradiva pričakovana. Ti kriteriji so po mnenju Talje (2005, str. 313) sami po sebi razumljivi in ne zahtevajo nobenega pojasnjevanja, saj morajo biti razvidni v knjižnični zbirki in knjižničnih storitvah. Mi bomo to razvidnost sproti razbirali iz dokumentov in poročil o nakupu knjižničnega gradiva in ji dodali še kriterij **uporabnosti**, ki se povezuje z značilnostmi okolja in njegovimi potrebami, ter kriterij **veljavnosti**, ki se povezuje z zadovoljevanjem potreb, z razvojem posameznikovih zmožnosti in doseganjem skupno dogovorjenih namenov.

3 METODOLOGIJA

Predmet študije je nabavna politika splošnih knjižnic, podrobneje: prirast knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki so ga knjižnice pridobile s sofinanciranjem Ministrstva za kulturo v letu 2009.

Pri ugotavljanju učinkovitosti porabe proračunskih sredstev za nabavo knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, smo se gibal znotraj razumevanje pravil in zakonitosti, ki urejajo družbeno življenje, spoznavanja organiziranosti knjižnične dejavnosti in odkrivanja ravnanja ljudi, njihovega dojetanja okolja, ki se kaže v izbiri knjižničnega gradiva, uporabi knjižnic in njihovega knjižničnega gradiva. Omejene raziskovalne možnosti so omejile uporabo raziskovalnih metod, prav tako nismo mogli kompleksnosti teme umestiti v širši družbeni in strokovni kontekst, znotraj katerega se nahajajo raznoliki dejavniki za sedanje in prihodnje ravnanje odgovornih za delovanje knjižnic. Cilj študije je bil: opozoriti na izstopajoče značilnosti in spodbuditi spreminjanje delovanja, kjer bo to smiselno.

Študije smo se lotili z branjem uradnih dokumentov, in sicer v zaporedju, ki ga uradnim listinam pripisuje Bourdieu (2003, str. 93): te povedo, kaj je za vsakega človeka, kaj naj bo splošno, drugič povedo, kaj morajo ljudje narediti glede na to, kar so, tretjič pa s poročili povedo, kaj so resnično naredili. Med dokumente, ki izražajo uradno stališče do nabavne

politike splošnih knjižnic, sodijo tudi razpisi in pozivi Ministrstva za kulturo, s katerimi država sooblikuje nabavno politiko splošnih knjižnic.

Ti dokumenti so temeljni vir našega proučevanja učinkovitosti državne podpore gradnji zbirk knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah. Za iskanje odgovorov na vprašanja smo uporabili različne kvantitativne podatke, deskriptivno metodo za opis raziskovalnega področja, kvalitativno besedilno analizo za ugotavljanje primernosti razpisa in poročil o njegovih dosežkih⁵ ter anketni vprašalnik za izvajalce nabavne politike (direktorice in direktorje⁶ osrednjih knjižnic in vodje nabavnih služb). Odgovori so bili opora pri spoznavanju problematike, še posebej pri oblikovanju predlogov, kjer pa je vsako, če tudi manjšinsko, mnenje ali izkušnja iz prakse pomembno opozorilo; nekatere izmed odgovorov smo tudi navajali, ne vselej zaradi potrditve naše ugotovitve, ampak tudi zaradi seznanitve, da problem obstaja. Analiza podatkov pa je zahtevala od nas, da smo se najprej seznanili s poslanstvom splošnih knjižnic, z njihovo »splošnostjo«, opredelili tudi javni interes za izvajanje tega poslanstva ter knjižnico kot kulturno ustanovo.

4 VLOGA SPLOŠNE KNJIŽNICE V PROSTI DOSTOPNOSTI INFORMACIJ

4.1 Poslanstvo splošne knjižnice

Poslanstvo knjižnice lahko spoznamo z dokumenti, ki so knjižničarjem in javnosti brez ovir na voljo; prvim, da ga uresničujejo, drugim, da so ga deležni. Kratko je poslanstvo splošno opredeljeno v mednarodnih dokumentih. Tako **Manifest o splošnih knjižnicah**, 1995, navaja: »*Splošna knjižnica, dejanska vrata lokalne skupnosti do znanja, zagotavlja osnovno podstavo učenja od mladosti do starosti, samostojnega sprejemanja odločitev in kulturnega razvoja posameznika in socialnih skupin.*« To, leta 1994 v Ifla⁷ in Unesco sprejeto, opredelitev **namena in pomena splošne knjižnice** je Slovenija postavila na začetek **Standardov za splošne knjižnice** (2005): Ti so z odločitvijo Nacionalnega sveta za knjižnično dejavnost postali strokovna priporočila za učinkovito in gospodarno organiziranje javne splošne knjižnice, sodelavke pri uresničevanju družbenih ciljev na različnih področjih. Slovenija tako izpričuje pripadnost mednarodno priznani vlogi splošne knjižnice v življenju posameznika in skupnosti in prizadevanjem za razvoj knjižnic v demokratična središča lokalnih skupnosti za informiranje, izobraževanje, raziskovanje, kulturo in razvedrilo prebivalcev. Ta središča naj bi prispevala k ohranjanju in razvijanju kulturne identitete, jezika, pismenosti,⁸ znanja, zdravja, gospodarstva, varstva okolja, k

⁵ Ta metoda je bila uporabljena npr. tudi v evalvaciji, ki jo je opravila Karmen Erjavec za programske vsebine medijev (Erjavec, 2010), in za analizo dokumentov nabavne politike tujih splošnih knjižnic (Talja, 2005).

⁶ To obliko bomo uporabljali za oba spola, enako velja za obliki knjižničar, uporabnik.

⁷ Ifla: International Federation of Library Associations and Institutions = Mednarodna zveza bibliotekarskih društev in ustanov.

⁸ Pismenost je zmožnost uporabe dogovorjenega sistema simbolov za razumevanje in oblikovanje sporočil na ravni zahtev družbe in pomembnosti za posameznika. Knjižnična dejavnost kot javna služba zajema: *-informacijsko opismenjevanje* (Zakon o knjižničarstvu, 2001, 2. čl.)

To je storitev, s katero knjižnice seznanjajo prebivalce z vrstami informacij in informacijskimi viri, njihovo dostopnostjo in uporabo za samostojno izbiro, uporabo in predstavitev informacij v različnih življenjskih okoliščinah. Nacionalna strategija za razvoj pismenosti (2005) opredeljuje, da naj bi *vsí državljani obvladali temeljne zmožnosti govornega in pisnega sporazumevanja* v različnih okoliščinah ter za različne namene najmanj *na ravni zaključene štiriletne srednje šole*, ker jim to omogoča, da lahko: pri tvorjenju pisnih besedil in branju izberejo učinkovite pisne ali bralne strategije, - tvorijo govorna in pisna besedila glede na različne okoliščine, teme in namene,

socialni vključenosti posameznikov in skupin v lokalno in širše okolje in njegovo ustvarjalnost. Še več, Standardi so tudi strateška usmeritev, saj naj bi bili v njih opredeljeni knjižnični dejavniki za uresničevanje poslanstva knjižnice razviti za enako dostopnost knjižnične dejavnosti za vse prebivalce do leta 2015.

Standardi že v členu 1.1. povedo, da bo knjižnica s knjižničnim gradivom in storitvami uveljavljala svojo splošno razsvetljevno vlogo z dostopom do informacij in znanja in svojo politično vlogo z omogočanjem uporabe knjižnične zbirke in informacij za vse pripadnike lokalne skupnosti oziroma za vsakogar, *»/.../ ne glede na njegovo starost, spol, versko in politično prepričanje, narodnost, raso, jezik ali socialni status, zaposlitev in stopnjo izobrazbe, kakor tudi vsem posameznikom in skupinam s posebnimi potrebami.«*, da bodo gradili lastno znanje. **Zakon o knjižničarstvu** (2001, 3. čl.) pa opredeli knjižnično gradivo kot: *»/.../ objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice ter so namenjeni za potrebe kulture, izobraževanja, raziskovanja in informiranja«*.

Knjižnice, ki sicer zajemajo manjši del funkcij v nacionalni informacijski politiki, imajo tako opredeljeno ključno vlogo v prosti dostopnosti in pretoku znanja kot javne dobrine, ki ga prenašajo **raznoliki nosilci informacij**. Prednost knjižnic, v primerjavi z drugimi viri informiranja, je hramba informacij in **dostopnost informacij za vse**. Dostopnost vključuje še ponudbo uspešne izbire virov za uresničevanje socialnih potreb, tudi z možnostjo osebnih stikov, in izobraževanje (informacijsko opismenjevanje, vključno z izobraževanjem za uporabo komunikacijske in informacijske tehnologije) za razumevanje in uporabo informacij. S takim načinom omogočajo knjižnice svojim prebivalcem brez zadržkov uresničevati njihovo pravico iz 19. člena **Deklaracije o človekovih pravicah** (1948): **pravico do proste izbire in uporabe informacij**, ki jo potrjujeta tudi **Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin s protokoli** (1994, čl.10): *»Vsakdo ima pravico do svobodnega izražanja. Ta pravica obsega svobodo mišljenja ter sprejemanja in sporočanja obvestil in idej brez vmešavanja javne oblasti in ne glede na meje.«* in **Ustava Republike Slovenije** (1991) v 39. členu: *»Vsakdo lahko svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Vsakdo ima pravico pridobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon.«* Ifla/Unescov manifest o vlogi splošnih knjižnic se izkaže kot podpora udeležanju človekovih pravic. Z vsako podporo tem pravicam se *»/.../ vzpostavlja prevlada razumnosti nad samovoljo, arbitrarnim nasiljem, nad predsodki. Odpravlja se ozkost nacionalnega referenčnega okvira, lokalne politične zamejenosti in vsakršne primitivnosti«*, pravi Zupančič (2009, str. 25). Mednarodna skupnost s tako podporo uresničuje pretok idej in znanja, večkulturnost in dialog, država pa si z aktivnim razvijanjem splošnih knjižnic zagotavlja dobro razvitost lokalnih skupnosti, izobraženost in ustvarjalnost državljanov za njihovo sodelovanje z drugimi, lokalne skupnosti pa s knjižnico živijo in preživijo povezane in vključene v svet, ko organizirajo s pomočjo knjižničarjev knjižnično zbirko in storitve *»/.../ brez kakršne koli oblike ideološke, politične ali verske cenzure oziroma pritiskov komercialnega značaja.«* (Manifest, 1995).

- obvladajo samostojno delo z besedili (razčlenjevanje, razumevanje, tvorjenje),

- prepoznavajo sporočilnost besedil v različnih medijih,

- samostojno izberejo, uporabijo in predstavijo informacije v različnih življenjskih okoliščinah.

Poudarjena je *bralna pismenost*, najbolj uporabljana sposobnost za razrešitev problema, in informacijska pismenost (sposobnost za pridobivanje, razumevanje, vrednotenje in uporabo informacij za razrešitev problema).

Dostopnost knjižničnega gradiva in informacij o njem v organizaciji splošnih knjižnic je splošno prepoznan javni interes in se gradi s knjižnično zbirko krajevnih knjižnic in s povezanostjo krajevnih knjižnic s knjižničnim sistemom. Mrežna organiziranost knjižnic združuje knjižnične zbirke posameznih knjižnic in informacije o njih v enakopravno dosegljivo celoto, ki omogoča, da se enakost dostopnosti informacij uresničuje ne glede na posameznikov kraj bivanja in delovanja.

Knjižnična zbirka je uveljavljena kot osnova sredstvo, s katerim knjižnica izvaja svoj program za uresničevanje splošno sprejetega poslanstva. Raznoliki nosilci informacij so osnovni dejavniki knjižnice, ki kot **knjižnično gradivo** omogoča uresničevati njeno poslanstvo. Knjižnična zbirka tega gradiva je v knjižnici prepoznavni znak namena njenega poslovanja. Je podoba značilnosti knjižničnega okolja: »Zbirka knjižničnega gradiva odraža kulturo lokalne skupnosti in družbe.« (Manifest, 1995), nivoja bralne pismenosti, ambicije knjižnice, da aktivno posega v spreminjanje okolja in podpira razvoj, pa tudi podoba uspešnosti njene nabavne politike. Evans (1987, str. 21) pravi, da so učinkovita osnova za gradnjo zbirke poznane potrebe okolja in da je zbirka učinkovita, ko odgovarja vsej skupnosti, ne samo aktivnim uporabnikom knjižnice.⁹ Zato mora biti oblikovana s poznavanjem programov lokalne skupnosti in mora vključevati vse oblike informacij in njihovo izbiranje iz vseh virov, lokalnih, regionalnih, nacionalnih in mednarodnih.

⁹ Navedba opozarja, da so uporabniki knjižnice vsi prebivalci njenega okolja, ni pa nujno, da bi bili tudi vsi njeni člani ali njeni obiskovalci, da bi bilo delovanje knjižnice prepoznano kot učinkovito. Aktivni uporabniki (člani in obiskovalci knjižnice) so prenašalci njenih učinkov v okolje, med »pasivne uporabnike«. Prav zato sodi določitev števila včlanjenih potencialnih uporabnikov med aktivne uporabnike knjižnic med priporočene kazalnike merjenja uspešnosti delovanja knjižnice v določenem okolju. Za naše okolje so strokovnjaki v Standardih (2005) opredelili, da naj bi bilo v povprečju vsaj 40 % vseh prebivalcev včlanjenih v splošno knjižnico. To naj bi zagotavljajo primerno uporabo v knjižnicah zbrana znanja za razvoj okolja oziroma za njegove družbene potrebe in cilje.

Članstvu pa raste pomen še s pojavom nove informacijske tehnologije in novih oblik informacij, ne samo zaradi težav, ki jih imamo pri izbiranju relevantnih informacij za določeno potrebo, tudi zaradi njihove dostopnosti. Vse več informacij je namreč dostopnih z gesli, ki jih navadno dobimo s plačilom. Tudi v knjižnicah so gesla vse bolj v veljavi. Dobijo pa jih, vsaj pri nas, ne pa tudi v vseh tujih knjižnicah, samo člani knjižnice; obiskovalci knjižnic, ki niso člani, imajo pri nas omejen, oviran dostop do določenih informacij in storitev. Novljan pa opozarja še na etično sporno zaračunavanje članarine za uporabo del, katera so avtorji dali v prosto, neomejeno uporabo (Vidiček, Novljan, 2010, str. 31). Prizadevanja knjižničarjev, ki želijo uveljaviti brezplačno članstvo v knjižnicah oziroma odpraviti plačevanja članarine (vpisnine, članske izkaznice), so upravičena, ker je to lahko ovira na poti do svobodnega in zasebnega dostopa do informacij, ki ju mora knjižnica braniti in zagovarjati. Vodeb (et al., 2009) opozarja še na sporno zaračunavanje postopkov, ki so sestavni del že plačanih storitev. Omeniti velja tudi, da javnost ne more pridobiti podatka, kako je določen znesek, ki ga posamezna knjižnica opredeli kot strošek in ga naprti kot plačilo obiskovalcu knjižnice, prav tako ni določena zgornja meja tega zneska (Uredba, 2003).

Odprava takih ovir bi vplivala na obseg in strukturo članstva in na razvoj storitev, med drugim uvedbo merjenja uporabe knjižničnega gradiva na člana po prvi izposoji, brez nadaljševanja. Moč knjižnic se ne bi merila samo s številom izposojenih knjig na račun novih naslovov, ki jih prebivalci lahko dobijo zaradi pomanjkanja knjigarn le v knjižnicah, kot ugotavlja Rugelj (2009, str. 144): »Gotovo bi bila izposoja ter moč knjižnic v tem trenutku manjši, če bi se vzporedno z enako intenzivnostjo razvijalo tudi knjigarniško področje«, pri čemer to moč utemeljuje s takojšnjim dostopom novosti v knjižnicah (idib., str. 145); javnost bi jim namenila še kakšen drug poudarek. Knjižničarji bi lahko celo k prodaji knjig več prispevali, npr. z učenjem uporabe e- prodaje knjig, s katero bi nas založbe oziroma knjigarne zaželelo nagovarjale in dosegle prebivalce še v krajih, kjer tudi knjižnic ni, ali pa so omejeno, ovirano dostopne.

4. 2 Knjižnica, kulturna ustanova s presežkom

Zaradi pestrosti poslanstva, ki ga knjižnica uresničuje s knjižnično zbirko, vsebina knjižničnega gradiva presega kulturo v ožjem pomenu besede. Knjižnica je kulturna ustanova, kjer pojem kultura ne označuje le knjižnično gradivo za razvedrilo, umetniško doživetje, razvijanje sposobnosti literarnega branja, estetskega doživljanja filma, glasbe, temveč tudi gradivo za poznavanje in razumevanje dejstev, za znanje o zakonitostih narave in družbe, za razvijanje sposobnosti za aktivno bivanje, za sodelovanje in pogovor z različnimi strokami in kulturami. Tako knjižnico kot kulturno ustanovo določa enakovredno knjižnično gradivo s področja glasbe, filma, likovne umetnosti, leposlovja in gradivo, ki pove kaj kaj je, kaj in kako se je kaj zgodilo; bolj stvarni del človekovega bivanja in delovanja, ki ga soodvisno predstavljata praktično znanje in teorija, ki daje uporabnosti potrebno splošnost. Enaka obravnava raznolikih človekovih potreb zahteva tako knjižnično gradivo, informacije vseh vrst, oblik in vsebinske raznolikosti. Uporaba knjižnice in njeno vrednotenje se pri nas v javnosti še zmeraj povezuje predvsem z leposlovjem in razvijanjem branja (leposlovnih del). Kritične pripombe na račun strokovnega gradiva v knjižnični zbirki, če izvzamemo Knjižno kulturo (Breznik et al., 2005), težko zasledimo, čeprav bi bil kritičen pogled uporabnikov, še zlasti strokovnjakov, na predstavitev strok v knjižnični zbirki za gradnjo zbirke dobrodošel. Ustrezna presoja nabavne politike knjižnic pa zahteva, da se seznanimo z vsebinsko razsežnostjo knjižnične zbirke, pri čemer ne smemo spregledati pomena enakosti prebivalcev v zadovoljevanju njihovih informacijskih, izobraževalnih in kulturnih potreb, ne samo v smislu možnosti ampak tudi v smislu njihovih zmožnosti.

Manifest o splošnih knjižnicah je splošno priporočilo za organizacijo splošne knjižnice v vsakem kulturnem okolju, v nacionalnih standardih za organizacijo in delovanje knjižnic pa že spoznavamo izhodišča, »/.../ da ima kultura nekaj opraviti s tistimi vidiki človekovega razmišljanja in dejavnosti, ki se jih naučimo kot člani družbe«, kot pravi Bourdieu (2003, str. 44). Obiskovanje knjižnice sodi med kulturo obnašanja določene skupnosti, v skupni dogovor, da bo za reševanje osebnih in družbenih problemov, ki so rešljivi z informacijskimi viri. Skupnost organizirala knjižnično zbirko, prebivalci pa se poučijo o njeni rabi, da jo lahko svobodno uporabljajo. »Tisto, kar se nauči ceniti ena družba, ni nujno enako tistemu, kar se nauči ceniti druga družba«, opozarja v nadaljevanju opredelitve kulture Bourdieu (ibid., str. 129). Tudi pri organizaciji knjižnic pričakujemo razlike, ker so knjižnice javni zavodi lokalnih skupnosti. Razvidne so že v standardih za organizacijo knjižnične dejavnosti, kateri usmerjajo delovanje knjižnic v posameznih državah. V njih lahko prepoznavamo razumevanje kulture in usmeritve za razvijanje določene družbe, raznolikost socialnih potreb, ki navadno terja vsebinsko bogato raznolikost knjižničnega gradiva. Bolj ko je družba razvita, večja bo izbira vsebine, oblik knjižničnega gradiva, mnogovrstnost pa se bo odražala tudi v količini idej, načel, nazorov, interesov, prakse, stališč, ustvarjalnih pogledov. Prepoznane splošne koristi knjižnice se v okoljih uveljavljajo s spoznanjem, da je »/.../ kultura avtonomna integrirana vsota, nabor skupnih sporazumevalnih simbolov, ki organizirajo raznolikost« (Bourdieu, 2003, str. 50). V vseh standardih bomo srečali splošno priporočilo, da naj se knjižnična dejavnost organizira na osnovi poznavanja potreb okolja, kar pomeni, da knjižnica ne more biti nevtralna do dogajanja v okolju, ampak družbeno odgovorna, in vrednoti se jo z njenim prispevkom h kulturi bivanja in delovanja tega okolja. To prepoznavamo tudi v strokovnih priporočilih za organizacijo knjižnične zbirke, za katero se naj izbira gradivo, ki je pomembno za ljudi določenega okolja. Knjižnico kot kulturno ustanovo lahko osvetlimo z Williamsovimi

razumevanjem kulture (2005, str. 28), da je kultura: »/.../ celoten način življenja- to so skupni pomeni; in predstavlja nam umetnost in znanje-to so posebni procesi odkrivanja in ustvarjalnega naprežanja v določenem okolju in času«. Taka se odraža v knjižnični zbirki določene knjižnice, kjer se prepleta vsebinsko, oblikovno in zahtevnostno raznoliko knjižnično gradivo, ki ga knjižničarji izbirajo za skupne izkušnje vseh, ne pa določene manjšine.

Ker je splošna knjižnica namenjena vsem za vse vidike življenja, je njegov materialni, intelektualni in duhovni del, se knjižnična zbirka in knjižnične storitve organizirajo v smislu Williamsove opredelitve kulture kot skupnega pomena: »Skupna kultura ni splošna razširitev tega, kar meni in verjame manjšina, ampak ustvarjanje razmer, v katerem ljudstvo kot celota sodeluje pri artikuliranju pomenov in vrednot.« (idib., str. 29). V tem smislu bi knjižnici ustrezala opredelitev, da je kulturna ustanova z »navadno kulturo«, za katero velja (Williams, 2005, str. 28), »/.../ da ni posebnega razreda ali skupine ljudi, ki bi se ukvarjale le z ustvarjanjem pomenov in vrednot, bodisi v splošnem smislu ali v posebni umetnosti in verovanju.« (idib., str. 28). Knjižnica, ki gradi knjižnično zbirko s poznavanjem okolja in vključevanjem njegovih prebivalcev v organizacijo knjižnice oziroma v gradnjo knjižnične zbirke, tudi ustvarja razmere, za »/.../ dostop do polnega obsega pomenov /.../« in preprečuje »/.../ izključenost iz ustreznega sodelovanja pri spreminjanju pomenov, onemogočanje samouresničitve skupnosti /.../«, ki ju kot nevarnost, predvsem zaradi slabe izobrazbe, omenja Williams (idib., str. 29). V tem kontekstu prepoznamo vlogo knjižnic tudi v Manifestu (1995), ki poudarja, da mora knjižnica v lokalni skupnosti v tej vlogi med nalogami, vezanimi na informiranje, izobraževanje, kulturo v ožjem smislu, na prvo mesto postaviti razvijanje pismenosti in utrjevanje bralnih navad kot ključnih elementov vključenosti posameznikov v razumevanje pomenov in skupnosti. Ko so knjižnice vključene v formalno in neformalno izobraževanje in razvijanje pismenosti, širijo in kultivirajo s knjižničnim gradivom vednost o vseh vidikih človekovega bivanja in delovanja in prispevajo k vsestranskemu in uporabnemu sprejemanju pojma kulture.

Pismenost se kot osnova za sodelovanje v spreminjanju kulturnih pomenov in vrednot v skupnosti širi in razvija tudi z izjemnimi izobraževalnimi možnostmi, ki jih ponujajo knjižnice. Z izjemnimi zato, ker dajejo spodbudo za preseganje posameznikovih trenutnih dosežkov. Najprej pa morajo knjižnice poskrbeti, da so prebivalcem dostopne blizu njihovih bivališč, da z nenehnim spodbujanjem iščejo kritične odzive na knjižnično gradivo med prebivalci in postopoma krepijo kulturno rast svojega okolja. Odkrivati morajo neenakost, zato da lahko uresničijo enakost, kar pomeni, da v knjižnični zbirki ne zanemarjajo nobene manjšine, ne tiste, ki potrebuje visoko zahtevna gradiva, kakor tudi ne tiste, ki zaradi določenih primanjkljajev ali značilnosti (lahko) uporabljajo le določene vrste gradiva. Ranciere (2010, str. 32) zatrjuje, da tako izenačevanje ne pomeni, da so enako zmožni nebogljeni, žrtve, ki jim je treba pomagati, ampak spoštovanja, zaupanja vredni ljudje, ki dobijo pri uresničevanju svojih zmožnosti informacije za delovanje, uresničevanje svoje ustvarjalnosti. Po njegovem tudi v umetnosti ni hierarhije, prevlade vrednot ene nad drugo, enih dobrin ali želja nad drugimi. Splošnost kot shema razvijanja zmožnosti pojmovanja, racionalnega prepoznavanja in estetskih užitkov uporablja tudi knjižnica pri gradnji knjižnične zbirke za kulturno rast svojega okolja in njegovo vpetost v širše okolje.

V knjižnični zbirki, ki se odziva na potrebe okolja, se zrcali kulturna identiteta le tega, njegova sedanost, ki vključuje tudi odnos do preteklosti, in njegove ambicije, način bivanja

in delovanja njegovih prebivalcev.¹⁰ V splošni kulturni vlogi knjižnice se učinkovitost knjižnične zbirke pri uresničevanju skupnih interesov meri z njenim prispevkom na področjih: informiranje, izobraževanje in kultura, v tem primeru kultura v ožjem pomenu, ki znotraj knjižnične zbirke predstavlja gradivo s področja umetnosti in ljudskega ustvarjanja za kulturna, umetniška doživetja. Že s sprehodom po knjižnici in ogledu knjižnične zbirke si obiskovalec ustvarja podobo odnosa okolja kot ustanovitelja knjižnice do otrok in odraslih, do oseb s posebnimi potrebami, odnos do (posamezne) znanosti in (posamezne) umetnosti, teorije in prakse, do jezika, ustvarjalnosti domačega okolja, do drugih kultur, do pismenosti in bralne kulture, prepoznava pa tudi knjižničarja kot strokovnjaka, ki se zaveda, da s knjižnično zbirko prispeva k bralnim, informacijskim in učnim navadam, k ustvarjalnosti, pogledom na delo, svet, javnost, k oblikovanju etičnih vrednot in krepitevi javnega dialoga.

4. 3 Javni interes za knjižnično zbirko

Sporočila, ki jih prinašajo različne oblike knjižničnega gradiva, so namenjena rabi za različne namene. Knjižničnemu gradivu lahko pripišemo značaj javnega interesa »/.../ tako v smislu vsem dostopnega kot tudi zato, ker je vsebina namenjena komurkoli in obenem nikomur posebej« (Pinter, 2002, str. 29). Knjižnica, pravi Pinter, je predstavnik skupnega interesa, ki omogoča prepoznavati in uresničevati interese na področju pridobivanja informacij in znanja in prispevati k pretočnosti javnih razprav. V ospredju javnega interesa je njen prispevek v izobraževanju, širjenju vedenja o sebi, svetu, vsaj bolj kot razvedrilo, sprostitvev, pri čemer vsako gradivo v knjižnični zbirki namenja uporabniku kot potencialno informacijo, tako tisto, ki sestavlja njeno zbirko za tekoče in hitro informiranje (periodika in referenčna zbirka) kot tisto, ki ga ima v zbirki strokovnega in leposlovnega gradiva za temeljitejše spoznavanje področij in tem. Izobraževalno in spodbujevalno vlogo knjižnice v vseživljenjskem učenju in razmišljanju poudarjajo tudi Standardi (2005), z njo pa najtesneje povezano razvijanje bralne kulture in informacijskega opismenjevanja kot temeljema za črpanje znanja. Tudi naše knjižnice naj bi sodelovale v procesu, »/.../ v katerem se navadnim članom družbe posreduje celota skupnih pomenov in spretnosti, s katerimi bodo lahko te pomene popravljali v luči svojih osebnih in skupnih izkušenj« (Williams, 2005, str. 19), pri čemer država poskrbi za »/.../ odstranjevanje ovir, ki ljudstvo razvrščajo na izobražene (odjemalce) in ostale (prejemnike) /.../« (idib., str. 29), tudi z metodo »/.../ skupnega plačevanja za skupne storitve.« (ibid., str. 22). Miller (2007, str. 42) zatrjuje, da je to ustaljen način ravnanja, ki zahteva, da vsak prispeva brez predhodnega strinjanja ali privolitve, ker ima od tega koristi, če tudi jih ne uporablja. Vsi uporabljamo šole, ceste, knjižnice, ki so bile zgrajene z denarjem davkov (idib., str. 43), tudi tisti, ki davke ne

¹⁰ Če prepoznavamo identiteto okolja po jeziku, potem v naših splošnih knjižnicah z njo ne bomo imeli težav. Lahko pa bodo imeli težavo nekateri prebivalci, ki se želijo poistovetiti z maternim jezikom. Če želimo spoznati ustvarjalno dimenzijo okolja, jo lahko tudi z gradivom, ki je rezultat domačih avtorjev, saj knjižnice kar skrbno zbirajo domoznansko gradivo. Sprehod med knjižnimi policami v kakšni knjižnici pa nas lahko spravi tudi dvom, ali sta vsebina leposlovja in stroke res odsev kulture določenega okolja. Kaj bi si mislili npr. o okolju, kjer se v knjižnici znotraj leposlovja bohotijo z metri naslovov prevodi tujih del, pa še kakšen domač avtor je vmes, ki jim knjižničarji rečejo »lahkotnejše branje«, nekatere knjižnice pa ga predstavljajo kar na posebnih policah kot »Uspešnice«? Morda tudi, da so knjižničarji prihranili bralcu okoli 30 EUR, ki bi jih plačal za nakup tega, v trde platnice vezanega trenutnega ugodja, pogosto tudi jezikovno revnega ali celo slabega. So pa nekatere knjižnice tudi poskrbele, da je postal obiskovalec lastnik dela za 3 EUR, ko so mu omogočile nakup knjige, ki bo, če tudi je ne bo prebral, pričala o njegovi kulturni osveščenosti, izposodil pa si jo bo težje, dokler ne mine čas njene prodaje. In kam nas bi vodila domišljija, ko bi med strokovnim gradivom knjižnične zbirke našli sedem polic z napisom okultizem, deset z napisom kuharske knjige, sedem z napisom diete in trideset za vse naravoslovne vede?, in kaj bi menili, ko bi med časopisjem prepoznali rumenilo trača, ne pa npr. tudi »Mladine«?

plačujejo. Pravi pa tudi, da je potrebno pokazati, da so koristi, ki jih zagotavlja država, dejansko namenjene izboljšanju položaja vseh in da dokler so stroški in koristi pošteno razdeljene med državljane, ki s svojim privoljenjem preko pooblaščenih teles omogočajo take družbene okoliščine, je to dober argument. Podobno trdi Pintar (2002, str. 39): »Le če lahko knjižnica zagotavlja pravo mero splošnosti v dostopnosti informacij, bo prepoznana kot organ javnosti. V sistemskem smislu je treba zato zagotavljati čim bolj uravnoteženo ponudbo dostopnega gradiva in omogočiti javnosti, da na podlagi celovite slike o stanju tudi s pomočjo knjižnic prepozna svoj, namreč javni interes«. Javni interes zato vključuje stalno vrednotenje knjižnične zbirke, kritične pripombe, mnenja, predlogi pa so sestavni del knjižničarjevega spremljanja potreb okolja.

Država poskrbi za »/.../ družbene okoliščine, ki vsakemu posamezniku ponujajo možnosti za polno udeležanje zmožnosti.« (Zupančič, 2010, str. 15). Knjižnice lahko uvrstimo mednje. Delujejo na temelju socialne pravičnosti, vsakemu enako, ko univerzalne človekove pravice upoštevajo posamezno. Država poskrbi za družbeno dogovorjena pravila in vzpostavljen sistem za uveljavljanje vrednot, kot sta npr. znanje, ustvarjalnost, za njihovo spoštovanje, poskrbi za etičnost dela, da ima posameznik zagotovljeno svobodo in stalnost pri uresničevanju zmožnosti, tudi v kriznih časih; npr. takrat, ko se v mreži knjižnic izgubi eno izposojevališče, sistem poskrbi za prebivalce, saj mora druga knjižnica razviti zanje ustrezno obliko dostopnosti knjižničnih storitev.

Splošne knjižnice uresničujejo v svojem okolju in na svojem področju delo za javno dobro. Vključujejo se v javni interes, ki ga Zupančič (ibid, str. 31) označi kot interes za »izobraženo in sodelovalno demokracijo«, ko zanj razvijajo dostopnost potrebnih informacij. Buckland (2005, str. 330) zapiše, da knjižničarji splošnih knjižnic bolj kot drugi knjižničarji in bolj kot večina teoretikov informacij, razumejo, da dokument, ki označuje pomen objekta, ni samo enostavna oblika zapisa, ki objektivizira znanje, ni le zapis, kjer se lahko poučimo, ampak nas lahko nagovori tudi estetsko in čustveno, vsak pa prispeva h gradnji kulture s komunikacijo. Po njegovem vsaka knjižnica odreja kulturno politiko, ker (ibid.) »Vsak dokument lahko spremeni vrednote in obnašanje, ki nas pripelje do idej /.../«, vsi skupaj pa uresničujejo državno politiko o tem, kaj naj ljudje vedo in kaj naj bi vedeli.

Javni interes za knjižnično zbirko se kaže v skupno dogovorjenem poslanstvu knjižnice, ki ga knjižnice uresničujejo, ko publikaciji opredelijo pomen, jo prepoznajo kot primerno za potencialne potrebe svojega okolja in jo kot knjižnično gradivo uvrstijo v zbirko, kjer je gradivo organizirano z določenim pomenom za obiskovalca. Zato znotraj knjižničnih zbirk lahko odkrivamo v vsebini in storitvah raznolikost, ki združuje na določenem socialnem področju posamezne vrednote, izkušnje in interese, čeprav so si, kot pravita Jochumsen, Rasmussen (2005, str. 286), knjižnice v svoji socialni vlogi, ki je grajena na skupni kulturi, na zunaj zelo podobne. Javna knjižnica je funkcionalno urejen javni prostor storitev za vsakogar in ne izstopa z elitnostjo v družbi. Ima lahko zato celo nižji status v primerjavi z drugimi kulturnimi inštitucijami, čeprav ima največ obiska med njimi, a nezamenljiva vloga v kontekstu informiranja, izobraževanja in kulturnega doživetja ji ostaja. Opredeljena je s prosto dostopnimi informacijami za informiranje, znanje in kulturo, ki jih knjižničarji organizirajo v določenem kontekstu s posebnimi procesi, pravili in izobraževanjem za delo in etiko dela.

Knjižnice se pri svojem delu, tako kot druge ustanove, srečujejo z dilemami časa. V njihovem razvoju so jih vseskozi spremljala vprašanja formalne in prikrite cenzure in enake dostopnosti informacij, vprašanja strokovne avtonomije. Med težja razvojna vprašanja za knjižnico pa v sodobnem času Jochumsen, Rasmussen (ibid, str. 301) uvrščata vprašanje o načinu njenega delovanja, da bo vsaka družbena skupina dobila svoje v knjižnici, in vprašanje o razmerju med njeno klasično vlogo: razvijanje branja in demokracije z brezplačnostjo ter novim pogledom, ki knjižnici dviguje status z novo podobo, že omenjeno komercialnostjo, ki se razkriva v približevanju okusom bralcev. Omenjata pa še vprašanje avtonomije, ki jo ogrožata tehnologija in novi mediji. Prost dostop do informacij je znotraj knjižničnega sistema pomembno območje individualne svobode, ki jo knjižnica brani. Miller (2007, str. 65) pravi, da je individualna svoboda »/.../ odvisna od možnosti, ki so ji na razpolago, in njenih sposobnosti, da med njimi izbere /.../«, od elementov torej, ki sta glavna usmerjevalca knjižnične dejavnosti; knjižnica ni usmerjena le v oblikovanje knjižnične zbirke, ki je za posameznika možnost, ampak enako odgovorno tudi v razvijanje posameznikove zmožnosti, da jo samostojno uspešno in učinkovito uporablja. V nadaljevanju Miller še opozarja, da bi morala biti individualna svoboda zaščiten celotni predvdom demokratične države (ibid., str. 62), ki lahko postavlja legitimne ovire za doseganje družbenih ciljev, omejevanje na ravni vrednot, ki omogoča vsem drugim uživanje svobode na enaki ravni. V takih primerih poskušajo knjižničarji omejevanju kot protiutež postaviti večji nakup, nakup nad standardi, da ohranijo splošno izbiro. V državah, kjer so knjižnice še zmeraj na prepihu interesov, se knjižnice v počutju ogroženosti rade oprimejo mednarodnih dokumentov splošne narave, npr. Splošne deklaracije o človekovih pravicah, že omenjenega Manifesta, še zlasti takrat, ko morajo braniti svojo strokovno avtonomnost pri organizaciji knjižnice kot socialnega prostora nevtralnosti (v katero sicer same tudi posegajo z izborom publikacij za knjižnično zbirko), neodvisnost od trga in ideologije, pa tudi takrat, ko si prizadevajo enako obravnavati temeljne potrebe prebivalcev, ki jih deloma določajo merila družbe.

Zakoni so dogovori javnega interesa, ki knjižnice pooblašajo za organizacijo knjižnične zbirke in storitev, so usmeritev, v kateri knjižnica uresničuje javni interes na svojem področju. Posamezna knjižnica naj bi imela v formalnem okviru možnosti za samostojno izbiranje publikacij za svojo zbirko, ki je njeno osnovno sredstvo za uveljavljanje javnega interesa, samostojno naj bi se odločala med pravičnostjo in enakostjo v skrbi za sorazmerje pri zadovoljevanju temeljnih potreb: informiranje, izobraževanje, kultura. Te potrebe so tudi pri nas splošno opredeljene, celo spodbujene s skupnim dogovorom (Poglavje 4.1.). Vse gradivo, ki ga knjižnica izbere za knjižnično zbirko, nabavi s sredstvi države, občine ali z lastnimi sredstvi, pridobi z darom, zameno, pa je gradivo, ki je v interesu javnosti, ker je javna knjižnica nosilka javnega interesa, tistega, ki je izpostavljen kot nacionalno opredeljen, kot tistega, ki je opredeljen z lokalno značilnostjo, ali pa ga prepozna med svojimi uporabniki. Knjižnično gradivo je osnovni vir za izvajanje njenega programa in vsako leto knjižnica svoj program dopolni s premišljenim, razumnim izborom novih publikacij. Te »novosti« ne opredeljuje le letnica izdaje, ampak njihov prispevek k aktualizaciji in dopolnitvi določenega predmetnega področja ali teme v zbirki; z njimi sprožijo med uporabniki interes, diskusijo, aktivnost, še posebej takrat, ko dela ne soočajo posameznika le z lastnim znanjem, ampak spodbudijo drugačnost delovanja, tudi medpredmetno, medkulturno, medgeneracijsko povezovanje, dialog.

5 PRAVNI OKVIR NABAVNE POLITIKE KNJIŽNIČNEGA GRADIVA V SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

5.1 Knjižnična zbirka omogoča diskusije

Različne družbe, kulturna okolja, so za svoj razvoj s soglasjem sprejela splošne knjižnice za nosilke splošne dostopnosti kulturnih dobrin, ki jih knjižnice združujejo v knjižničnih zbirkah. Pri prebiranju strokovne literature lahko spoznamo, da povezanost z okoljem knjižnici ne pomeni prilagajanja okolju, ampak spodbujanje njegove aktivnosti in ustvarjalnosti. Avtorjem, ki smo jih že navajali, se z mnenjem, da knjižnice ne dajo le informacij, ampak pomagajo spremeniti informacije v znanje in krepi, razširjati kulturne vrednote, pridružuje tudi Cranfield (2005, str. 146). Po njegovem mnenju uživajo splošen ugled in učinkovito prispevajo k razvoju demokracije, pripada jim vloga omogočanja diskusije bolj kot vloga opredeljevanja in predstavljanja veljavnosti, ker niso elitistične (ibid., str. 151). Podobno vlogo jim pripiše Zlatarjeva (2010), ko jih, kot javni prostor po Habermasu, označi za odprt prostor diskurza, prostor avtonomnih pogovorov o temah splošnega pomena. V lokalnih okoljih so pogosto edini javni prostor. Ta združuje identiteto, lokalno skupnost, in aktivnost državljanov v sprejemljivi obliki za vso javnost. V tem prostoru »ključni pojem ni več informacija, ampak kreacija« (ibid.). Knjižnična zbirka opredeljuje javnost prostora, ko spodbuja aktivnost, ustvarjalnost posameznikov, kar pomeni, da jim ne ponuja le sporočil, v katerih bi našli svoj lastni odsev, temveč tudi tista, ki širijo znanje, sprožajo dvom, nestrinjanje in jih spodbujajo k preverjanju, raziskovanju, pojasnjevanju, k aktivnosti, (po)govoru. Zbirka mora torej delovati kot odprt prostor za procese informiranja in razvijanja znanja, saj vednost, ki si jo posameznik pridobi, ni popolna, odpre le nov proces do nove vednosti. Dragocenost zbirke je tudi v tem, da ponuja svobodo, pa tudi presenečenja, naključja, ki spodbujajo ustvarjalnost odprtega duha, razmišljanje in pogovor. Zaupanje prebivalcev vzdržujejo knjižnice s kakovostjo, raznolikostjo, obsežnostjo vsebine knjižničnega gradiva in storitev in z uveljavljanjem nevtralnosti in objektivnosti ter zasebnosti v javnem prostoru, da lahko posamezniki redno sodelujejo v kulturnih vsebinah in v vsakdanjem življenju. Te značilnosti knjižnice, kot bomo videli v nadaljevanju, razbiramo tudi v naših zakonih o organizaciji in delovanju knjižnic.

Zakon o knjižničarstvu (2001), ki opredeljuje knjižnično dejavnost kot javno službo, ji pripisuje naloge za:

» -zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva;
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij« (2. čl.) in določa: »Vsaka občina mora zagotoviti knjižnično dejavnost za svoje občane« (20. čl.) in zagotavljati storitve »/.../ tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami /.../ (16. čl.) in »/.../ na narodnostno mešanih okoljih /.../« (25. čl.), »/.../ za Slovence v zamejstvu« (26. čl.) ter krepi lokalno identiteto z zbiranjem in posredovanjem domoznanskega gradiva (16. in 27. čl.), znanje s sodelovanjem v vseživljenjskem izobraževanju, informiranost in vključevanje občanov v lokalno skupnost z dostopnostjo gradiva javnih oblasti, z razvijanjem bralne kulture (16. čl.) in informacijske pismenosti (2. čl.). Knjižnične zbirke osrednjih območnih knjižnic pa prebivalcem zagotavljajo dostop do redkejšega in zahtevnejšega gradiva (27. čl.), ki ga potrebujejo za poglobljeno delo.

Država je v skladu s strokovnimi priporočili, da mora biti knjižnična zbirka organizirana z upoštevanjem potreb okolja, organizacijo in razvoj knjižnice prenesla na lokalno skupnost

oziroma občino. Ta najboljše pozna svoje okolje, njegove zmogljivosti, značilnosti, programe dela, razvojne cilje in knjižničarji, ki so neposredno vpeti v njeno življenje, lahko zanj zbirajo primerno knjižnično gradivo. Pri tem upoštevajo splošne nacionalne smernice, ki jih razbirajo v različnih dokumentih, kot npr. strateške usmeritve, cilje in prioritete v **Resoluciji o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011** (2008), h kateri jih usmerja tudi **Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo** (2002, 14. čl.):« *Če lokalna skupnost ne določi drugačne vsebine in postopka lokalnega programa za kulturo, se zanj smiselno uporabljajo določbe tega zakona v zvezi z nacionalnim programom za kulturo.*» Inšpektor po 62. čl. **Zakona o knjižničarstvu** (2001) »/.../ nadzira trajno izpolnjevanje pogojev iz 36. člena in spoštovanje normativov pri načrtovanju splošnih knjižnic«, kar pomeni »/.../ ustrezen obseg in izbor strokovno urejenega knjižničnega gradiva«. Podrobne usmeritve za ustrezen obseg in izbor gradiva opredeljuje **Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe** (2003). Inšpektor pa nadzoruje tudi »spoštovanje uredbe« (ibid.). To je **Uredba o osnovnih storitvah knjižnic** (2003), ki določa pravice uporabnikov do dostopnosti informacij o knjižničnem gradivu in dostopnosti ter uporabi tega gradiva in storitev (29. čl.), kjer pa je izpostavljen še dostop do splošno dostopnih elektronskih virov javnih oblasti in zakupljenih podatkovnih baz ter seznanjanje z novostmi v knjižnici, kamor pa lahko uvrstimo tudi novo gradivo v knjižnični zbirki.

Tudi s temi poudarki se nakazuje skrb države za demokratičen razvoj družbe, h kateremu lahko, kot smo že ugotovili, bistveno prispeva knjižnica, še zlasti v manjših občinah, kjer drugega, vsem namenjenega nevtralnega javnega prostora ni. Nadzor nad izvajanjem javne službe, ki ga opravlja Ministrstvo za kulturo, naj bi preprečeval samovoljo odgovornih za delovanje knjižnice, tudi samovoljo lokalnih oblasti, kadar ta ogroža javni interes, npr. zapiranje knjižnice, neupravičeno poseganje v nabavno politiko, ki je javno sprejeta za uresničevanje javno sprejetega poslanstva knjižnice: »*Knjižnično zbirko mora /knjižnica, op. av./ upravljati v skladu z namenom oziroma poslanstvom knjižnice ter njeno nabavno politiko.*«, je zapisano v **Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe** (2003, 4. čl). Upravljanje knjižnične zbirke pa vključuje organizacijo in vzdrževanje knjižnične zbirke (Kodrič-Dačić, 2007, str. 93), kamor sodi pridobivanje novega gradiva in izločanje zastarelega gradiva. To odgovornost vodstvo knjižnice predstavi javnosti (**Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo** (2002, 3. čl.) z dokumentom, pravilnikom o nabavni politiki, ki jo uresničuje z letnimi programi nabave knjižničnega gradiva. Za tako delo mora biti vodstvo strokovno usposobljeno (ibid. 36. čl.), da zmore pridobiti podporo za primerno financiranje programa, s katerim uresničuje 5. čl. Pravilnika o pogojih za izvajanje dejavnosti kot javne službe (2003): »*Za aktualnost knjižnične zbirke mora skrbeti z rednim dopolnjevanjem in rednim izločanjem knjižničnega gradiva.*«.

Knjižnica lahko za nakup knjižničnega gradiva prispeva tudi lastna sredstva (**Zakon o knjižničarstvu**, 2001, 51. čl.), kar je še posebej dobrodošlo, ko ustanovitelj, občina, ali v določenih primerih država v njenem imenu (ibid., 54. čl.), ne zagotavljata dovolj denarja (52., 53. čl.). Zainteresirana javnost lahko kadarkoli preveri učinek javnih sredstev, med katera sodijo tudi lastna sredstva knjižnice (22. čl.). Učinek je možno razbrati v razvidu knjižnic, ki ga vodi Narodna in univerzitetna knjižnica (33. čl.). Tu lahko vsakdo preveri, kako so razviti dejavniki knjižnice, ko dosežke primerja z zahtevami **Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe** (2003), ki so pot do strateških ciljev razvoja v **Standardih za splošne knjižnice** (2005).

Z zakoni je dan potreben formalni okvir za organizacijo splošne knjižnične dejavnosti z odgovornostjo za ustanovitev knjižnice in razvijanje dejavnikov njenega delovanja, določena je tudi odgovornost za strokovnost njenega delovanja pri uresničevanju skupno dogovorjenega namena oziroma javnega interesa in za spremljanje delovanja knjižnice za uresničevanje knjižničnih pravic državljanov oziroma uporabnikov. To ogrodi utemeljuje knjižnično zbirko vsake knjižnice z vsebino, obliko in obsegom, njeno organiziranost in upravljanje, daje osnove za njeno (javno) vrednotenje in legitimnost vsaki samostojni knjižnici, da zbirko oblikuje in upravlja vsebinsko in organizacijsko avtonomno. Vodstvo knjižnice prevzema pravno in etično odgovornost za pretvorbo načelnih usmeritev v konkretno knjižnično zbirko in za njeno učinkovitost pri reševanju problemov posameznikov in skupin, za vsebino in storitve, ki širijo javni prostor, spodbujajo ustvarjalnost, kritičnost, dialog in razvijanje znanja.

5. 2 Državna politika razvijanja knjižnične zbirke

Pomen splošnih knjižnic za življenje posameznikov v določenem kulturnem okolju, skupnosti, je splošno prepoznano. »*UNESCO zato spodbuja nacionalne in lokalne oblasti, da ne le podpirajo razvoj splošnih knjižnic, temveč se vanj tudi aktivno vključujejo.*« (**Manifest o splošnih knjižnicah**, 1995), kar pomeni, da razvoj knjižnic poteka v nenehnem dialogu z okoljem. Knjižnica tudi pri nas uresničuje obveznosti lokalne skupnosti in države, ki morata: »*.../ zagotoviti pogoje za ustvarjanje, posredovanje in varovanje kulturnih dobrin, ki se na trgu ne zagotavljajo v zadostnem obsegu ali kakovosti, ali zaradi dostopnosti najširšemu krogu uporabnikov.*« (**Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo**, 2002, 25. čl.).

Med kulturne dobrine uvrščamo različne »*kulturne proizvode*«: vire informacij, dokumente, publikacije, »*.../ ki so namenjene zadovoljevanju človekovih potreb na področju kulture*« (ibid., 2. čl.). Država je javni interes po dostopnosti teh kulturnih dobrin, ki zadovoljujejo človekove **temeljne potrebe** po informiranju, izobraževanju, raziskovanju in kulturi, uredila tudi s področnimi zakoni in podzakonskimi akti. **Zakon o knjižničarstvu** (2001) ureja to področje v knjižničarstvu. Državi nalaga obveznosti pri gradnji knjižničnih zbirk splošnih knjižnic:

»*Za podporo usklajenemu razvoju knjižnične dejavnosti prispeva država po postopku, ki je določen s področnim zakonom, proračunska sredstva za:*

- *posebne naloge osrednjih območnih knjižnic*« (55. čl.), med katerimi je tudi naloga:

»*zagotavljati povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva in informacij*« (27. čl.),

»*delno za letni nakup knjižničnega gradiva in računalniške opreme splošnih knjižnic.*

Obseg sredstev se določi z državnim proračunom.« (55. čl.). Za podporo nakupu

knjižničnega gradiva se država odloči, kadar sta ogrožena obseg, kakovost in splošna

dostopnost knjižničnega gradiva kot javne kulturne dobrine. Pri izboru kriterijev za

sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva se država opira na nacionalni program za

kulturo. V letu 2009 je bila to **Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011**

(2008), ki podpira uresničevanje kulturnih prioritet iz **Strategije razvoja Slovenije 2007–**

2013: »*.../ tesneje povezovati kulturo in znanost pri razvoju Slovenije ter prenašati dosežke in presežke v gospodarstvo, kar je temelj družbenega blagostanja;*

– *tesneje povezovati kulturo, znanost in izobraževanje v prid bolj kakovostnemu*

proučevanju in poučevanju ter s tem podpirati nadarjenost in razvijati ustvarjalnost

vsakega posameznika.«

Za knjižničarstvo oziroma za nabavno politiko splošnih knjižnic pa iz nacionalnega programa, ki smo ga spoznali tudi kot možni nadomestek lokalnega programa pri vodenju knjižnice pri nabavni politiki, kadar občina nima lastnega programa, povzemamo naslednje usmeritve iz poglavij, namenjenih knjižničarstvu:

»- omogočanju enakih možnosti dostopa do knjižnic in njihovih storitev za vse prebivalce Slovenije,»:

– zagotavljanje večjega deleža zahtevnejše literature s poudarkom na slovenskih avtorjih v knjižničnih fondih,

– zagotavljanje večjega deleža umetniške avdiovizualne produkcije s poudarkom na evropski produkciji v knjižničnih fondih,

– intenzivnejše informiranje uporabnikov o kvalitetni literaturi,

– letni prirast gradiva, ki bo dejavno usmerjen k doseganju veljavnih standardov,

– omogočanje izposoje AV- in notnih gradiv (tudi slovenskih avtorjev),

– oblikovanje zbirk nacionalne in osrednjih območnih knjižnic kot informacijskih jeder v državi in regijah za potrebe izobraževanja in raziskovanja, s poudarkom na razvoju

»hibridne« knjižnice, v kateri bo mogoče hkrati uporabljati gradiva na različnih medijih,

-doseči letni nakup gradiva 250 enot na 1000 prebivalcev.

1. cilj: Splošne knjižnice kot osrednji centri informacijske družbe v lokalnih skupnostih in središča spodbujanja bralne kulture.

1. ukrep: posodabljanje knjižničnih zbirk z ustrežno kvaliteto knjižničnih zbirk, zlasti njihovo aktualnost, prilagojenost potrebam uporabnikov in ciljem kulturne politike: bralno kulturo, informacijsko pismenostjo in vseživljenjskim izobraževanjem /...z/ gradivom na drugih medijih, zlasti avdiovizualnim, predvsem pa spletnim kulturnim in informacijskim virom; /.../ neposredni dostop do različnih elektronskih podatkovnih zbirk (zlasti do tuje periodike ter strokovne in znanstvene literature), do spletnih gradiv države in lokalnih skupnosti (e-uprava, e-kultura, e-izobraževalni programi, e-zdravje, e-davki itd.), potrebnih za vsakdanje življenje, in poskrbeti za dostop do digitalizirane kulturne dediščine in e-vsebin, ki bodo v prihodnje večinsko uporabljani viri za izobraževanje, raziskovanje in kulturno razvedrilo. Pri nakupu knjižničnega gradiva naj nacionalna kulturna politika zagotovi 50 odstotkov potrebnih sredstev za nakup gradiva v splošnih knjižnicah.

Pričakovani učinki: Obseg zbirk splošnih knjižnic naj bi se ob ustreznem izločanju neaktualnih gradiv načrtno približeval priporočenemu obsegu iz Standardov za splošne knjižnice 2005–2015. Ker bo novi Nacionalni program veljal do leta 2011, naj bi do takrat vsaka splošna knjižnica (z vsemi krajevnimi knjižnicami) pri obsegu zbirke dosegla vsaj 85 odstotkov standarda. Pri letnem prirastu gradiva naj bi dosegla vrednosti najmanj 250 enot knjig in 25 enot neknjižnega gradiva na 1000 prebivalcev v razvitih knjižnicah in najmanj 300 enot knjig in 30 enot neknjižnega gradiva v srednje razvitih in slabše razvitih knjižnicah.«

Učinki naj bi se odražali še v povečanju članstva, zlasti odraslih, v večanju izposoje kakovostnega in zahtevnejšega gradiva, razvoju slovenskega jezika in informacijske pismenosti, v rasti bralne kulture in vseživljenjskega učenja.

V letu 2009 je bilo za knjižničarstvo, brez nacionalne knjižnice, iz državnega proračuna, ki ga dopolnjujejo tudi sredstva, zagotovljena z **Zakonom o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe republike Slovenije v kulturi** (2003; 2008), porabljenih 11.905.798,00 EUR. Indeks 2009/2003 je 129,23.

Preglednica 1: Poraba proračunskih sredstev za knjižničarstvo, 2009

Namen	Skupaj sredstva	Sredstva za splošne knjižnice	Sredstva za nakup knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah	Št. kupljenih enot knjižničnega gradiva
NUK	7.441.597	0		
Projektni nakup knjižničnega gradiva za 58 osrednjih knjižnic (OK)	3.062.050	3.062.050	3.062.050	161.807
<i>Od tega tudi*:</i>				
– zamejci (4 OK)	0	0		2.332
– bibliobusi (12 za 702 postajališč 20-tih OK)	0	0		10.380
– dem. ogrož. kraji (55 OK)	0	0		19.248
– pravni predpisi (58 OK)	0	0		1 e-podat. zbirka
Nemška čitalnica – najem	42.450	0		
Nemška čitalnica – delovanje	18.897	0		
Zveza bibliotekarskih društev Slovenije (ZBDS)	73.000	22.900,00**	22.900	12 e-podat. zbirk
Narodne skupnosti (5 OK)	134.870	134.870	55.345	1.510
Razpis za IKT, njeno uporabo in digitalizacija	233.641	232.846		
Osrednje območne knjižnice (10 OOK)	877.993	877.993	225.916	4.993***
Čitalnica Regensburg	8.000	0		
Komisija za nazive	13.300	0		
SKUPAJ	11.905.798	4.330.659	3.366.211	168.322

Vir podatkov: Ministrstvo za kulturo.

Opomba k tabeli: Sredstva za redni nakup knjižničnega gradiva za OOK so prikazane v rubriki »osrednje knjižnice«. 10 OOK je za redni nakup knjižničnega gradiva v letu 2009 prejelo 1.507.080 EUR, kar pomeni 45,9 % vseh razdeljenih sredstev za nakup gradiva.

*Možno je, da so med navedenimi enotami tudi nekatere enote, kupljene s sredstvi iz drugih virov, npr. lastnih.

**Tu smo upoštevali le sredstva za nakup knjižničnega gradiva, ne pa tudi sredstev, ki jih država preko ZBDS posredno namenja splošnim knjižnicam, npr. sofinanciranje programa Sekcije za splošne knjižnice.

***Podatek iz poročila Bon et al.: Izvajanje koordinacije in posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic v obdobju 2007-2009. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic.

V letu 2009 država ni namenila nobenih sredstev za nakup knjižničnega gradiva po določilih **Zakona o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe republike Slovenije v kulturi** (2008) za uresničevanje 2. čl. »približevanje mednarodnim standardom za splošnoizobraževalne knjižnice; vsa sredstva, v znesku 152.670,83 EUR, so bila namenjena nakupu informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT).

IFLA/UNESCO Standardi za splošne knjižnice (2002, str. 39) v priporočilu za upravljanje knjižnične zbirke navajajo: »*Politika upravljanja knjižnične zbirke mora temeljiti na knjižničnih standardih, ki so jih pripravili strokovni delavci glede na potrebe in zanimanja lokalnega prebivalstva in mora odražati raznolikost družbe.*« Tudi pri nas naj bi se tako (so)financiral nakup knjižničnega gradiva, saj imamo v sistemu na voljo potrebne formalne in strokovne dokumente.

Na tej podlagi in doseženem razvoju je Ministrstvo za kulturo pripravilo za leto 2009 različne oblike sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah:

- javni ciljni razpis za nakup knjižničnega gradiva,
- neposredni poziv za osrednje območne knjižnice,
- neposredni poziv za narodne skupnosti,
- programski poziv - ZBDS (konzorcijski nakupi baz podatkov).

Pričakovane lastnosti gradnje knjižnične zbirke: enakost, raznovrstnost, kakovost prepoznamo posredno tudi v razdelitvi sredstev za nakup knjižničnega gradiva. V tabeli izstopa prizadevanje države po uveljavljanju enake dostopnosti knjižničnega gradiva (55. čl. **Zakona o knjižničarstvu** (2001), saj je bila večina sredstev namenjena za nakup gradiva za knjižnične zbirke krajevnih knjižnic, bibliobusov in postajališč premičnih zbirk vseh 58 osrednjih splošnih knjižnic. Znotraj tega namena zaznamo tudi upoštevanje razlik v razvitosti okolja in knjižnične mreže. Knjižnice, ki imajo demografsko ogrožene kraje (le tri pa so brez njih), so dobile dodatna sredstva za nakup knjižničnega gradiva, ki ga v te in druge manjše kraje, kjer ni pogojev za ustanovitev krajevne knjižnice, razširjajo s premičnimi zbirkami ali bibliobusom. V splošni dostopnosti knjižničnega gradiva pa so bila predvidena tudi sredstva za knjižnično gradivo, ki je zaradi določenih vzrokov zanimivo za manjše število potencialnih uporabnikov oziroma za uporabnike okolij, kjer močnejše kot drugje izstopajo informacijske, izobraževalne in raziskovalne potrebe, ki se zadovoljujejo z zahtevnejšim gradivom. Za te potrebe naj bi poskrbele osrednje območne knjižnice, za njegovo izbiro in dostopnost v mreži osrednjih knjižnic svojega območja (ibid., 27. čl.), pri čemer ima to gradivo največ uporabnikov prav v osrednji območni knjižnici, ki ima sedež v kraju z boljšo razvitostjo zaposlitvenih in izobraževalnih možnosti. Enakost dostopnosti pa je država upoštevala tudi s postavko nakupa knjižničnega gradiva za narodne skupnosti (ibid., 25. čl.), tako da lahko knjižnice na dvojezičnih območjih dopolnijo zbirko s primernim številom naslovov v jezikih narodnih skupnosti. Knjižnice pa so s podporo države nabavile knjižnično gradivo tudi za Slovence v zamejstvu. Raznolikost knjižnične zbirke, ki uveljavlja enakost dostopnosti knjižničnega gradiva, pa država krepi še s sofinanciranjem nakupa e-virov, ki jih v okviru konzorcija lahko uporabljajo tudi vse splošne knjižnice (ibid., 16. člen). K uveljavljanju boljše dostopnosti knjižničnega gradiva prispeva država tudi s sofinanciranjem digitalizacije domoznanskega knjižničnega gradiva. Ker pa digitalizacija ne povečuje obsega posamezne knjižnične zbirke, ampak njeno uporabo, je v tej študiji ne bomo obravnavali, tako kot tudi ne vpliva državnega sofinanciranja nakupa informacijske tehnologije, urejanja prostora, izobraževanja knjižničarjev, promocije knjižnic in podobno.

Razvitost mreže splošnih knjižnic in dejavnikov njihovega delovanja, kakršno med drugimi poročili izkazuje študija Slovenske splošne knjižnice danes (Novljan et al., 2006), potrjuje potrebo po vlogi države pri razvoju splošnih knjižnic. Splošne knjižnice so z zakonom,

čeprav ne povsem nedvoumno,¹¹ zasidrane v vsaki občini, a niso v vsaki tudi uresničene v skladu s strokovnimi normativi in priporočili, ki državljanom zagotavljajo enakost tudi v kakovosti storitev, ne glede na to, v kako (demokratično) razviti skupnosti živijo. Za knjižnično zbirko študija ugotavlja, da ».../ v najmanjših knjižnicah ne omogoča kakovostnega izbora knjižničnega gradiva« (str. 25), da prirast ne omogoča ustreznega posodabljanja knjižnične zbirke (str. 32). Ugotovitve so podobne ugotovitvam o prirastu v raziskavi Knjižna kultura (Breznik et al., 2005). Pomoč države je pri gradnji knjižnic in njihovem tehnološkem opremljanju za lokalne skupnosti finančna in strokovna podpora, še zlasti za manjše, gospodarsko šibkejše razvite. Taka pomoč v kakšnem okolju spodbudi celo ustanovitev knjižnice. Po drugi strani pa se knjižnični prostor z vso tehnologijo vred ne bo mogel razvijati v vsem dostopen javni prostor, če v okoljih njegovo, sicer splošno prepoznano, poslanstvo še ni samo po sebi sprejeto. K temu ne prispevajo dovolj tudi same knjižnice, kadar ne dajo enakovrednega pomena vsem strokam in temam v knjižnični zbirki. S poudarjanjem določenih področij na račun zanemarjanja drugih lahko hitro postanejo nezanimive za kakšne skupine uporabnikov. Npr., ko knjižnica v predstavljanju poudarja sprostitevno vlogo leposlovja, čeprav je potreba po izobraževanju večja, ne bo spodbujala obiska za neformalno izobraževanje in informiranje. Tako lahko z neobčutljivostjo za potrebe izloči določene skupine uporabnikov, ob tem pa si s prijaznim odzivanjem na povpraševanje druge skupine lahko celo utrdi svoj položaj v skupnosti. Z izborom knjižničnega gradiva po povpraševanju si olajša zahtevnost dela pri izposoji, kar ni nepomembno pri pomanjkanju osebja, povečujejo pa tudi statistiko izposoje, s katero opravičuje svoje delovanje in ga prikazuje kot uspešno. Čeprav velja, da statistika ni edino merilo njene uspešnosti in kakovosti, jo okolje prav po teh podatkih pogosto ovrednoti in včasih za njihovo rast tudi nagradi, redkeje, če sploh, pa je ovrednotena kakovost uporabljenega knjižničnega gradiva. Ista raziskava pa izpostavi, da tudi neustrezno razviti dejavniki, kot so prostor, osebje, oprema, redni gotovinski pritok, omejujejo knjižnice pri primernem predstavljanju in uveljavljanju knjižnične zbirke za doseganje družbeno dogovorjenega poslanstva, na področju torej, kjer se dejansko izkazuje njihova usposobljenost. Podobno ugotavlja v anketi Gazvoda¹²: *»Nabavne politike knjižnic oziroma upravljanja zbirk (collection management) ni mogoče obravnavati izolirano od ostalih vidikov delovanja knjižnic. Še tako dobra nabava ne doseže svojega namena, če niso realizirani tudi drugi zgoraj navedeni vidiki.«* Država se zaveda te problematike. Tako je v Strategiji o nacionalnem programu za kulturo (2008) opredeljen interes za usklajen razvoj knjižnic. Ta interes pa lahko prepoznamo, neposredno izražen ali posredno, tudi v drugih dokumentih, ki ustanovitelje knjižnic in knjižničarje usmerjajo k dogovorjenim ciljem.

5. 3 Elementi nabavne politike knjižničnega gradiva v javnih dokumentih

Večkrat smo pri branju strokovnih smernic in zakonov naleteli na omenjanje enake dostopnosti, raznovrstnosti pa tudi kakovosti knjižničnega gradiva oziroma knjižnične

¹¹ Zakon o lokalni samoupravi je površen v opredelitvi dostopnosti knjižnične dejavnosti splošnih knjižnic v lokalnih skupnostih; lahko jo razbiramo znotraj 13. in 21. čl. kot kulturno dejavnost in informacijsko-dokumentacijsko dejavnost. Bolje bi bilo, če bi bila izpostavljena, potem bi bilo tudi pri porabi sredstev, ki jih država namenja *»Občinam, ki zaradi slabše razvitosti ne morejo v celoti zagotoviti izvajanja z zakonom določenih nalog, zagotovi potrebna dodatna sredstva država.«* po 8. čl. Zakona o lokalni samoupravi (Ur. list RS 72/1993), manj zadreg, zlasti v okoljih, kjer to dejavnost nekritično in nestrokovno povezujejo s dejavnostjo šolske knjižnice.

¹² Pri navajanju odgovorov na anketna vprašanja bomo njihove avtorje navajali le v primeru, ko so za to s podpisom dali soglasje.

zbirke, nikjer pa nismo našli njihove izpostavljene opredelitve. Zato bomo v nadaljevanju povzeli značilnosti, ki so povezane z gradnjo knjižnične zbirke, iz temeljnih dokumentov, ki usmerjajo nabavno politiko knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah:

- Manifest o splošnih knjižnicah (v nadaljevanju Manifest),
- Standardi za splošne knjižnice (v nadaljevanju Standardi),
- Zakon o knjižničarstvu (v nadaljevanju Zakon knj.),
- Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah (v nadaljevanju Pravilnik OOK),
- Strategija razvoja Slovenije 2007–2013 (v nadaljevanju Strategija),
- Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011 (v nadaljevanju Nacionalni program),
- Javni ciljni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih bo v letu 2009 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo (v nadaljevanju Razpis)
- Poziv k predložitvi predlogov programov dela in finančnih načrtov za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic v letu 2009 (v nadaljevanju Poziv)

Iskali bomo elemente, ki usmerjajo, predpisujejo ali priporočajo ravnanje pri gradnji knjižnične zbirke. Z njihovo pomočjo bomo poskušali opredeliti značilne lastnosti gradnje knjižnične zbirke, izluščeno vsebino pa bomo primerjali s strokovnimi priporočili za gradnjo knjižnične zbirke. Tak način bomo izbrali, ker je Rampihova (2009), ki je raziskovala nabavno politiko splošnih knjižnic, ugotovila, da splošne knjižnice nimajo javno objavljenega dokumenta o svoji nabavni politiki, ki ga posredno omenjena Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, kjer bi lahko te značilnosti spoznali. Dokument o nabavni politiki naj bi javnosti predstavil namen knjižnične zbirke, način njene gradnje s predstavitvijo vsebine, raznolikosti vrst in oblik ter obsega knjižničnega gradiva, s katerim bo knjižnica uresničevala enakost in kakovost v zadovoljevanju potreb in dosegala svoje, merljivo opredeljene cilje. Tak dokument naj bi »/.../ knjižničarje zavezoval k odgovornemu ravnanju in h koordinaciji pri izbiri gradiva«, zapiše Novljan (Breznik et al., 2005, str. 95). Rampihova ugotavlja tudi, da so zakoni in strokovna priporočila v oporo knjižnicam pri nabavi knjižničnega gradiva, še vedno pa je knjižnicam prepuščena odgovornost za vsebino in kakovost knjižnične zbirke (2009, str. 161). Knjižnica pa naj bi v dokumentu zapisala tudi, kdo financira nakup knjižničnega gradiva, kdo je za porabo sredstev odgovoren in kako so razporejena sredstva (ibid., str. 66). Nakup je osnovni način pridobivanja knjižničnega gradiva in pomanjkanje sredstev lahko spremeni načrtano nabavno politiko. V nadaljevanju bomo tudi mi obravnavali le nakup.

Preglednica 2: Dejavniki usmerjanja nabavne politike splošnih knjižnic

	Manifest	Standardi	Zknj.	Pravilnik OOK/ Poziv	Strategija	NPK	Razpis
NAMEN ZBIRKE							
<i>Informiranje</i>	+	+	po	Po	+	+/ook	+
<i>Izobraževanje</i>	+	+	+	Po	+	+/ook	+
<i>Kultura</i>	+	+	po	Po	+	+	+
<i>Raziskovanje/znanost</i>		+	po	Po	+	+/ook	+
<i>Razvedrilo</i>		+					po

	Manifest	Standardi	Zknj.	Pravilnik OOK/ Poziv	Strategija	NPK	Razpis
NABAVNA POLITIKA							
<i>Enakost dostopnosti</i>	+	+	+	Po	po	+	+
-Mladina	+	+				po	+
-Odrasli	+	+				po	+
-Posebne skupine	+	+	+	Po		+	+
-Manjšine	+	+	+		+		+
<i>Raznovrstnost gradiva</i>	+	+	+	Po	+	+	+
<i>Vsebina</i>	+	+					+
- aktualnost / preteklost	+	+			+		
- povezanost z okoljem (inf)	+	+	+	+			+
- večkulturnost	+	+				po	
- domoznanstvo / identiteta	+	+	+	+	+		+
- referenčna zbirka		+		+		po	
- strokovno gradivo		+		+		po	+
- znanstveno gradivo		+		+			
- leposlovno gradivo		+		+		po	+
- zahtevnej. leposl.: prevodi, sl. avtorji			+	+		+	+
- umetniško AV gradivo		+				+	
- tuja literatura				+			
- uradne publikacije	+	+	+	+			+
- subvencionirane izdaje							+
- humanistika							+
<i>Vrste gradiva</i>	+	+	+		+	+	+
- knjige		+	+				
- periodika		+	+		+		
- neknjižno gradivo		+	+		+	+	
- e-viri				+		+	+
<i>Kakovost</i>	+			+		+	+
<i>Obseg</i>		+				+	+
CILJ NABAVNE POLITIKE							
<i>Informiranost</i>	+	+				+	+
<i>Znanje</i>	+	+			+		
<i>Ustvarjalnost</i>	+				+		
<i>Razvita bralna kultura</i>	+	+			+	+	+
<i>Razvita pismenost /razvoj jezika</i>	+	+	+		+	+	
VPLIV ZBIRKE							
<i>Etične razsežnosti / vzgoja</i>	+				+	+	

	Manifest	Standardi	Zknj.	Pravilnik OOK/ Poziv	Strategija	NPK	Razpis
<i>Socialne razsežnosti</i>					+	+	+
<i>Gospodarske razsežnosti</i>					+	+	
<i>Politične razsežnosti</i>					+		
<i>Varstvo okolja</i>					+		

Legenda: + = konkretna navedba, po= posredna navedba.

S pomočjo dokumentov smo v prejšnjih poglavjih opredelili splošno poslanstvo knjižnic, ki ga uresničujejo s knjižnično zbirko za vsakogar. Dobil smo tudi odgovor (Preglednica 2), kaj morajo knjižnice storiti za uresničitev svojega poslanstva, ko smo v dokumentih izbrali elemente, ki usmerjajo nabavno politiko splošnih knjižnic. Dokumenta splošnega strokovnega značaja (Manifest, Standardi) zarisujeta priporočen strokovni, predvsem normativni okvir za gradnjo in organizacijo knjižnične zbirke, Zakon knj. in Pravilnik OOK dajeta temu strokovnemu ogrodju izvedbeno možnost, Strategija in Nacionalni program pa vsebino, cilje in prioritete, ki se v Razpisu in Pozivu povežejo s konkretnimi vsebinskimi in normativnimi elementi nabavne politike za zadovoljevanje prepoznanih socialnih potreb določenega okolja. Ostaja nam še iskanje odgovora na vprašanje, kako so knjižnice to nalogo opravile.

Knjižnica prevzema odgovornost za načrtovanje in izbiro knjižničnega gradiva in njegovo dostopnost, pri čemer ji je v oporo pri načrtovanju Nacionalni program, ki jo podpira pri uresničevanju standardnih določil, Razpis in Poziv pa ji z državnimi sredstvi dajeta možnost, da letni načrt nakupa knjižničnega gradiva za knjižnično zbirko uresniči v največji možni meri. Knjižnica je tista, ki oživi normativ s konkretno vsebino, s katero se uresničuje namen zbirke in krepi njen vpliv na doseganje družbeno dogovorjenih ciljev. Preglednico 2 bi lahko pogojno imenovali (shematski) nacionalni splošni dokument o nabavni politiki knjižničnega gradiva splošnih knjižnic. Predstavlja nam poslanstvo splošnih knjižnic, potrebe družbe in njene cilje, ki naj bi jih knjižnice podprle z načrtovanim nakupom knjižničnega gradiva. V procesu izbire gradiva se knjižnice lahko oprejo na več elementov iz teh dokumentov, s katerimi je nakazana **raznovrstnost** vsebine in vrst gradiva, **enakost** njegove dostopnosti je opredeljena še z obsegom in poimenovanjem posebnih skupin znotraj splošne dostopnosti, **kakovost** pa je izpostavljena v štirih dokumentih. V Manifestu je omenjeno, da je temeljnega pomena »visoka kvaliteta gradiva«, ni pa kakovost tudi opredeljena. Podobno je zapisano v Pravilniku OOK, da se pri izboru gradiva »upoštevata kriterij kvalitete«, v Nacionalnem programu je omenjeno »posodabljanje knjižničnih zbirk z ustreznimi kvalitetami knjižničnih zbirk« (prav: kvaliteto knjižničnega gradiva) in v zvezi s storitvijo »intenzivnejše informiranje uporabnikov o kvalitetni literaturi«. V Razpisu pa je kakovost omenjena v cilju razpisa kot: »spodbuditi in podpreti splošno dostopnost raznovrstne in kakovostne založniške produkcije v knjižnični mreži slovenskih splošnih knjižnic« in v povezavi s projektom: »Načrtovana kakovost /.../ projekta«, kjer stopnja kakovosti določajo kriteriji, ki naj bi jih knjižnica uveljavila v najvišji možni meri pri nakupu knjižničnega gradiva. Stopnja kakovosti je v Razpisu ovrednotena z nivoji doseganja dvanajstih splošnih in treh posebnih razpisnih kriterijev. Kriteriji pa ne opredeljujejo kakovosti samega knjižničnega gradiva. Knjižničar je avtonomen pri opredelitvi kakovosti publikacije (strokovne in leposlovne), ki jo izbere za knjižnično

zbirko. Za izbiro odgovarja ter jo po potrebi utemeljuje. Iz vseh dokumentov pa lahko razberemo opisno **vrednotenje** knjižničnega gradiva, in sicer, da je kakovostno tisto gradivo, ki prispeva k razvoju in ustvarjalnosti posameznika in skupnosti, pri čemer lahko za opredelitev kakovosti knjižničnega gradiva izberemo cilje Nacionalnega programa (ki podpirajo Strategijo razvoja Slovenije) in določimo, da je **kakovostno tisto knjižnično gradivo**, ki »**podpira nadarjenost in razvija ustvarjalnost vsakega posameznika**«. V dokumentih razbiramo tudi javni interes, da bi knjižničarji k izbranemu gradivu pritegnili uporabnike, spodbudili prebivalce za branje dobre literature (razvijanje bralne kulture) oziroma **uporabo** dobrih in raznovrstnih informacijskih virov. Uporabnost knjižničnega gradiva v tem okviru (enakost potreb, raznovrstnost gradiva, kakovost knjižnične zbirke) bomo vrednotili skozi knjižničarjeva prizadevanja za izposojajo raznolikih virov, ki jih ima dobra knjižnična zbirka. Bogata izbira spremeni bralne navade, isti bralec bere za študij in kratkočasje, pravi Chartier (2008, str. 229-230). V tem pomenu naj bi tudi knjižničar gradil knjižnično zbirko in spodbujal njeno uporabo.

Dokumenti javnega značaja so z vsebinskimi, oblikovnimi in količinskimi prvinami oporne točke ustanoviteljem knjižnic in knjižničarjem pri gradnji knjižnične zbirke, uporabnikom pa pri presoji lastnih pričakovanj in vrednotenju knjižnice. Pri našem vrednotenju nakupa knjižničnega gradiva s sredstvi Ministrstva za kulturo si bomo pomagali z elementi, ki so neposredno povezani z nabavno politiko. Ugotavljali bomo, kako nabavno politiko knjižnice izkazujejo v poročilih, na predpisanih obrazcih, poslanim Ministrstvu za kulturo. Ti pričajo o porabi sredstev za odobrene projekte in programe nakupa knjižničnega gradiva. Izbrali bomo konkretno opredeljene, merljive elemente nabavne politike. Kjer pa je določena izvajalčeva ocenitev izpolnjevanja kriterija, se bomo oprli na obrazložitve ocene izvedbe projekta oziroma programa in na odgovore v vprašalnikih za izvajalce nabavne politike.

5.4 Analiza sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva

V skladu s 14. členom Pravilnika o izvedbi javnega poziva in javnega razpisa (Uradni list RS, 93/05) sta bila objavljena:

- Javni ciljni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih bo v letu 2009 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo (Uradni list RS, št. 94/08).
- Poziv k predložitvi predlogov programov dela in finančnih načrtov za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic v letu 2009. Ministrstvo za kulturo RS, 14.10.2008.

Javni ciljni razpis za projekt nakupa knjižničnega gradiva izkazuje po 61. čl. Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo (2003) državni interes za dostopnost knjižničnega gradiva: Gradivo naj bi relevantno dopolnjevalo knjižnične zbirke, ki morajo odsevati vsebino, pomembno za lokalno skupnost. To vsebino s financiranjem knjižničnega programa zagotavljajo občine po Zakonu o knjižničarstvu (2001).

Spoznali smo pravne podlage za Razpis in njegovo usklajenost s pravnimi pogoji, pa tudi skladnost njegove vsebine s poslanstvom splošnih knjižnic (predvsem Poglavlje 4.3 in 5.2). Javni cilji razpis (2008, str.1) določa v skladu s 5. čl. Pravilnika o izvedbi javnega poziva in javnega razpisa (2005) namen in cilje razpisa, in sicer »**nakup knjižničnega gradiva, ki se sklada z javnim interesom**«. Ta interes obrazloži kot »**splošno dostopnost raznovrstne in kakovostne založniške produkcije**«, ki je namenjena zadovoljevanju temeljnih potreb družbenega okolja in splošno dostopnost ter raznovrstnost tudi podrobno opredeli

(Preglednica 2). Nikjer pa nismo mogli razbrati pomena »*optimalna ponudba knjižničnega gradiva*«; predpostavljamo, da je mišljena ponudba, ki dosega določila Standardov za splošne knjižnice (2005). V nadaljevanju razpis določa pogoje, ki jih mora izpolnjevati knjižnica, da lahko pridobi sredstva; med drugim se neposredno na nakup nanašajo: dostopnost po projektu kupljenega knjižničnega gradiva v knjižničnem sistemu, s podpisano izjavo zagotovilo, da bo v projekt knjižnica vključila izdaje vsaj 50 slovenskih založb in naročnino za informacijski sistem pravnih predpisov ter zagotovilo, da zaproseni znesek za nakup ne presega 50 % predvidenih stroškov. Pri slednjih ni jasno katerih stroškov, vseh načrtovanih ali samo občinskih?, a je v razpisanih kriterijih za ocenjevanje projekta pojasnjeno, da so to stroški, ki jih knjižnica predvideva za celoten nakup knjižničnega gradiva v letnem izvedbenem načrtu, tudi nakup za lastna in druga sredstva, če jih je načrtovala oziroma pridobila.

Že omenjenim kriterijem načrtovane kakovosti pa so dodani še kriteriji za merjenje izvedljivosti projekta, ki vključujejo finančne vire: sredstva občine in lastna sredstva knjižnice. Ker so tudi ti kriteriji ocenjevani in prispevajo k večjemu številu točk, menimo, da uvrstitev lastnih sredstev med kriterije ocenjevanja ni primerna. Knjižnice imajo po Zakonu o knjižničarstvu (2001, 51. čl.) sicer pravico pridobivati lastna sredstva, tudi s plačili uporabnikov za storitve javne službe, a Vodeb in drugi (2009) opozarjajo, da knjižnice pridobivajo sredstva tudi s ceniki, na katere so uvrščeni denarni prispevki uporabnikov za brezplačne oziroma že plačane storitve. Ta kriterij lahko vpliva na širjenje vrst prispevkov in višanje zneskov, za katere pa smo že omenili, da nimajo prepoznavnih izhodišč, po drugi strani pa tako pridobljena sredstva za nakup knjižničnega ne morejo primerno nadomeščati rednega financiranja nakupa knjižničnega gradiva, ki ga mora zagotavljati občina, če ne sama, pa s pomočjo države.

Razpis v nadaljevanju seznanja knjižnice s kriteriji, ki jih bo Strokovna komisija za knjižnično dejavnost uporabljala pri obravnavi vlog, seznanja jih z uporabo kriterijev, z okvirno vrednostjo vseh razpoložljivih sredstev in s postopkom za oddajo vlog, ki morajo vsebovati predpisano dokumentacijo. Razpisu so dodani obrazci za oceno kakovosti in uspešnosti predlagatelja pri nakupu gradiva v preteklem letu in za oceno kakovosti, izvedljivosti in celovitosti predlaganega projekta.

V študijo državne podpore nabavni politiki splošnih knjižnic smo vključili še ***Poziv k predložitvi predlogov programov dela in finančnih načrtov za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic***, ki prispeva k uresničevanju javnega interesa za enakost dostopnosti knjižničnega gradiva v mreži splošnih knjižnic v skladu s 55. členom Zakona o knjižničarstvu in 24. in 31. čl. Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo (2003); določenim osrednjim knjižnicam, to so osrednje območne knjižnice, zagotavlja za uresničitev programa iz 27. čl. Zakona o knjižničarstvu (2001): dodatno financiranje nakupa knjižničnega gradiva za »*povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva*« v regijah. K povečani ponudbi naslovov so po ugotovitvah Novljan (Breznik et al., 2005, str. 104) že prej prispevale nekatere večje osrednje knjižnice, predvsem tiste, ki so prejemale obvezni izvod. Sedanje učinke **Zakona o obveznem izvodu** (2006, čl. 13), ki v spremenjeni obliki še sedaj dopolnjuje ponudbo knjižničnega gradiva, predvsem domoznanskih zbirk osrednjih območnih knjižnic, krepi še knjižnično gradivo, ki ga te knjižnice pridobijo s sredstvi Poziva.

5.4.1. Knjižnične zbirke v mreži splošnih knjižnic

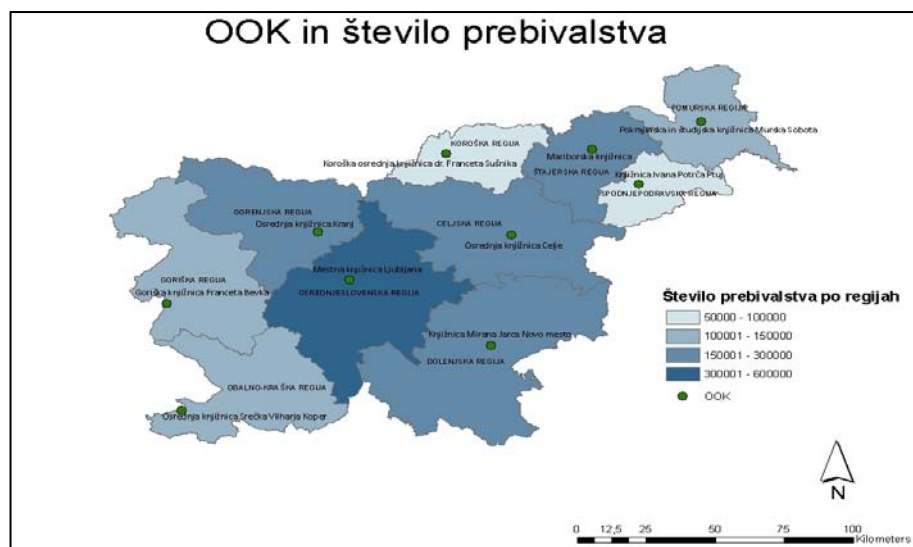
Na Razpis se je odzvalo 57 osrednjih splošnih knjižnic¹³ (10 teh pa tudi na Poziv za sofinanciranje programa). To so vse osrednje splošne knjižnice v knjižničnem sistemu, ki so bile odgovorne za nabavno politiko v letu 2009, s katero so dopolnjevale in posodabljale knjižnične zbirke vseh izposojevališč v mreži splošnih knjižnic.

Preglednica 3: Mreža izposojevališč splošnih knjižnic, 2009

Regija	Prebivalci	Št. osrednjih knjižnic	Izposojevališča: št. krajevnih knjižnic (a)	Izposojevališča: bibliobus (b)	Št. postajališč premičnih zbirk	Bibliobus: št. krajev s postajališči	Bibliobus: št. postajališč	Št. izposojevališč: skupaj (a+b)
CEL	304.731	12	50	0	10	0	0	50
DOL	212.284	9	27	1	16	46	56	28
GOR	202.903	5	36	1	8	18	21	37
GRŠ	119.080	4	18	3	0	158	200	21
KOR	72.812	4	14	0	10	0	0	14
OBK	145.926	6	15	2	2	148	159	17
OSL	546.349	9	60	2	15	80	83	62
POM	119.548	4	12	1	8	75	80	13
SPP	86.367	2	4	1	1	46	51	5
ŠTA	236.976	3	25	1	11	48	52	26
Skupaj Slovenija	2.046.976	58	261	12	81	619	702	273

Vir podatkov: Statistični podatki (2010)

Slika 1: Območja osrednjih območnih knjižnic, 2009



Vir: Vidiček, Novljan (2010)

¹³ V času razpisa je bila Knjižnica Medvode še sestavni del Mestne knjižnice Ljubljana, v času izvedbe projekta pa je že imela status samostojne knjižnice, zato bomo v poročilu o učinkih Razpisa omenjali 58 knjižnic.

V Sloveniji je prebivalcem dostopnih 273 knjižničnih zbirk v 261 krajevnih knjižnicah in v 12 bibliobusih, ki v krajih brez krajevnih knjižnic ali postajališč premičnih zbirk, takšnih krajev je 81, omogočajo dostop do knjižničnih storitev. Zanje so knjižničarji iz 58 osrednjih knjižnic izbirali knjižnično gradivo, s katerim so dopolnili in posodobili zbirke, da si lahko prebivalci zadovoljijo svoje temeljne informacijske, izobraževalne, kulturne in raziskovalne potrebe. Te zbirke so podoba kulturnih navad teh krajev, če so, kot določajo dokumenti, grajene v skladu s potrebami okolja knjižnice. Uveljavljajo drugačnost med sorodnimi knjižnicami s kulturno identiteto, ki je ne opredeljuje samo domoznansko gradivo, ki ga morajo knjižnice zbirati v skladu s 16. čl. Zakona o knjižničarstvu, ampak tudi jezik, kultura, zgodovina, gospodarske, geografske, demografske in druge značilnosti okolja. Na pričakovano drugačnost nas opozarja Slika 1. Med knjižnicami pokrajin lahko pričakujemo razlike, znotraj splošnega tudi posebno, zaradi naštetih značilnosti in lege ter velikosti knjižničarskih pokrajin, ki tudi zaznamujeta način organiziranja knjižnične mreže in povezave med knjižnicami znotraj pokrajin in med pokrajinami. Ob drugačnosti vsebine morajo knjižnice vzdrževati splošna standardna načela, ki jih povezujejo s prepoznavnimi značilnostmi širšega okolja. Tak element je lahko, poleg prepoznanih temeljnih namenskih vsebin knjižničnega gradiva, kot so informiranje, izobraževanje in kultura, tudi zahtevnost gradiva. Glede na priporočila Nacionalne strategije za pismenost (2005) o potrebnem nivoju pismenosti prebivalcev za njihovo aktivno sodelovanje v družbi in razvijanje lastnih zmožnosti, pričakujemo, da bo vsaka knjižnična zbirka omogočala razumevanje in uporabo gradiva s teh temeljnih področij najmanj na ravni končane popolne srednje šole.¹⁴ V osrednjih knjižnicah se zbirka dopolni z gradivom, ki s poglobljeno vsebino ustreza potrebam npr. na ravni višje in visoke izobrazbe, v osrednjih območnih knjižnicah pa se temu gradivu doda še gradivo za izobraževanje in raziskovanje na podiplomski ravni. S tako porazdelitvijo knjižničnega gradiva, ki se povezuje s potencialnimi uporabniki tega gradiva, knjižnice širijo ponudbo naslovov v mreži in skrbijo za gospodarno uporabo sredstev. Ta pričakovana splošna podoba pa lahko spremeni naša pričakovanja, če jo povežemo s podatki o pismenosti odraslih pri nas. Ti govore, da 3. stopnjo bralne pismenosti (končana popolna srednja šola oziroma nivo, ki posamezniku omogoča delovati v skladu z zahtevami družbe), dosega 30-35 % odraslih med 16. in 65. letom in da obstajajo razlike v pismenosti med pokrajinami (Možina et al., 2001). V zbirki zato pričakujemo, zaradi knjižničarjeve enake obravnave potreb vseh prebivalcev, tudi knjižnično gradivo, ki omogoča razumevanje vsebine na nižjem nivoju pismenosti.

K razvoju pismenosti naj bi prispevala tudi knjižnica, ki ji Zakon o knjižničarstvu nalaga »*spodbujanje bralne kulture*«, kar za nas pomeni, da v knjižnični zbirki ponuja širok izbor bralnih virov za vsakogar in da s primernimi načini izvajanja storitev razvija med prebivalstvom branje različnih žanrov in strokovnega gradiva raznolikih vsebin in globin, pri tem pa ponuja najboljše gradivo znotraj posameznih strokovnih ali leposlovnih vsebin; to pa je tisto gradivo, po opredelitvi Nacionalnega programa, ki »*podpira nadarjenost in razvija ustvarjalnost vsakega posameznika*«.

Nacionalni program kot strateški dokument razvojnega načrtovanja izpostavlja, da naj bi bila v teh zbirkah zagotovljena:

- enakost v dostopnosti knjižničnega gradiva, ki se meri s številom enot knjižničnega gradiva v knjižnični zbirki na 1000 prebivalcev in naj bi dosegla vsaj 85 % Standardov;

¹⁴ To raven npr. v letošnjem letu (2010) dijaki dokazujejo na maturi z znanjem iz temeljnih strokovnih predmetov in razumevanjem in doživetjem dveh leposlovnih del: Lojze Kovačič: Prišleki, Andrei Makine: Francoski testament.

- enakost v dostopnosti s številom enot prirasta knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev,
- raznovrstnost v vrstah gradiva s št. enot neknjižnega gradiva v knjižnični zbirki na 1000 prebivalcev.

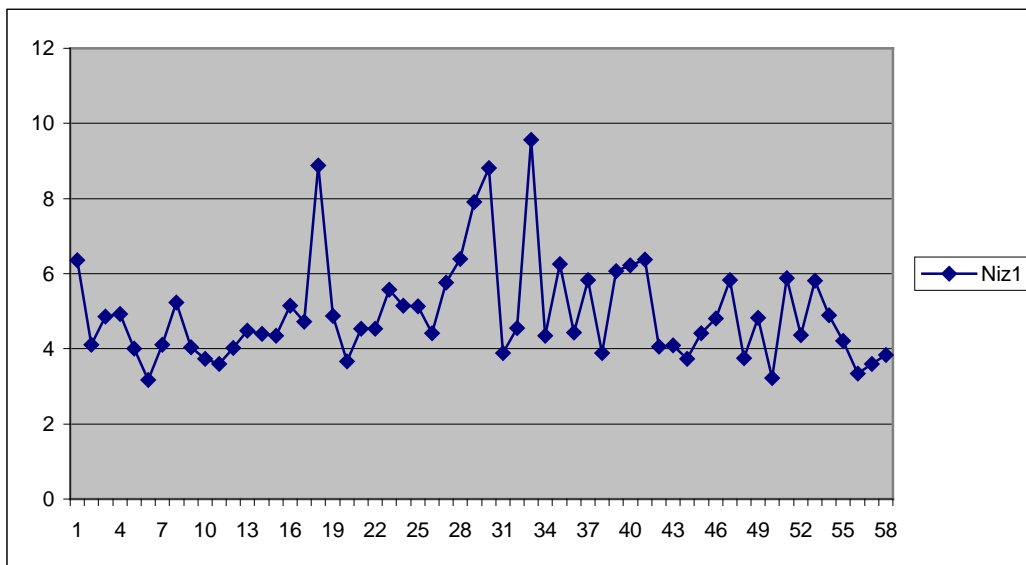
Preglednica 4: Število enot knjižničnega gradiva v knjižničnih zbirkah regij, 2009

Regije	Prebivalci	Št. enot v knjižničnih zbirkah	Standard 4,4 enote /prebivalec	Prirast št. enot	Standard 275 enot /1000 prebivalcev
Celjska CEL	304.731	1.388.215	4,55	66.291	217,54
Dolenjska DOL	212.284	1.240.146	4,84	59.829	281,83
Gorenjska GOR	202.903	1.047.178	5,16	54.627	269,23
Goriška GRŠ	119.080	882.321	7,41	43.843	368,18
Koroška KOR	72.812	450.227	6,18	20.316	279,02
Obalnoкраška OBK	145.926	813.958	5,58	41.975	287,65
Osrednje slovenska OSL	546.349	2.536.903	4,64	151.056	276,48
Pomurska POM	119.548	617.036	5,16	27.676	231,51
Spodnje podravska SPP	86.367	374.980	4,34	21.385	247,61
Štajerska ŠTA	236.976	856.803	3,62	47.635	201,01
Skupaj Slovenija	2.046.976	10.207.767	4,99	534.633	261,18

Vir podatkov: Statistični podatki (2010)

Doseganje oziroma preseganje normativa dostopnosti števila enot knjižničnega gradiva (brez e-virov, dostopnih na daljavo) na prebivalca Slovenije v knjižničnih zbirkah (4,99 namesto 4,4 kot določajo Standardi) ni le zasluga nakupa, darov, ampak tudi obveznega izvoda, ki so ga dobivale pokrajinske knjižnice pred spremembo zakona o obveznem izvodu, iz katerega sta bili osrednji knjižnici v Ljubljani in Mariboru izključeni. Dostopnost obveznega izvoda je značilno vplivala na dostopnost enot, predvsem pa naslovov v pokrajinah. Statistični podatki Centra za razvoj knjižnic (2010) kažejo, da so pričakovano tudi v letu 2009 največje število naslovov pridobile prav osrednje območne knjižnice. Ljubljanska in mariborska knjižnica, ki izstopata po številu izposojevališč, pa nabavljata naslove tudi v največ izvodih, da enakomerno porazdelita dostopnost aktualnih naslovov po svojih izposojevališčih. Presežen standard povprečne dostopnosti knjižničnega gradiva v primerjavi s doseženim prirastom lahko kaže, da izločanje knjižničnega gradiva v knjižnicah še ni obvezen, redni sestavni del upravljanja knjižnične zbirke, pomemben del nabavnega procesa; poskrbi za stalen stik knjižničarjev v nabavnem procesu s knjižnično zbirko in tako povečuje tehtnost izbire. So se pa letu 2000, ko je zbirka dosegla 4,31 enote na prebivalca (Breznik et al., 2005), kot kaže, knjižnice izločanja lotile z več odločnosti za posodobitev zgleda knjižnične zbirke.

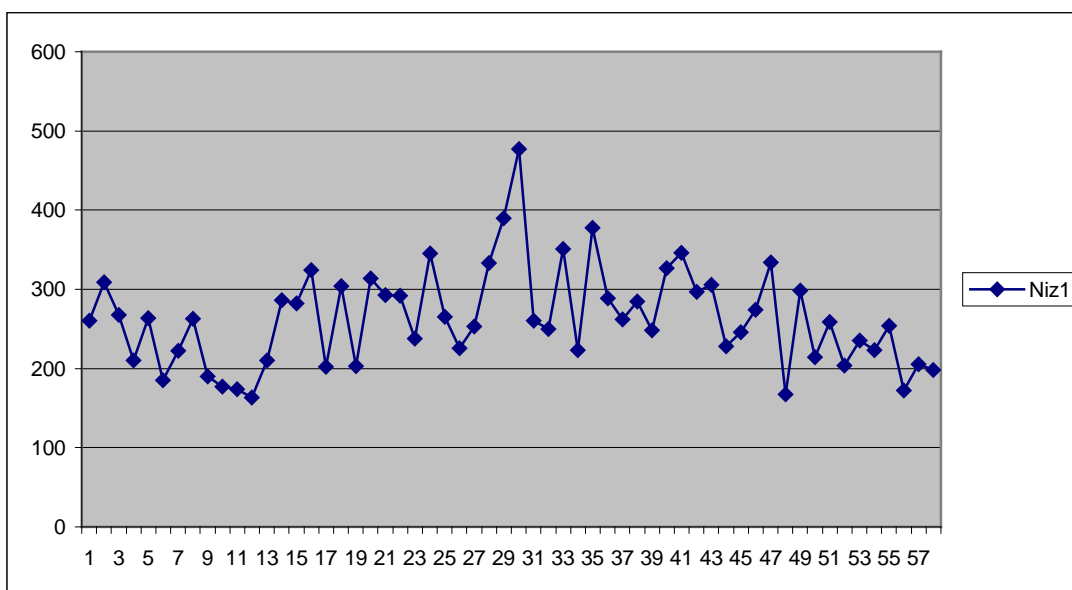
Slika 2: Število enot knjižničnega gradiva na prebivalca v knjižničnih zbirkah osrednjih knjižnic, 2009



Vir podatkov: Statistični podatki (2010)

Podrobnejši pregled doseganja normativa števila enot na prebivalca v knjižnični zbirki po osrednjih knjižnicah kaže, da 34 osrednjih knjižnic dosega oziroma presega standard (največje povprečje je 9,55 enot na prebivalca), 24 osrednjih knjižnic pa dosega 3 do 4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca; enakost dostopnosti je v tem primeru neenakomerno uresničena in najverjetneje so prikrajšani potencialni uporabniki manjših krajevnih knjižnic. Teh 24 knjižnic bi se pri dopolnjevanju knjižnične zbirke morale ravnati po priporočilu Standarda (2005): 440 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev.

Slika 3: Prirast knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev v osrednjih knjižnicah, 2009



Vir podatkov: Statistični podatki (2010)

V povprečju se je knjižnična zbirka vseh splošnih knjižnic povečala s **prirastom** v letu 2009 za **261 enot knjižničnega gradiva** na 1000 prebivalcev, 94,91 % standardnega priporočila 275 enot, ki velja za razvito zbirko. K temu pa je prispevala tudi država s sredstvi, s katerimi so knjižnice nabavile 168.322 enot knjižničnega gradiva, to je 30,27 % vsega prirasta. Statistični podatki kažejo, da je 24 osrednjih knjižnic preseгло prirast 275 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, 15 teh je imelo več kot 4,4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca v knjižnični zbirki, 6 pa med 3,6 enot in 4,39. Med knjižnicami, ki so presegle prirast 275 enot, pa so le tri osrednje območne knjižnice.

Glede na določilo Nacionalnega programa za kulturo o najmanj 85 % doseganju normativa 4,4 enote knjižničnega gradiva v knjižničnih zbirkah na prebivalca, to je 3,74 enote na prebivalca, pa lahko ugotovimo, da ga je ta odstotek doseglo 50 osrednjih knjižnic.

V povprečju **4,99 enot knjižničnega gradiva v knjižničnih zbirkah** na prebivalca Slovenije je uresničeno določilo števila enot *knjižnega gradiva* (4 enote), *neknjižnega gradiva* pa je v vseh knjižnicah 803.550 enot ali 0,39 enot na prebivalca, kar je 98 % standardnega določila 0,4 enote na prebivalca. Povprečje še ne zagotavlja enake dostopnosti za vse. Ta bo uresničena, kadar bodo vsa izposojevališča dosegla ali preseгла standardno določilo 4,4 enote; preseči ga morajo manjše knjižnice in knjižnice z bogato domoznansko zbirko, da lahko zagotovijo dovolj širok izbor za primerno zadovoljevanje potreb svojih prebivalcev. Knjižnice z razvitimi zbirkami lažje in bolj učinkovito sodelujejo s svojo skupnostjo, izraziteje zaživi tudi medknjižnična izposoja, kroženje tematskih izborov knjižničnega gradiva in druge oblike njegovega predstavljanja in uporabe, za katere se sedaj knjižnice težko odločajo; bojijo se, bi prikrajšale svoje uporabnike. Izstopajočo vlogo pri uravnavanju enake dostopnosti knjižničnega gradiva za vse prebivalce regije (Slika 1) imajo osrednje območne knjižnice. Usklajeno z dokumentom o nabavni politiki za območne naloge naj bi poskrbele za zbiranje domoznanskega gradiva in za dostopnost ter raznolikost zahtevnejšega gradiva; spodbujale pa tudi visoko strokovno vodeno nabavno politiko osrednjih knjižnic oziroma upravljanje zbirk, kjer same prevzemajo odgovornost za odpisano gradivo, in za druge dogovorne oblike sodelovanja (npr. organizacija depozitne knjižnice, potujoče knjižnice, posebne zbirke, organizacija skupne nabave, ne pa tudi nabavne politike, ki je odgovornost vsake osrednje knjižnice, znotraj katere lahko uporabnik prepozna tudi nabavno politiko svoje krajevne knjižnice).

5.4.2 Nakup knjižničnega gradiva s sredstvi javnega ciljnega razpisa za splošne knjižnice

V prejšnjih poglavjih smo spoznali, kako opredeljujoče je ravnanje, ki ga dokumenti določajo knjižničarjem pri organizaciji knjižnice oziroma upravljanju knjižnične zbirke. Pri vsem tem pa knjižničar samostojno odloča, kaj bo izbral za knjižnično zbirko in kaj bo v promocijskem, svetovalnem in izobraževalnem delu ponudil posameznikom in skupinam. Zaveda se odgovornosti in jo sprejema ter javno priznava z etiko svojega dela: *»/.../ zagotavlja najvišjo možno kakovost storitev ter povečuje njihovo dostopnost, učinkovitost in raznovrstnost /.../, odnos do uporabnika temelji na enakopravnosti, nepristranskosti ter spoštovanju /.../, varuje uporabnikovo zasebnost /.../, se zavzema za prost pretok gradiv in informacij /.../, nasprotuje vsem poskusom uvajanja cenzure in drugih strokovno neutemeljenih omejitev pri pridobivanju in posredovanju gradiv in informacij.«* (Etični 1995).

V poročilih osrednjih knjižnic o izvedbi projektov razberemo (Zbirno poročilo, 2010), da so v letu 2009 pridobile z **nakupom z vsemi sredstvi**, a brez sredstev za osrednje območne knjižnice, 437.877 enot knjižničnega gradiva. To je **214 enot knjižničnega gradiva** na 1000 prebivalcev, kar predstavlja 81,90 % vsega prirasta (leta 2000, ko je bila opravljena raziskava Knjižna kultura (Breznik et.al, 2005, str. 101) je bil odstotek malo večji: 83,64 %). Vsebino prirasta opredeljujejo naslovi, odražala pa naj bi raznolikost potreb določenih okolij. Količina izbranih naslovov se lahko povezuje z velikostjo osrednje knjižnice oziroma raznolikostjo in zahtevnostjo potreb njenega okolja, število izvodov pa tudi s številom njenih upravnih enot oziroma izposojevališč. Količina naslovov je po izposojevališčih različna, podobno kot ugotavlja raziskava Knjižna kultura. Manjšo izbiro naslovov imajo pričakovano manjša izposojevališča, iz podatkov pa je mogoče sklepati, da je temu tako tudi zato, ker morajo v določenih okoljih osrednje knjižnice z odobrenimi sredstvi zagotoviti določeno število naslovov v več izvodih. Večina naslov v vseh okoljih osrednjih knjižnic ostaja v osrednji knjižnici, manjši del pa v obliki dodatnih izvodov v upravnih enotah. Večje število naslovov imajo osrednje knjižnice z več izposojevališči. To je verjetno povezano tudi z odločitvijo osrednje knjižnice, da bo enakost dostopnosti potrebnih naslovov, ki je ne more zagotoviti v vseh izposojevališčih svoje mreže, zagotavljala z večjo izbiro v osrednji knjižnici, pri čemer naj bi bili to predvsem naslovi, po katerih je manjše povpraševanje. V kakšnih primerih upošteva knjižnica tudi značilnosti okolja izposojevališč in v izposojevališča uvrsti tudi naslove, ki niso prisotni v osrednji knjižnici. Podoben princip se uveljavlja v nalogah osrednjih območnih knjižnic, ki dopolnjujejo svoje zbirke s sredstvi Poziva za večjo dostopnost naslovov v regijah. Razlika med največjim nakupom enot, 75.219 enot na osrednjo knjižnico (10.251 naslovov), in najmanjšim, 1.470 enot knjižničnega gradiva (1.084 naslovov), pa kaže na opazne razlike v organiziranosti splošne dostopnosti knjižnične dejavnosti, ki smo jo spoznali v Preglednici 3.

Razlika med mejnima vrednostma nakupa knjižničnega gradiva, 433 enot in 103 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, opozarja, da so knjižnična okolja dosegla različne nivoje dostopnosti novega knjižničnega gradiva glede na Standarde, ki predvidevajo za prirast najmanj 275 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, za tiste, ki ne dosegajo standarda enot v knjižnični zbirki (4,4 enote na prebivalca, brez časnikov in časopisov), pa 440 enot na 1000 prebivalcev. Samo 8 osrednjih knjižnic je preseglo z nakupom standardno določilo 275 enot na 1000 prebivalcev, 28 knjižnic je imelo število kupljenih enot med 200 in 275, 21 pa je imelo nakup med 100 in 200 enotami. S takim prirastom je težko zagotavljati raznolikost ponudbe vsebine in oblik, nizek prirast pa tudi ne more posodobiti vseh zbirk, kar ima lahko za posledico tudi manjše izločanje, zlasti v knjižnicah, ki imajo premalo gradiva.

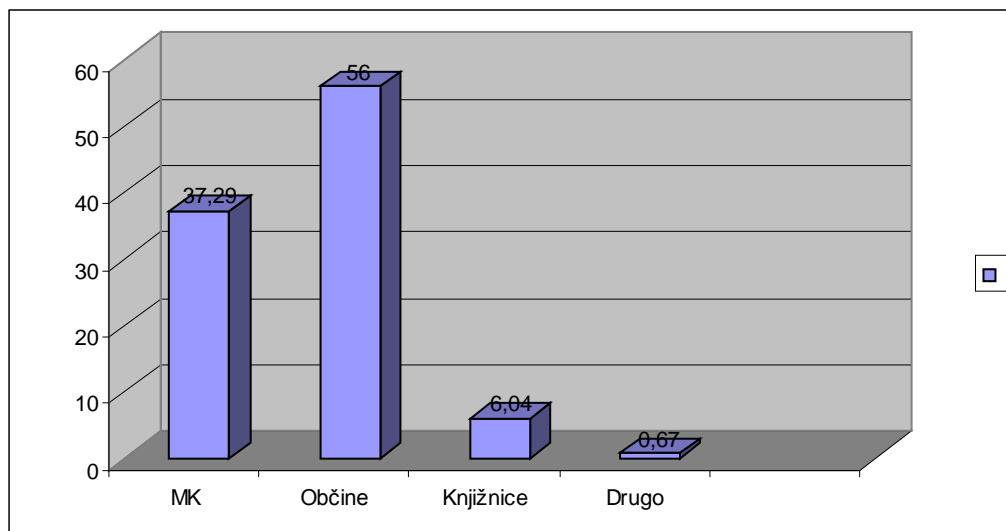
Preglednica 5: Poraba denarja za nakup knjižničnega gradiva, 2009

	Poraba	Odstotek	Št. kupljenih enot	Povprečna cena enote
Ministrstvo za kulturo*	3.105.647,21**	37,29	161.807	19,19
Občine	4.662.888,51	56,00	247.376	18,49
Knjižnice	503.325,28	6,04	26.884	18,72
Drugo	55.794,97	0,67	1.810	30,83
Skupaj	8.327.655,97	100,00	437.877	19,02

Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010)

*Za projektni nakup. **Vsota ni enaka vsoti v Preglednici 1, morda zaradi nakupa e- vira.

Slika 4: Finančni deleži virov financiranja nakupa knjižničnega gradiva, 2009



Za 2.046.002 prebivalcev Slovenije je bilo po poročanju splošnih knjižnic kupljenih povprečno 214 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev. V Nacionalnem programu priporočen nakup 275 enot knjižničnega gradiva (250 enot knjig in 25 enot neknjižnega gradiva) na 1000 prebivalcev se je uresničil 77,82 %. Delež občin, države in knjižnic ni bil zadosten za uresničitev priporočenega standarda. Določene knjižnice niso mogle doseči priporočene količine novih enot knjižničnega gradiva, ki je prvi pogoj za uresničevanje enakosti njegovega dostopa, če tudi so prirast okrepile z obveznim izvodom in darovi. V nadaljevanju bomo pregledali, koliko so k nakupu knjižničnega gradiva prispevala sredstva Razpisa Ministrstva za kulturo; ta nakup bomo imenovali projektni, saj so morale knjižnice zanj pripraviti projekt, načrt torej, kako bodo v enem letu posodobile knjižnične zbirke svojih izposojevališč, da bodo dosegle načrtovane cilje.

Proračunski denar je bil knjižnicam razdeljen po ocenitvi projektov, prispelih na Razpis. Komisija za odpiranje vlog, prispelih na Javni ciljni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih je v letu 2009 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo, je ugotovila, da je na Razpis pravočasno prispelo skupno 57 popolnih vlog. Strokovna komisija za knjižnično dejavnost je prejela v obravnavo 57 vlog za projekte nakupa knjižničnega gradiva, ki so jih posredovale vse tedanje slovenske osrednje splošne knjižnice. Komisija je pregledala vse vloge in ocenila projekte. Ocena po splošnih razpisnih kriterijih je bila določena v stopnjah na podlagi ocenjevanja projektov po vrednostni lestvici: zelo kakovostno (od 71 do 80 točk), kakovostno (od 56 do 70 točk), zadovoljivo (od 41 do 55 točk), nezadovoljivo (do 40 točk). Ocena po posebnih razpisnih kriterijih je bila določena na podlagi ocenjevanja posameznega kriterija po vrednostni lestvici: zelo kakovostno (od 16 do 20 točk), kakovostno (od 11 do 15 točk), zadovoljivo (od 1 do 10 točk). Vrednost točke za nakup po splošnih kriterijih je bila 1.083,47 EUR na prebivalca. Glede na doseženo oceno je knjižnica prejela 95 %, 100 % ali 105 % te vrednosti na prebivalca. Knjižnica je prejela 95 % vrednosti za oceno zadovoljivo (41-55 točk), 100 % vrednosti za oceno kakovostno (56-70 točk) in 105 % vrednosti za oceno zelo kakovostno (71-80 točk). 21 projektov je dobilo

oceno zelo kakovostno, 32 kakovostno in 4 oceno zadovoljivo. Take ocenjevalne lestvice niso povzročale velikih razlik v pridobivanju sredstev, kriteriji pa so bili tudi tako široki, da knjižnic niso izločali.

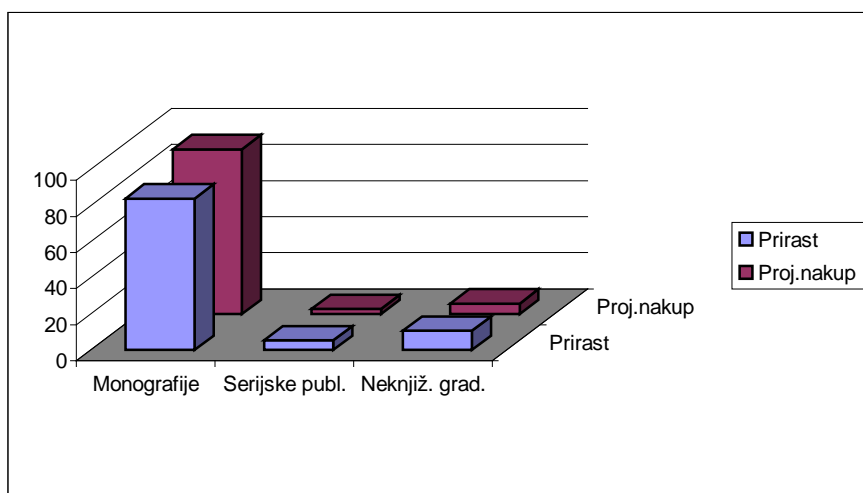
Število enot *kupljenega knjižničnega gradiva s sredstvi Razpisa* je obsegalo 161.807 enot knjižničnega gradiva, kar je **79,05 enot knjižničnega gradiva** na 1000 prebivalcev (28,75 % standarda 275 enot). V celemu prirastu je to 30,26 % vsega gradiva. Večina gradiva je bila pridobljena po splošnih kriterijih razpisa, 26.696 enot, 16 % tega nakupa, pa je bilo pridobljenih po posebnih kriterijih (demografsko ogroženi kraji, bibliobus, zamejski Slovenci). V poročilih knjižnic lahko razberemo tudi porabo sredstev po vrstah knjižničnega gradiva. V tem pregledu, kjer je gradivo znotraj posameznih vrst gradiva razdeljeno po vsebini, ki jo označujejo predmetne skupine UDK, je vsota pridobljenega gradiva za 0,38 % višja od vsote v Preglednici 1, a to še dopušča, da prikažemo razmerja med nakupom vrst gradiva in podrobneje pogledamo tudi prirast tega nakupa po posameznih osrednjih knjižnicah.

Preglednica 6: Vrste knjižničnega gradiva v prirastu in projektne nakupu, 2009

Vrste gradiva	Ves prirast		Projektne nakup	
	Število enot	Odstotek	Število enot	Odstotek
Knjige, brošure	447.664	83,80	148.257	91,28
Serijske publikacije	29.273	5,48	4.717	2,9
Neknjižno gradivo	57.264	10,72	9.443	5,82
Skupaj knjižnično gradivo	534.201	100	162.417	100

Vir podatkov: Zbirno poročilo in Statistični podatki (2010)

Slika 5: Vrste knjižničnega gradiva v prirastu in projektne nakupu, 2009



Knjižnice so se tudi tu gibale v poznanim zaporedju količine vrst knjižničnega gradiva, ki ga lahko razbiramo v knjižnični zbirki in celem prirastu knjižničnega gradiva; tako gibanje narekujejo tudi strokovna priporočila, saj dajejo največji poudarek monografijam, sledi neknjižno gradivo in nato periodika. Knjižnice pa niso vselej izrabile možnosti za utemeljitev drugačnega nakupa, ko bi lahko, glede na stanje zbirke in prepoznane potrebe, spremenile odstotek v korist neknjižnega gradiva in serijskih publikacij, na področju torej, kjer so, kot ugotavlja raziskava Knjižna kultura (Breznik et al., 2005), tudi podhranjene. V

projektne nakupu so dale knjigam pred ostalimi vrstami gradiva celo večjo prednost kot ga imajo knjige v skupnem prirastu. Glede na razvejano mrežo so se tako odločile, da ne bi tvegale premajhne dostopnosti knjig v mreži izposojevališč. Znotraj Razpisa razbiramo poudarjeno zanimanje za knjige tudi v dveh priporočilih: nakup publikacij s področja humanistike in nakup leposlovja slovenskih avtorjev in zahtevnih prevodov, s katerima Ministrstvo za kulturo spodbuja povečano dostopnost kakovostnega gradiva.

5.4.2.1 Kakovost in uspešnost nakupa v letu 2007

Ocenjevanje kakovosti in uspešnosti nakupa v letu pred objavo Razpisa, pravzaprav prirasta, saj je bil nakup le en kriterij, je bilo sestavni del ocenjevanja splošnih kriterijev Razpisa za leto 2009. Komisija je uporabila lestvico: zelo kakovostno 20 točk, kakovostno 10 točk, zadovoljivo 5 točk in nezadovoljivo 0 točk. Seštevek prejetih točk se je delil s številom kriterijev. Kriteriji so se zgledovali po določilih Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003), ne pa, kot bi pričakovali, po Standardih ali vsaj po priporočilih Nacionalnega programa. Kriterijev je bilo osem:

- 1 dosežen obseg nakupa gradiva na 1000 prebivalcev,
- 2 doseženo razmerje v prirastu naslovov med strokovnim in leposlovnim gradivom,
- 3 doseženo razmerje v prirastu naslovov med gradivom za odrasle in otroke oz. mladino,
- 4 doseženo dostopnost (število ur odprtosti na 1000 prebivalcev, odstotek članov glede na število prebivalcev),
- 5 doseženi obrat izposoje (razmerje med celotno zbirko in izposojenim gradivom),
- 6 doseženo kakovost izvedenega nakupa gradiva,
- 7 doseženo povprečna cena enote gradiva (brez elektronskih zbirk),
- 8 doseženi obseg prihodkov knjižnice (za delovanje in nakup gradiva, brez investicij) s strani občin po podatkih iz potrjenega finančnega poročila knjižnice za leto 2007 (za vsako občino v mreži knjižnice in za vse občine skupaj).

Po teh kriterijih je bilo z oceno zelo kakovostno za nakup v letu 2007 ocenjenih 37 osrednjih knjižnic (le ena teh je bila ocenjena po vseh kriterijih z 20 točkami), 21 pa z oceno kakovostno.

Preglednica 7: Ocene prirasta knjižničnega gradiva v letu 2007

Ocene	Kriteriji	1	2	3	4	5	6	7	8
20		43	36	42	38	34	22	50	13
10		10	19	11	8	13	25	6	17
5		3	3	5	9	9	5	1	23
0		2	0	0	2	2	6	1	5

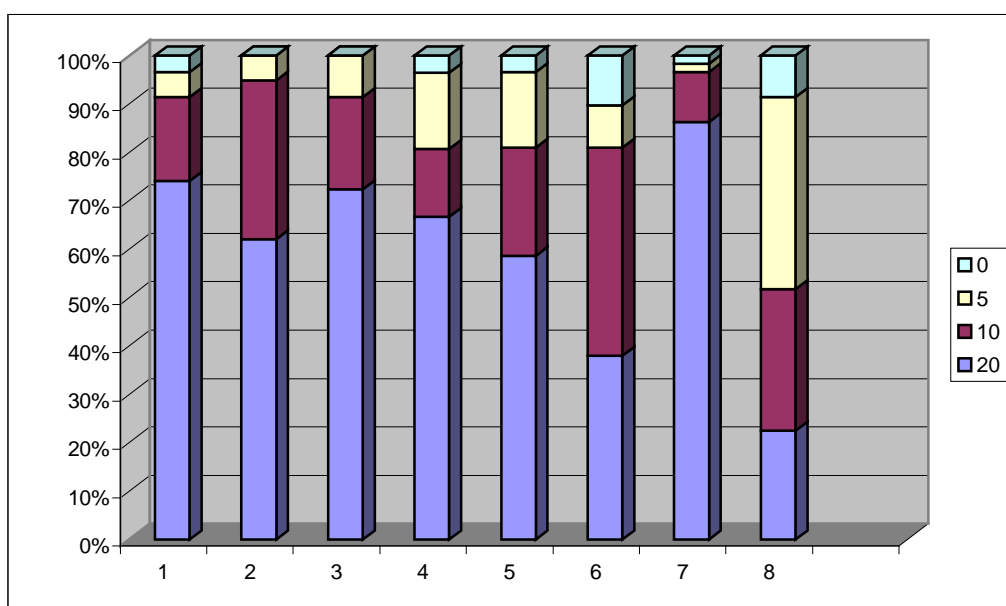
Vir: Poročila OK

20 knjižnic je uresničilo vsa tri priporočila za nakup: obseg gradiva in dva razmerja v prirastu. Druge so po glede na podatke pri uresničevanju kriterijev najbolj ovirali finančni viri. Najnižje ocene so dobile knjižnice za obseg občinskih prihodkov. 22 % knjižnic je pridobilo občinska sredstva v načrtovani višini in te sodijo z večino tudi med tiste, ki so dobile manj slabih ocen za ostalih sedem kriterijev. Neustrezna finančna podlaga je lahko vplivala tudi na nižje ocene v razmerju med strokovnim in leposlovnim gradivom, ko so se knjižnice odločale v korist leposlovja. Pomanjkljivo dograjena mreža izposojevališč pa je lahko vzrok za nedoseganje priporočene odprtosti na prebivalca in števila članov, a tudi za

obrat knjižnične zbirke. Knjižnice so se najbolj približale priporočeni ceni za enoto gradiva (manj kot 23 EUR), a ta ni mogla bistveno zvišati ocene za kakovost nakupa.

Sicer pa je bil prirast knjižničnega gradiva v letu 2007 največji po letu 1990 (indeks 184): 565.858 enot (Karun, Tizaj Marc, 2008, str. 10). Bil je večji tudi od nakupa v letu 2009 za 6,52 %. Dosegel je v povprečju 269 enot na 1000 prebivalcev (v letu 2009 pa 261), pri čemer je pridobivanje z nakupom doseglo 234 enot na 1000 prebivalcev (v letu 2009 pa 214 enot) ali 83,87 % prirasta. Znižanje nakupa pa bi lahko imelo s sedanjim načinom ocenjevanja oziroma upoštevanja vseh osmih kriterijev (Slika 6) za posledico tudi slabše ocene nakupa v letu 2011.

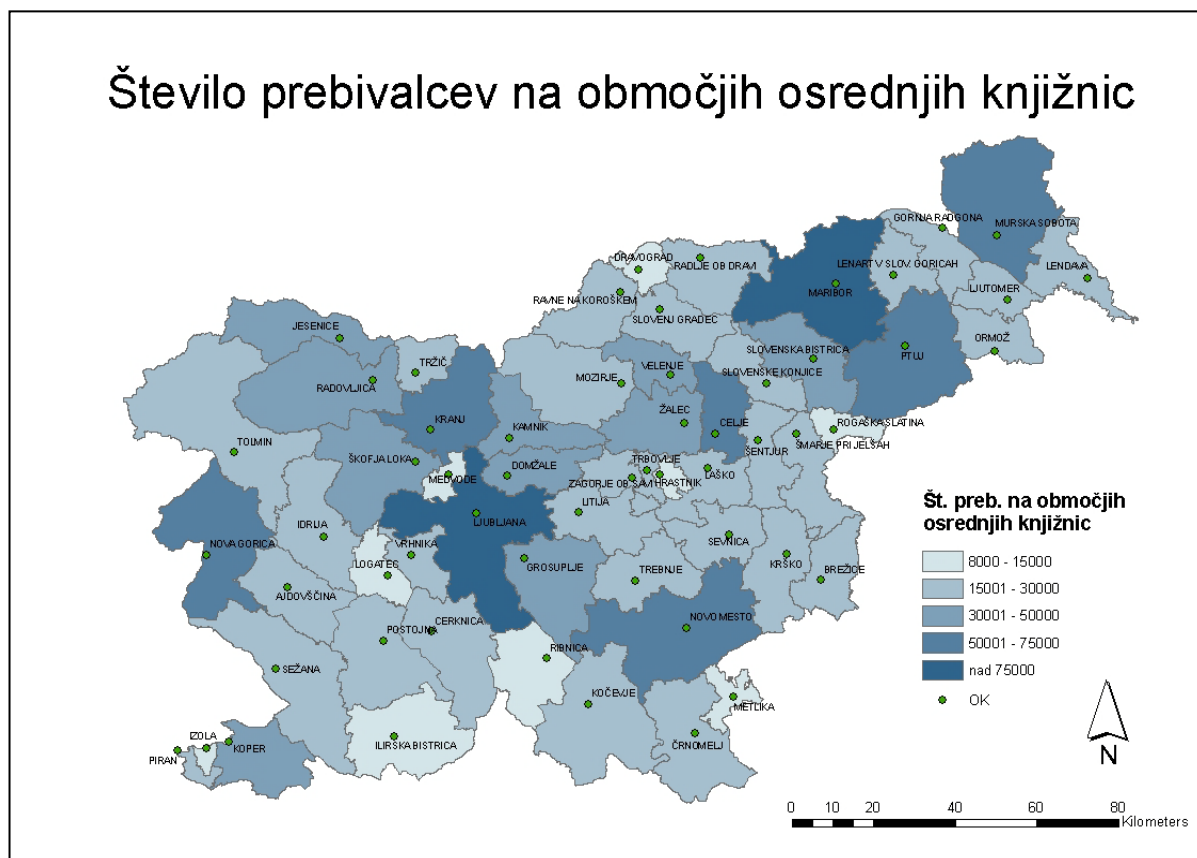
Slika 6: Ocene prirasta knjižničnega gradiva po kriterijih Razpisa, 2007



V nadaljevanju bomo pregledali doseganje posameznih kriterijev za ocenjevanje projektnega nakupa v letu 2009, predvsem kriterijev, ki so neposredno povezani z obsegom in vsebino knjižničnega gradiva. Med kriteriji s področja splošnosti, to so kriteriji, ki se nanašajo na vse osrednje knjižnice, so trije že poznani: vežejo se na priporočene normative za nakup gradiva po Pravilniku o pogojih o izvajanju knjižnične dejavnosti kot javne službe (obseg knjižničnega gradiva, razmerje med stroko in leposlovjem, dostopnostjo gradiva za odrasle in mladino), zanje pa so že večkrat ugotovili, da je njihova izvedba tesno povezana s pogoji dela (predvsem s prostorom). K tem normativom je država dodala še tri kriterije, ki izpričujejo njen interes za vsebino knjižničnega gradiva v zbirkah vseh izposojevališč, ostalih šest kriterijev pa se veže na organizacijsko in izvedbeno plat nakupa, na katero knjižničarji težko vplivajo (npr. občinska sredstva, lastna sredstva), zato pa toliko bolj ti kriteriji vplivajo na doseganje normativov. Ocenjevalni sistem je bil podoben ocenjevanju prirasta v preteklem letu.

5.4.2.2 Obseg projektnega nakupa knjižničnega gradiva

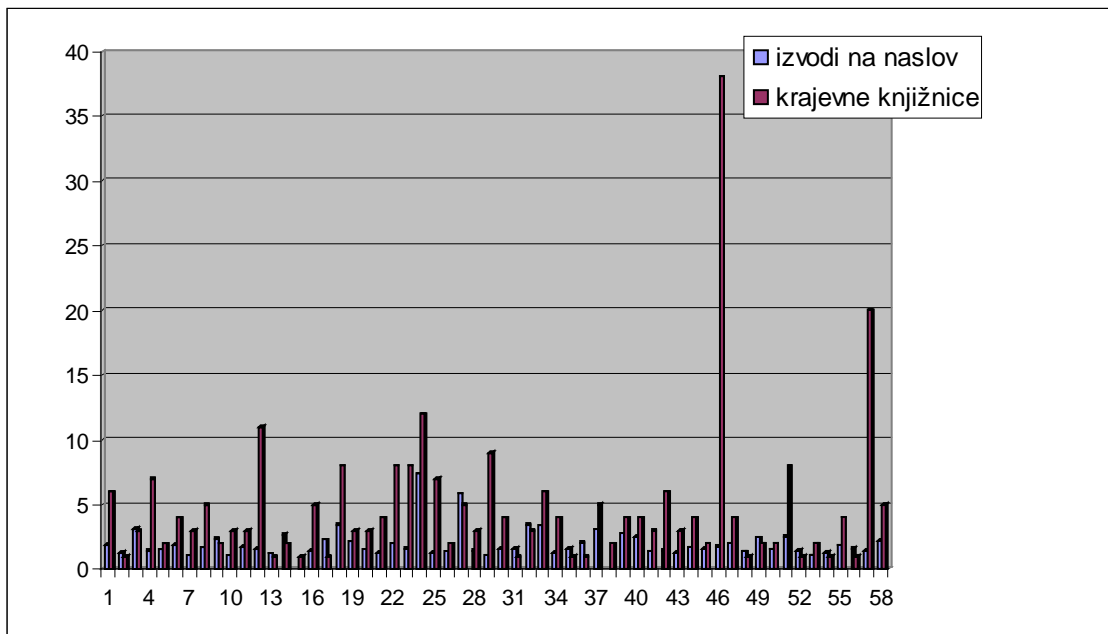
Slika 7: Območja osrednjih knjižnic, 2009



(Vir: Vidiček, Novljan, 2010)

Slika je za vrednotenje nabavne politike sporočilna v pomenu že nakazanega opozorila, da moramo pri načrtovanju in analiziranju delovanja knjižnic upoštevati tudi različnost območij osrednjih knjižnic, geografske, demografske, komunikacijske in še druge značilnosti, ki knjižnicam krojijo obseg in način organizacije izposojevališč, s katerimi splošne knjižnice omogočajo dostop do knjižnične dejavnosti za vsakogar, ne glede na to, kje živi. To odgovornost so jim poverile občine, katere so prevzele, same ali v dogovoru z drugimi občinami, vzdrževanje in razvijanje njihovega delovanja. Slabše ocene, ki so jih knjižnice dobile za deleže občinskih sredstev za nakup knjižničnega gradiva, opozarjajo, da vse občine ne izpolnjujejo zadovoljivo svojih obveznosti. Razpršenost in gostota poseljenosti posameznih območij pa nakazujeta tudi, da načrtovanje in udejanjanje enake dostopnosti knjižničnega gradiva in storitev ne pomeni enakega vložka sredstev; določena okolja potrebujejo za enako dostopnost knjižničnega gradiva in storitev več denarja kot druga, pa tudi posameznik mora v določenih okoljih sam prispevati več, že zato, ker je njegova pot do knjižnice bolj zapletena in daljša od standardno priporočene.

Slika 8: Nakup izvodov na naslov knjižničnega gradiva v osrednjih knjižnicah in število njihovih krajevnih knjižnic, 2009



Vir podatkov: Zbirno poročilo in Statistični podatki (2010). Knjižnice so urejene po abecedi krajev.

Slika ilustrira nabavno politiko knjižnic, njihova prizadevanja za gospodarno uresničevanje dostopnosti knjižničnega gradiva. Če pazljivo izbirajo naslove, ki bodo dostopni v mreži izposojevališč, prav tako skrbno določajo, v katerih izposojevališčih bo posamezen naslov prisoten. Po teoriji gradnje knjižnične zbirke posvečajo knjižničarji gradnji knjižničnih zbirk manjših izposojevališč največ pozornosti, ker imajo omejen nabor naslovov, zato morajo toliko bolj pretehtati izbiro vsakega. Ta odločitev vpliva na odločitev nakupa števila izvodov določenega naslova, vsaj toliko, kot izraženo povpraševanje oziroma pričakovanja uporabnikov.

Priporočilo Nacionalnega programa za kulturo usmerja načrtovalce in izvajalce knjižnične dejavnosti tudi v gradnji obsega zbirk splošnih knjižnic. Ob ustreznem izločanju neaktualnega gradiva naj bi se obseg gradiva načrtno približeval priporočenemu obsegu iz Standardov za splošne knjižnice. Ker bo Nacionalni program veljal do leta 2011, naj bi do takrat vsaka splošna knjižnica (z vsemi krajevnimi knjižnicami) pri obsegu zbirke dosegla vsaj 85 % standarda, torej 3,74 enot na prebivalca, kot je zapisano v nacionalnem programu. Knjižnica, ki ne dosega standardnega priporočila 4,4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca, pa naj bi po Standardih namesto 250 enot knjig in 25 enot neknjižnega gradiva na 1000 prebivalcev imela v letnem prirastu najmanj 400 enot knjig in 40 enot neknjižnega gradiva. Obseg nakupa knjižničnega gradiva v projektih ni bil ocenjevan po tem priporočilu, ampak s kriterijem, ki določa, po Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003, 11. čl.), da je minimalni pogoj za pridobitev sredstev nakup gradiva: 200 enot na 1000 prebivalcev. Domnevamo, da je bil ta izbran namesto standardnega normativa 275 enot, katerega uporabo opravičujejo tudi že prej omenjene raziskave, ker so bila sredstva državnega proračuna omejena in niso dosegala 50 % nakupa po normativu 275 enot.

Knjižnice, ki so kupile več kot 230 enot (84 % normativa 275 enot), so bile ocenjene z oceno zelo kakovostno in takih je bilo 43. Minimalni obseg prirasta, 200 enot na 1000 prebivalcev, ki ga določa Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, je bil vključen v razpon 191- 229 enot za oceno kakovostno, doseglo jo je 10 osrednjih knjižnic. Manj od minimalnega pogoja pa je z nakupom od 161 (58 % standarda!) do 190 enot knjižničnega gradiva dopolnilo svojo zbirko troje knjižnic, dobile so oceno zadovoljivo. To je malo več ko polovico standarda 275 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, pa se, razen knjižničarjev, ni nihče potožil in v medijih ni bilo nobenih izjav prikrajšanih?! Uporaba take lestvice ocen je lahko za nepoznavalce strokovnih dokumentov, npr. Standardov, zavajajoča, vsaj toliko kot normativi Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe, ki jih nekatere lokalne skupnosti oziroma oblasti uporabljajo tudi kot standard razvite knjižnice, so pa le pot do cilja. Lahko vzbuja predstavo, da je večina knjižnic, 53, več kot zadovoljivo uresničila nakup knjižničnega gradiva, saj so dobile oceno zelo kakovostno in kakovostno, v resnici pa je to podatek, da so se dobro odzvale na razpisane kriterije.

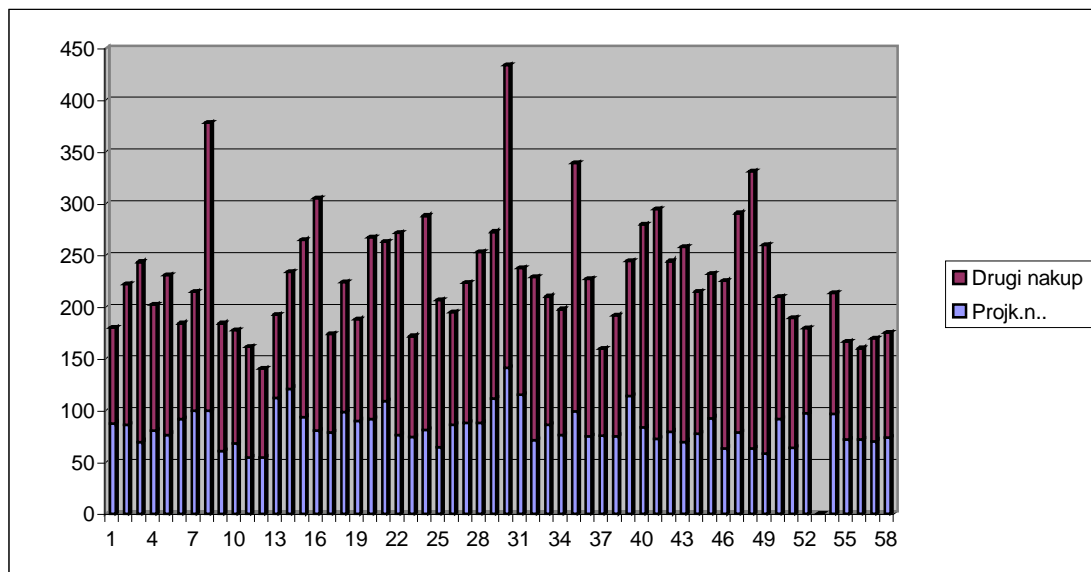
Preglednica 8: Nakup knjižničnega gradiva za knjižnične zbirke osrednjih knjižnic, 2009

Knjižnice/ št. izposojevališč	Knjižnična zbirka	Prebivalci	Št.enot/ preb. v zbirki	Nakup enot /1000 preb.	Projektni nakup enot /1000 preb.
CEL/50					
Celje / 6	404.531	63.659	6,35	179,83	87,35
Hrastnik/1	41.696	10.144	4,11	221,83	85,78
Laško /3	88.045	18.151	4,85	243,19	69,41
Mozirje/7	80.711	16.394	4,92	201,94	80,28
Rogaška Slatina /2	57.270	14.276	4,01	230,35	76,29
Slov. Konjice/4	73.592	23.200	3,17	183,86	91,30
Šentjur/3	81.544	19.842	4,11	214,38	99,57
Šmarje/5	94.419	18.028	5,24	378,00	99,67
Trbovlje/2	70.644	17.480	4,04	183,89	60,47
Velenje/3	167.580	44.981	3,73	177,58	68,04
Zagorje/3	61.471	17.082	3,60	161,15	54,48
Žalec /11	166.712	41.494	4,02	140,14	54,48
DOL/28					
Brežice/1	108.930	24.330	4,48	192,33	111,85
Črnomelj/2	81.230	18.480	4,40	233,82	120,80
Kočevje /1	76.748	17.626	4,35	264,34	93,37
Krško /5	145.192	28.216	5,15	304,57	80,20
Metlika/1	39.896	8.440	4,73	173,90	78,20
Novo mesto/8	565.139	63.667	8,88	223,59	98,38
Ribnica/3	66.009	13.523	4,88	187,74	89,31
Sevnica/3	64.622	17.646	3,66	267,04	91,47
Trebnje/4	92.380	20.356	4,54	262,70	108,94
GOR/37					
Jesenice/8	142.063	31.300	4,54	271,52	75,86
Kranj/8	443.165	79.539	5,57	171,46	74,28
Radovljica/12	180.719	35.144	5,14	287,74	80,66
Škofja Loka/7	213.668	41.607	5,14	206,64	64,39
Tržič/2	67.563	15.313	4,41	194,72	85,92

Knjižnice/ št. izposojevališč	Knjižnična zbirka	Prebivalci	Št.enot/ preb. v zbirki	Nakup enot /1000 preb.	Projektni nakup enot /1000 preb.
GRŠ/21					
Ajdovščina/5	139.224	24.158	5,76	223,32	87,62
Idrija/3	106.504	16.668	6,39	253,00	87,83
Nova Gorica/9	468.085	59.144	7,91	272,32	111,03
Tolmin/4	168.508	19.110	8,82	433,42	140,75
KOR/14					
Dravograd/1	35.207	9.064	3,88	237,26	115,10
Radlje/3	74.608	16.374	4,56	228,57	70,78
Ravne/6	246.874	25.827	9,55	209,84	85,93
Slovenj Gradec/4	93.538	21.547	4,34	197,43	76,06
OBK/17					
Ilirska Bistrica/1	87.204	13.947	6,25	339,00	99,15
Izola/1	70.889	16.000	4,43	226,70	74,75
Koper/5	304.058	52.212	5,82	159,48	75,47
Piran/2	68.937	17.735	3,89	191,50	74,64
Postojna/4	130.846	21.567	6,07	244,43	113,72
Sežana/4	152.024	24.465	6,21	279,58	83,14
OSL/63					
Cerknica/3	106.619	16.703	6,38	294,33	72,06
Domžale/6	223.193	55.103	4,05	243,91	79,06
Grosuplje/3	155.623	38.051	4,09	257,97	69,50
Kamnik /4	127.855	34.261	3,73	214,64	76,96
Litija/2	88.950	20.130	4,42	231,64	92,30
Ljubljana/38	1.586.480	329.957	4,81	224,89	62,87
Logatec/4	76.331	13.111	5,82	290,29	78,65
Medvode/1	57.639	15.393	3,74	330,97	62,98
Vrhnika/2	114.213	23.640	4,83	259,87	57,85
POM/13					
Gor. Radgona/2	65.777	20.427	3,22	209,70	91,55
Lendava/8	139.453	23.733	5,88	189,19	63,58
Ljutomer/1	79.546	18.237	4,36	179,46	96,90
Murska Sobota/2	332.260	57.151	5,81	103,46	103,46
SPP/5					
Ormož/1	82.625	16.895	4,89	213,09	96,28
Ptuj/4	292.355	69.472	4,21	166,12	71,55
ŠTA/26					
Lenart/1	63.608	19.059	3,34	159,73	71,71
Maribor/20	657.667	182.563	3,60	169,48	70,03
Slov. Bistrica/5	135.528	35.354	3,83	174,85	73,51

Vir podatkov: Statistični podatki, Zbirno poročilo (2010)

Slika 9: Število s projektним in drugim nakupom pridobljenih enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev v osrednjih knjižnicah, 2009



Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010). Knjižnice so urejene po abecedi krajev.

V Preglednici 8 vidimo, da je 37 knjižnic kupilo 200 in več enot knjižničnega gradiva, samo 8 knjižnic pa je z nakupom doseglo standardni normativ 275 enot na 1000 prebivalcev. 21 knjižnic pa tudi ob pomoči projektnega nakupa z nakupom ni pridobilo minimalnih 200 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev (Pravilnik). Med njimi je 13 knjižnic, ki niso dosegle standarda 4,4 enot knjižničnega gradiva v zbirki, 8 teh knjižnic pa ni doseglo niti 85 % tega standarda (3,74 enote), kar priporoča Nacionalni program. Skupaj s temi 13-timi, ki niso dosegle minimalnega nakupa, pa se bo moralo še drugih 16 osrednjih knjižnic, ki so dosegle minimalni nakup, ne pa obsega zbirke, še naprej ravnati v nabavi po priporočenem normativu 440 enot na 1000 prebivalcev, vse dokler ne bodo dosegle priporočen obseg zbirke: 4,4 enote na prebivalca.

Preglednica 4 nas seznanja, da samo ena knjižničarska regija ni dosegla standarda 4,4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca, pa tudi ta ni, med petimi od desetih, imela prirasta gradiva po standardnem normativu 275 enot na 1000 prebivalcev. Če so knjižničarske pokrajine zaživele v svojem poslanstvu, potem lahko domnevamo, da so osrednje knjižnice s pomanjkljivo zbirko lažje premagovale težave v dostopnosti knjižničnega gradiva v pokrajinah, kjer je bilo povprečje (nad)standardno, ker je bilo več možnosti za menjavo gradiva med knjižnicami. Večji prirast od 275 enot pa bi vseeno pripomogel knjižnicam bolje posodobiti knjižnično zbirko, saj količina že sedanjih izposojevališč terja večji prirast, če želijo knjižnice omogočiti enako dostopnost in svobodno izbiro tudi v knjižnicah manjših krajev (Slika 8), poleg tega pa je prav po novostih največje povpraševanje. Povpraševanje pa je priložnost za knjižničarja, da v potrebah uveljavlja tudi starejše gradivo, ki je v dobri zbirki vselej aktualno. Več kot 440 enot prirasta z nakupom pa so imele v letu 2009 le 3 knjižnice, ki pa imajo v zbirki že več kot 4,4 enote na prebivalca. Značilno k dostopnosti knjižničnega gradiva prispevajo sredstva Razpisa (Slika 9), povečujejo dostopnost knjižničnega gradiva vseh knjižnic. Razvidno pa je tudi, da ta sredstva niso korekturni faktor za knjižnice s slabšimi pogoji, saj so lahko več dobile knjižnice, ki so skupaj z občino prispevale večji vložek in se pri načrtovanju čimbolj držale določil Razpisa.

5.4.2.2.1 Primer učinkovitosti financiranja nakupa knjižničnega gradiva

Spoznali smo **obseg** knjižnične zbirke in način njenega posodabljanja z obsegom prirasta. Dokopali smo se do vseh ključnih podatkov o načinu posodobitve knjižničnih zbirk s celim prirastom 534.633 enot knjižničnega gradiva (a brez e-virov, Statistični podatki) v letu 2009 in lahko ocenimo, kaj pomeni tak nakup v primerjavi z nakupom po priporočilu Nacionalnega programa, da *naj bi nacionalna kulturna politika zagotovila 50 odstotkov potrebnih sredstev za nakup gradiva*, zato da se bodo knjižnice približale standardnim določilom. Slednja določajo, da naj bi vsaka knjižnica imela 275 enot prirasta knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, ki ga navadno knjižnicam zagotavlja primerno le nakup.

Z načrtovanim nakupom po priporočilih nacionalnega programa bi knjižnice pridobile 563.000 enot knjižničnega gradiva. Zanj bi po povprečni ceni 20 EUR za enoto (vzeli smo povprečje 20 EUR, ker je bila cena za nakup enote knjižnega gradiva za osrednje območne knjižnice večja; Preglednica 1 in Preglednica 5) porabile 11.260.000 EUR. Polovico, 5.630.000 EUR naj bi prispevala država, a je bil njen prispevek le 3.366.211 EUR (Preglednica 1). Po oceni je to okoli 60 % načrtovanega denarja. Z dejanskim prispevkom države so knjižnice pridobile 168.322 enot knjižničnega gradiva (82 enot na 1000 prebivalcev, kar je 29,82 % standardnega normativa 275 enot na 1000 prebivalcev) za skupni nakup v celem prirastu. Slednji obsega 442.870 enot knjižničnega gradiva, ki ga opredeljuje 437.877 enot knjižničnega gradiva, pridobljenih kot splošni nakup (Preglednica 5), in nakup 4.993 enot za OOK (Preglednica 1). Oboje je zadostovalo za 216 enot na 1000 prebivalcev (78,55 % standarda). To pa je le 86,4 % priporočenega normativa nakupa v Nacionalnem programu, ki določa 250 enot.

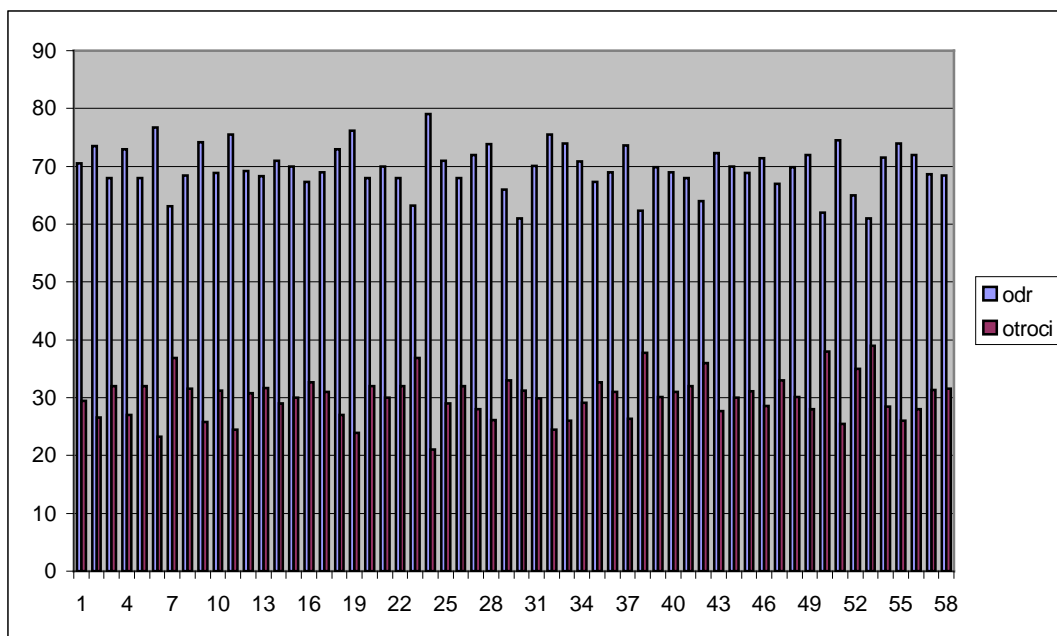
Večji del kot država so k prirastu z nakupom prispevale občine s sredstvi v višini 4.662.888,51 EUR (Preglednica 5), kar je 83 % od 50 % priporočenega nakupa, s katerim so knjižnice kupile 247.376 enot knjižničnega gradiva (121 enot na 1000 prebivalcev ali 44 % standarda), preostanek v višini 6,07 % sredstev celotnega nakupa pa je prispevek knjižnic. K doseženemu celotnemu prirastu 534.633 enot knjižničnega gradiva (261 enot na 1000 prebivalcev), ki dosega 95 % po standardu priporočenega prirasta, je nakup prispeval 82 %, ostalo so bili darovi, zamenjave, obvezni izvod. Primerjava med priporočenim in uresničenim nakupom nam bo pomagala razumeti določene odločitve knjižnic pri izbiri knjižničnega gradiva, še zlasti knjižnic, ki nimajo 4,4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca v knjižnični zbirki. Izbiro lahko značilno zaznamujejo prav razpoložljiva finančna sredstva za redno in zadostno posodabljanje knjižnične zbirke.

5.4.2.3 Delež naslovov gradiva za otroke in mladino glede na pogoje iz Pravilnika oziroma glede na dostopnost naslovov na tržišču, strukturo prebivalstva ali velikost knjižnice

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003, 12. čl.) določa, da mora knjižnica v letnem prirastu knjižničnega gradiva v izboru gradiva upoštevati specifične potrebe otrok in mladine in njim nameniti 30 % naslovov v prirastu. Otroci in mladina so zaradi svojih psihofizičnih značilnosti v vseh knjižnicah prepoznani kot posebna skupina znotraj splošnosti, za katero se oblikuje s starostjo opredeljena posebna splošna zbirka. Opredeljuje jo gradivo, ki ustreza potrebam, interesom te skupine in ga je ta skupina sposobna razumeti, doživljati. To so naslovi, ki so namensko izdani za otroke in mladino; knjižnice pa po potrebah v mladinske oddelke uvrščajo tudi naslove, ki so namenjeni odraslim, kadar je vsebina predstavljena na način, da jo mladi lahko razumejo. V

tem primeru dobi tako delo oznako, da je namenjeno (tudi) mladini, in se upošteva pri prikazu knjižnične zbirke za mladino. Po Standardih za splošne knjižnice (2005) naj bi ta zbirka obsegala 20 do 30 % celotne knjižnične zbirke.

Slika 10: Z nakupom pridobljeni deleži naslovov knjižničnega gradiva za odrasle in mladino v osrednjih knjižnicah, 2009



Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010). Knjižnice so urejene po abecedi krajev.

V povprečju so knjižnice z nakupom izbrale 69,99 % naslovov za odrasle in 30,11 % za mladino (Priloga Zbirno poročilo). Vrednosti obsega izbranih naslovov za mladino so bile razvrščene od 39 % do 21 %. Malo več kot polovica knjižnic je imela 30 in več odstotkov naslovov za mladino. Odkloni so bili v razpisu dopuščeni in tudi pri ocenjevanju upoštevani, če so bili primerno utemeljeni. V utemeljitvah so knjižnice navajale povečanje ali zmanjšanje mladih prebivalcev v svojem okolju, kar lahko vpliva predvsem na izvode, odpiranje novih izposojevališč, projekte za povečanje članstva ali razvoj bralne kulture med mladimi, zaradi katerih se navadno tudi poveča število izvodov določenih naslovov, navajale pa so tudi pomanjkanje kakovostne ponudbe knjižničnega gradiva na založniškem trgu, še zlasti strokovnega, kar je lahko težava za določene knjižnice z dobro zbirko ali določenimi izstopajočimi potrebami. Komisija je razloge upoštevala, kadar so bili odkloni podkrepljeni s sprejemljivimi dejstvi.

Razmerje prirasta naslovov za mladino in odrasle je kot zapisan normativ opravičljivo, otroci pa so tudi skupina, s katero se porajajo stalni obiskovalci knjižnice. Teh pa kot članov še nimajo knjižnice v standardno priporočenem obsegu, 40 % vseh prebivalcev. To priporočilo opozarja knjižnice, da je stalna skrb za vzdrževanje širokega splošnega izbora knjižničnega gradiva za otroke nujna, če želijo pridobiti 60 % mladih članov. Zanimiv širok izbor vsebine na različnih nosilcih, s katerim sledijo njihovim razvojnim potrebam in interesom in razvijanju informacijske pismenosti, znotraj katere je učenje skrbne in odgovorne izbire gradiva za opredeljeno potrebo poudarjeno, saj na bi taka izbira postala sestavni del njihovega vsakdana, terja v določenih okoljih preseganje priporočenega števila izvodov na prebivalca. Tako knjižnice v manjših krajih terjajo večje število enot na

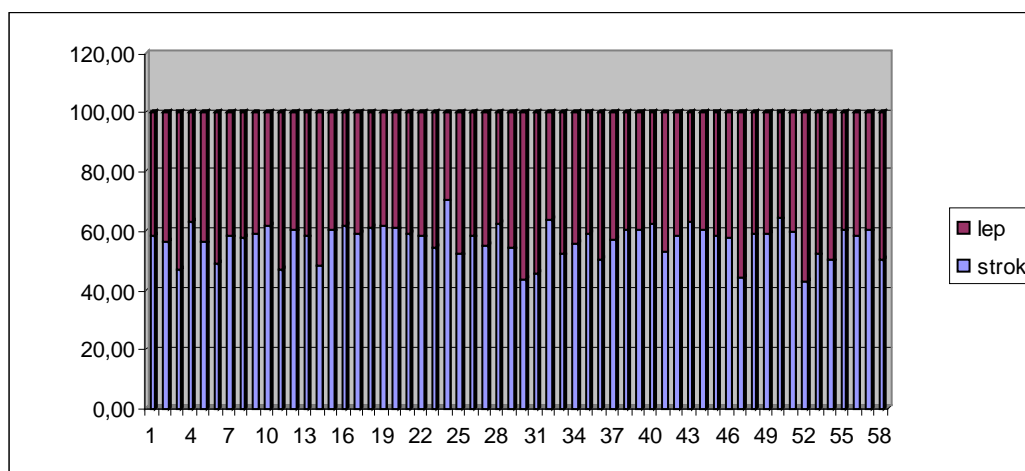
prebivalca, to so predvsem naslovi, da zagotavljajo pestro izbiro. V določenih okoljih pa rabijo več enot, zato da mladi niso prikrajšani, ko so odrasli zahtevnejši, ali tam, kjer je otrok številčno malo in jim knjižnice lahko zmanjšujejo izbiro naslovov, ker že z zmanjšano ponudbo dosegajo priporočen nakup enot na 1000 prebivalcev. Odstopanja od normativa so pa, tako kot pri vseh drugih kriterij, stvar presoje strokovnosti knjižničarjevih odločitev in njihovih pogledov na »pozitivno diskriminacijo«, kakršno smo spoznali v Poglavju 4.2.

5.4.2.4 Razmerje naslovov med strokovnim in leposlovnim gradivom glede na pogoje iz Pravidnika

Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003, 12. čl.) določa, da ima splošna knjižnica ustrezen izbor gradiva, kadar letni prirast gradiva sestavlja 60 % naslovov strokovnega in 40 % leposlovnega gradiva na tiskanih in drugih medijih. Podobno razmerje naj bi knjižnica ohranjala v knjižnični zbirki po priporočilih Standardov za splošne knjižnice (2005). Določila usmerjajo nabavno politiko knjižnic, da bi ustrezala načelom splošnosti, znotraj katerih so izobraževalne in informacijske potrebe prebivalcev prepoznane za enakovredne kulturnim potrebam. *»Po uvedbi razvida, ki preverja doseganje standardov, se je v naši lokalni knjižnični mreži spremenil – dvignil standard strokovnega gradiva na krajevnih enotah«*. To ni edino mnenje o preverjanju uresničevanja Pravidnika v odgovorih izvajalcev nabavne politike. Opozarjajo pa tudi, da tega določila v nekaterih, zlasti manjših knjižnicah, ni lahko vzdrževati ob sedanjih produkciji strokovnih del: *»Npr. veliko več se zaradi zastarelosti izloča strokovnega gradiva kot leposlovja, kar pa lahko vpliva na nedoseganja standardov, ker je v zbirki s časoma več leposlovnega gradiva kot strokovnega.«* Kljub temu je v knjižničnih zbirkah pričakovan večji obseg strokovnih naslovov v primerjavi z leposlovjem in podobno je tudi v prirastu. Pričakovanje je povezano s potrebami okolja oziroma z razvojem strok in hitrejšim zastarevanjem strokovnega gradiva v primerjavi z leposlovnim.

V povprečju (mediana) so knjižnice kupile 58,05 % naslovov strokovnega gradiva in 41,95 % leposlovnega (Priloga Zbirno poročilo). Vrednosti obsega izbranih naslovov so med 70 % do 43 % pri strokovnem gradivu in med 57 % do 30 % pri leposlovnem gradivu. 41 osrednjih knjižnic je nabavilo manj kot 60 % naslovov strokovnega gradiva. Odklon pod 55 % strokovnih naslovov, ki bi ga lahko uvrstili med pretehtane odločitve knjižnic, npr. da so želele knjižnice zaradi določenih ciljnih aktivnosti izboljšati ponudbo leposlovja, je imelo 18 knjižnic. Oprijemljivega razloga v poročilih nismo našli. Manj so kupile tako večje kot manjše knjižnice, knjižnice z več in malo izposojevališči. Zanesljivih vzrokov za manjši prirast strokovnih naslovov nismo našli tudi, ko smo odstotke primerjali s številom izvodov kupljenega gradiva na 1000 prebivalcev v Preglednici 8. Večina teh knjižnic je res imela nakup pod 200 enot knjižničnega gradiva, kar bi bila lahko ovira za večji izbor naslovov, ker so se morale npr. odločiti za izvode, a malo manj kot polovica drugih knjižnic je imela od 230 do 271 enot, a so tudi izbrale manjši delež strokovnih naslovov. Na razmerja pa je lahko vplivala, v poročilih že omenjena, šibka ponudba strokovnega gradiva za otroke.

Slika 11: Z nakupom pridobljeni deleži naslovov leposlovnega in strokovnega knjižničnega gradiva, 2009



Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010). Knjižnice so urejene po abecedi krajev.

5.4.2.4.1 Primeri izbire naslovov knjig za UDK skupine

Za ponazoritev dostopnosti vsebinske raznolikosti knjižničnega gradiva, ki jo podpira Razpis, smo pripravili tri primere. Prvega za prikaz razlike med knjižnico z največjim in knjižnico z najmanjšim nakupom naslovov, drugi primer prikazuje nakup knjižničnega gradiva osrednje knjižnice z večjim številom izposojevališč, tretji pa hipotetično porazdelitev vsega letnega prirasta enot knjižničnega gradiva za najmanjšo krajevno knjižnico, pri čemer je kot vzorec uporabljen minimalni projektni nakup naslovov knjižničnega gradiva iz prvega primera..

Preglednica 9: **Primer 1:** Izbira naslovov knjig za UDK skupine dveh osrednjih knjižnic, 2009

Knjižnica/Vsebina	0	1	2	3	5	6	7	8*	9	Skupaj
Maksimalni nakup	213	207	56	295	116	469	280	2.174	215	4.025
Minimalni nakup	16	9	7	29	3	24	13	292	28	421
Mediana (58 knjižnic)	33	59	19	106	33	99	70	556	69	1.084

Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010).

*Opomba: V UDK 8 niso le naslovi leposlovja, ampak tudi jezikovnih učbenikov, slovarjev, literarne teorije in književnosti.

V poročilih so morale knjižnice prikazati projektni nakup naslovov po UDK skupinah. Preglednica 9 je primer, ki lahko le ilustrira bogastvo ponudbe osrednjih knjižnic: Največji nakup naslovov knjig še ne pomeni, da so vsi v istem izposojevališču osrednje knjižnice, res pa je, da je izbira naslovov lahko bogatejša na območju osrednje knjižnice z večjim številom naslovov v primerjavi z izbiro, ki jo imajo na voljo prebivalci območja knjižnice, ki je zbirko knjig popestrila le z 421 naslovi. Naslovi pa lahko predstavljajo večino v ponudbi naslovov knjižničnega gradiva določene knjižnice, ki jih sicer knjižnice lahko dopolnijo še s pridobljenimi na druge načine (obvezni izvod, zamena, dar). Ker projektni nakup prispeva le 30 % k prirastu enot knjižničnega gradiva in so v njem vključeni kot enote tudi dodatni izvodi istega naslova, nam ta prikaz kupljenih enot po UDK ne pomaga objektivno oceniti

deleža, ki ga je prispeval Razpis k vsebini. V razporeditvi naslovov je moč razbrati le, da so knjižnice pridobile naslove v vseh strokovnih skupinah UDK, ne pa vselej tudi za vse postavitvene skupine knjižničnega gradiva v prostem pristopu, ki jih je občutno več od osnovnih deset UDK skupin. V izbiri naslovov je opazen poudarek v skupinah, ki jih je kot izpostavljene omenja tudi raziskava Knjižna kultura (Breznik et. al., 2005), na katere ima vpliv tudi ponudba založniškega trga.

Primer 2: Projektni nakup knjig po UDK v osrednji knjižnici

Vzorec: Naključno izbrana knjižnica, ki je za 21 izposojevališč svoje mreže izbrala:

- 5.287 naslovov knjižničnega gradiva (72 % za odrasle in 28 % za mladino), kjer je bila stroka zastopana s 55 %, leposlovje pa s 45 %. Med izbranim gradivom je bilo v 2.919 izvodih 382 naslovov, ki so izšli s finančno podporo države.
- Skupaj je knjižnica kupila 169 enot na 1000 prebivalcev, med katerimi je 28,22 % enot sestavljalo 1.019 naslovov leposlovnih del slovenskih avtorjev in zahtevnih prevodov tujega leposlovja in 17,06 % enot 1.153 naslovov s področja humanistike.

S projektnim nakupom je knjižnica pridobila 41,32 % enot in 1.883 naslovov. Med enotami projektne nakupa je bilo 9.802 izvodov 1.823 naslovov knjig, ki so bili porazdeljeni, kot prikazuje:

Preglednica 10: Primer 2: Projektni nakup knjig (naslovov) po UDK v osrednji knjižnici, 2009

UDK	Št. naslovov	Vrstni red	Št. izvodov v osrednjem izposoj.	Vrstni red	Povprečje izvodov za druga izposojevališča	Vrstni red
0	29	9	44	9	5,2	8
1	102	6	122	6	14,6	6
2	60	8	60	8	4,9	9
3	181	2	223	2	26,6	4
5	61	7	82	7	12,3	7
6	147	3	216	3	34,6	2
7	136	4	187	4	28,7	3
8	995	1	1.695	1	363,6	1
9	112	5	155	5	24,6	5

Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010)

Primer 3: Uporaba standardnih določil pri izbiri knjižničnega gradiva za najmanjšo krajevno knjižnico

Vzorec: Najmanjši projektni nakup za skupine UDK (Preglednica 9; naslovi teh 421 knjig bodo za tretji primer uporabljeni kot enote)

Knjižničar, ki mora izbrati knjižnično gradivo v skladu s priporočili Standardov za splošne knjižnice (2005), bi obseg nakupa 421 enot knjižničnega gradiva načrtoval za knjižnico v okolju s 1.530 prebivalci (najmanjša krajevna knjižnica), ki ima knjižnično zbirko že zgrajeno po določilih standardov. Enote, ki v večini primerov zastopajo en naslov, le določena leposlovna dela ali strokovni priročniki imajo morda dva, v redkih primerih več izvodov, bi knjižničar porazdelil po knjižnih policah za mladino (30 % ali 126 enot),

preostalih 295 enot na police za odrasle. Znotraj obeh skupin pa bi enote porazdelil na knjižne police za leposlovje (za mladino recimo 60 % leposlovja ali 76 enot, za odrasle 40 % ali 118 enot) in na knjižne police različnih strokovnih skupin (50 enot za mladino, 117 enot za odrasle). V izboru knjižničnega gradiva, bi moral upoštevati tudi vrste knjižničnega gradiva in zagotoviti najmanj 30 naslovov časnikov in časopisov ter 40 enot neknjižnega gradiva. Knjižničarji bi dali prednost leposlovju, okoli 60 %, sledile bi družboslovne vede, zgodovina in geografija, šport in umetnost, uporabne vede, filozofija in psihologija, verstvo, splošno in naravoslovne vede.

Izbira knjižničnega gradiva za majhne krajevne knjižnice je za knjižničarja visoka strokovna preizkušnja, saj mora z njo posodobiti vsa strokovna in leposlovna področja in zagotoviti enakost dostopnosti knjižničnega gradiva za vse prebivalce. Manjše knjižnice imajo več težav v zagotavljanju priporočene kakovosti programa, ki ga uresničujejo s ponudbo knjižničnega gradiva za kulturne, izobraževalne, informacijske, raziskovalne in socialne potrebe okolja, za informacijsko opismenjevanje, podpiranje vseživljenjskega učenja in primerne izrabe prostega časa in uporabo domoznanskega gradiva za lokalne študije (Zakon o knjižničarstvu, 2001). Znotraj tega pa morajo slediti še poudarkom iz Razpisa: slovenski avtorji, humanistična literatura, kakovostni prevodi leposlovnih del, primerna ponudba subvencioniranih naslovov. Glede na to, da je v letu 2009 Javna agencija za knjigo subvencionirala izdajo 390 knjižnih naslovov, ne moremo pričakovati, da bo vsak od teh dostopen v vseh izposojevališčih, saj bi v tem primeru nabavno politiko krojila komisija za odobritev subvencij. Nekaj ustreznega za svoje okolje mora knjižničar poiskati tudi znotraj ostalih izdanih naslovov. V letu 2009 je izšlo okoli 6000 naslovov, malo manj kot leta 2000, ko je raziskava Bralna kultura ugotovila, da je okoli 3.000 naslovov knjig obseg, iz katerega lahko knjižnice črpajo gradivo v največjem obsegu za svoje zbirke. K temu številu pa je potrebno dodati še vse druge oblike knjižničnega gradiva.

Primeri nam kažejo, da knjižnica, ki uresničuje obveznosti lokalne skupnosti in države, z realiziranim prirastom, kakršnega smo spoznali za leto 2009, ne more povsem kakovostno ali optimalno *»zagotoviti pogoje za ustvarjanje, posredovanje in varovanje kulturnih dobrin, ki se na trgu ne zagotavljajo v zadostnem obsegu ali kakovosti, ali zaradi dostopnosti najširšemu krogu uporabnikov«* (Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, 2001, 25. čl.), pri čemer jo pri tem ne ovira samo pomanjkanje finančnih sredstev, lahko tudi neustrezna strokovna določila., kot smo videli v Primeru 3. Ta bi ji morala zagotoviti možnost za širšo splošno izbiro knjižničnega gradiva, ker le z njo knjižnice lahko primerno nagovarjajo posameznike za uporabo knjižnične zbirke. Težave so realne in se z njimi srečuje marsikatera knjižnica; eden izmed direktorjev je zapisal v anketi: *»Manjša splošna knjižnica na podeželju, ki pokriva veliko področje – torej svojo knjižnično zbirko razdeli po več krajevnih knjižnicah (6 enot) in ima za nakup gradiva omejena sredstva s katerimi sicer zadostuje kriterijem iz pravilnika, ne pa tudi standardom za splošne knjižnice, mora vsebinsko prirast in s tem zbirko zelo prilagajati, da ostane aktualna knjižnica (ne aktualna po obnavljanju gradiva, pač pa aktualna po obratu izposoje gradiva in po številu aktivnih članov).«*

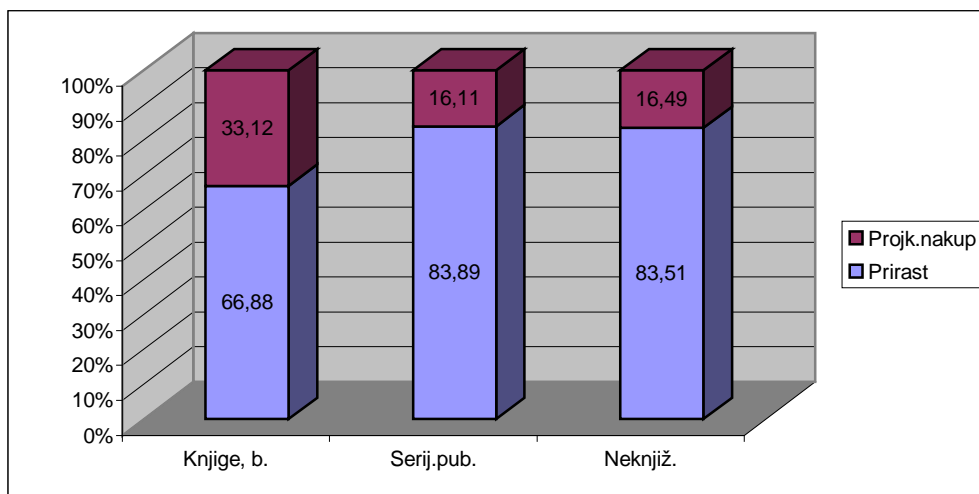
Preglednica 11: Vrste knjižničnega gradiva, pridobljene s projektnim nakupom, po UDK skupinah, 2009

Vrste gradiva UDK	Knjige	Serijske p.	Neknjižno gradivo	Skupaj
0	5.022	1.070	122	6.214
1	5.860	127	69	5.056
2	1.836	66	47	1.949
3	10.326	686	178	11.190
5	4.082	165	265	4.512
6	11.199	651	237	12.097
7	10.804	659	5.543	17.006
8	91.330	997	2.599	94.926
9	7.798	296	383	8.477
Skupaj enot	148.257	4.717	9.443	162.417

Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010).

Pregled nakupa enot knjižničnega gradiva po UDK v poročilih knjižnic nam omogoča prepoznati vsaj del značilnosti pri uresničevanju priporočila o posodobitvi knjižničnih zbirk z različnimi vrstami knjižničnega gradiva tudi v projektnem nakupu (Priloga Zbirno poročilo, 2010). Glede na razpisne pogoje so knjižnice poskrbele, da so vsebino predstavile tudi z različnimi vrstami in oblikami knjižničnega gradiva. Največji delež sredstev je bil v tem razmerju porabljen za nakup knjig. Po ugotovljenih značilnostih gradnje knjižničnih zbirk splošnih knjižnic lahko za vsebino z gotovostjo zapišemo, da je v skupini UDK 8 (književnost) večji izbor leposlovnih naslovov v primerjavi s strokovnimi, ki so del te skupine, tu pa najdemo v povprečju tudi večjo dostopnost izvodov na naslov. V UDK skupini 7 pa izstopata glasba in film v neknjižnem gradivu. Porazdelitev gradiva po ostalih strokovnih področjih odraža že večkrat omenjen odnos založništva in knjižničarstva do strokovnih področij, ki ga pogojuje pričakovano manjše zanimanje uporabnikov.

Slika 11: Vrste knjižničnega gradiva, pridobljene s projektnim nakupom in drugim prirastom, 2009



V projektnem nakupu so knjižnice v primerjavi s celim prirastom (Statistično poročilo, 2010) kupile več knjig (91,28 % : 83,8 % v prirastu), manjše število serijskih publikacij (2,9 % : 5,48 % v prirastu) in neknjižnega gradiva (5,82 % : 10,72 % v prirastu). Delež, ki so ga

s projektnim nakupom prispevale k prirastu vrst knjižničnega gradiva, je bil večji pri knjigah, manjši in skoraj enak pa pri nakupu enot serijskih publikacij in neknjižnega gradiva. Knjige so znotraj knjižničnih zbirk večinsko gradivo. Prvo mesto jim zagotavljajo strokovna priporočila, ki so jih formalni dokumenti v različnih oblikah povzeli. Tudi v Razpisu imajo, čeprav ne jasno izraženo, izpostavljeno mesto in knjižnice so mu sledile v projektnem nakupu. Dostopnost ostalega gradiva je omejena, ne dosega strokovnih priporočil. Njegovo dostopnost knjižnice povečujejo po strokovnih priporočilih s stalno prisotnostjo in možnostjo uporabe določenih naslovov v knjižnici in povečano odprtostjo knjižnic, npr. dostop do periodike in redkega AV gradiva. Dogaja pa se tudi nasprotno, npr. pričakovana stalna dostopnost časnikov in časopisov v knjižnici ni več povsod uresničena, ker knjižnice posamezne številke, tudi tekočega letnika!, izposojajo na dom, a ne zagotovijo z dvojnico naslova njegove uporabe v knjižnici. Ugovor, da je večina naslovov periodičnih publikacij dostopnih v e-obliki, ne more zadovoljiti uporabnikov, ki poznajo poslanstvo knjižnic, njihove naloge in organiziranost, tudi zato, ker postaja uporaba e-periodike v zmeraj večjem obsegu plačljiva. Knjižnice bi morale kupiti dodatne izvode, če se odločijo za njihovo izposojanje na dom. V primeru izposoje časnikov na dom, bodo morale zaradi objektivnosti poročanja seznaniti javnost tudi z načinom pridobivanja podatkov o izposoji tega gradiva, da bo dobila preverljivo podobo obrata njihove knjižnične zbirke, saj ne ve, koliko k sedanjim številkam prispeva izposoja številke posameznih naslovov periodike.

V resnici je ponudba, vsaj naslovov serijskih publikacij in neknjižnega gradiva, večja od našega prikazanega prirasta, ker fizično gradivo dopolnjujejo še elektronski viri; kar nekaj teh pa je v paketni ponudbi številnih naslovov (predvsem tujih) publikacij. Ta ponudba pa ima poleg ostalih prednosti in pomanjkljivosti v dostopnosti majhno, a pomembno posebnost: zgradili so jo založniki, ne pa knjižničarji. Ko smo v uvodnih poglavjih spoznali pomen knjižničarja pri gradnji knjižnične zbirke za uresničevanje dogovorjenega namena v določenem okolju, lahko zapišemo, da je to lahko ovira pri uporabi, uporabo tega gradiva pa je tudi težje spodbujati.

5.4.2.5 Delež nakupa enot publikacij, katerih izdajo je v letu 2009 finančno podprlo Ministrstvo za kulturo v okviru založniških programov in projektov

Med razpisnimi kriteriji so bili poleg že obravnavanih (obseg, razmerji stroka/ leposlovje in odrasli/mladina), ki se vežejo na Standarde oziroma Pravilnik, še kriteriji, s katerimi Ministrstvo za kulturo spodbuja uresničevanje priporočila Nacionalnega programa za kakovostno gradnjo knjižnične zbirke:

- *zagotavljanje večjega deleža zahtevnejše literature s poudarkom na slovenskih avtorjih v knjižničnih fondih,*
- *zagotavljanje večjega deleža umetniške avdiovizualne produkcije s poudarkom na evropski produkciji v knjižničnih fondih,*
- *omogočanje izposoje AV-in notnih gradiv (tudi slovenskih avtorjev).*

Ta splošna priporočila je bilo težko prevesti v kriterije, ki bi dali objektivne podatke za merjenje uspešnosti knjižnic. Pri dveh kriterijih so knjižnice navajale ocene. Kriteriji so bili točkovani in so s točkami prispevali k skupni oceni kakovosti in izvedljivosti projekta.

Med kazalniki vrednotenja nakupa Nacionalni program navaja, da naj knjižnice za razvoj bralne kulture »v nakup vključijo vsaj 15 odstotkov naslovov publikacij v javnem interesu.« To priporočilo ustvarja zmedo. Kot smo spoznali v uvodnih poglavjih, je vsaka publikacija, ki jo knjižnica izbere za knjižnično zbirko, v javnem interesu, ne samo tista, ki je bila izdana s pomočjo državne podpore. V Razpisu je Ministrstvo za kulturo ta javni interes primerno

konkretiziralo kot enega izmed kriterijev Razpisa, ki s priporočilom nakupa subvencioniranih naslovov knjig in časopisov prispeva h kakovosti izvajanja programov v knjižnicah.

Vse knjižnice so kupovale tudi naslove knjig, katerih izdajo je podprla država, nekatere v več izvodih (Priloga Zbirno poročilo, 2010). Mediana je 21,73 enot na 1000 prebivalcev (največ 80 enot in najmanj 1 enoto na 1000 prebivalcev). Za najvišjo oceno tega kriterija v Razpisu, »zelo kakovostno«, je morala knjižnica kupiti 18 in več enot na 1000 prebivalcev; takih knjižnic je bilo 37. Za 10,1 do 18,0 enot so dobile knjižnice oceno kakovostno (14 knjižnic), od 5,1 do 10 enot oceno zadovoljivo (5 knjižnic) in od 0 do 5 enot oceno nezadovoljivo (2 knjižnici).

Nakup bi morali primerjati z določili Nacionalnega programa o tem nakupu, da mora obsegati vsaj 15 % subvencioniranih naslovov, a se do potrebnih podatkov v poročilih nismo dokopali. Med 50 osrednjimi knjižnicami (Zbirno poročilo, 2010), ki so v poročilu navedle število kupljenih naslovov, je 49 osrednjih knjižnic kupilo najmanj toliko naslovov, z veliko verjetnostjo pa tudi šest tistih, ki so navedle samo število kupljenih izvodov. Mediana je 295 pridobljenih naslovov. Knjižnice pa navajajo tudi več naslovov, kot smo jih razbrali na različnih seznamih, možno je, da so kupovale tudi naslove iz prejšnjih let.

Ta kriterij ima edini med omenjenimi tremi naveden priporočen nakup konkretnih naslovov, zato smo se odločili, da bomo preverili njegovo realizacijo v vzajemnem katalogu. Tam smo v času od 25.8. 2010 do 20. 9. 2010 pregledali, katere subvencionirane naslove knjig iz seznama so knjižnice kupile in v koliko izvodih. K temu so nas spodbudili tudi komentarji v poročilih knjižnic, ki subvencionirane knjige uvrščajo med kakovostne in primerne za razvijanje bralne kulture, npr.: *»Za zahtevnejše bralce smo poskušali iskati zahtevnejšo literaturo, veliko je je najti med subvencioniranimi naslovi«*, navaja ena knjižnica, žal pa ni navedla, koliko naslovov je izbrala. *»V knjižnici si z načrtnim dopolnjevanjem knjižnične zbirke in s promocijo kvalitetnih naslovov prizadevamo za izboljšanje bralnih navad naših uporabnikov, zato smo v skladu z načrtovanim kupovali tudi subvencionirane knjige Ministrstva za kulturo, ki smo jih poleg osrednje knjižnice razporedili tudi v mrežo izposojevališč.«* Knjižnica, ki pravi, da je v vsako enoto dala v povprečju 100 subvencioniranih naslovov, je zapisala: *»Ta podatek izkazuje našo skrb za oblikovanje kvalitetne zbirke in zagotavljanje dostopnosti kakovostnih naslovov mreži knjižnice in izpodbija očitke, ki se že nekaj let pojavljajo v javnosti glede komercializacije in nekvalitetnega izbora naslovov, ki ga mediji in avtorji očitajo slovenskim splošnim knjižnicam.«* Da so knjižnice izbiro pretehtale, priča tudi opomba: *»Natančneje naj se določijo založniški kriteriji za subvencionirano gradivo; velikost črk, kvaliteta papirja, preverjanje prevodov in t.i. lektoriranih tekstov. . . , ilustratorji....«*

Knjižnice so dobile seznam subvencioniranih naslovov knjig in revij. Od 266 naslovov knjig iz seznama Javne agencije za knjigo smo nahajališča 229 naslovov preverili v vzajemnem katalogu (37 manj, ker nekaterih naslovov s seznama ni bilo v katalogu, morda njihova izdaja ni bila podprta, 10 pa je bilo izdanih v letu 2010).

Preglednica 12: Nakup knjig, katerih izdajo je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo, 2009

Knjižnice /št.izposojevališč	SKUPAJ enot iz seznama 228 naslovov	Največje št. izvodov na naslov	Najmanjše št. izvodov na naslov	Št. manjkajočih naslovov	Enako ali več posameznih nasl. kot je izposojevališč
Celje/6	636	12	1	2	24
Hrastnik/1	255	7	1	60	168
Laško/3	239	6	1	42	11
Mozirje/7	242	7	1	61	7
Rog. Slatina/2	152	2	1	85	9
Slov. Konjice/4	78	5	1	160	2
Šentjur/3	207	3	1	45	4
Šmarje/5	205	3	1	39	0
Trbovlje/2	195	3	1	89	46
Velenje/3	271	5	1	26	20
Zagorje/3	111	2	1	119	0
Žalec/11	237	13	1	125	7
SK. CEL/50	2828	38	1	0	9
Brežice/1	199	3	1	64	164
Črnomelj/2	204	4	1	68	37
Kočevje/1	283	3	1	20	208
Krško/5	563	8	1	12	50
Metlika/1	72	1	1	156	72
Novo Mesto/8	820	16	1	1	35
Ribnica/3	166	3	1	82	9
Sevnica/3	210	4	1	45	1
Trebnje/4	250	5	1	47	2
SK. DOL/28	2767	34	1	0	24
Jesenice/8	407	8	1	28	7
Kranj/8	916	16	1	1	55
Radovljica/12	598	14	1	22	16
Škofja Loka/7	407	8	1	8	8
Tržič/2	199	3	1	58	28
SK. GOR/37	2527	37	1	0	22
Ajdovščina/5	330	6	1	18	7
Idrija/3	340	4	1	25	37
Nova Gorica/9	990	15	1	2	53
Tolmin/4	397	6	1	34	36
SK. GRŠ/21	2057	26	1	0	32
Dravograd/1	104	1	1	124	104
Radlje/3	148	4	1	101	2
Ravne/6	329	7	1	5	1
Slo. Gradec/4	186	3	1	59	0
SK KOR/14	767	11	1	0	12

Iilir. Bistrica/1	219	4	1	65	163
Izola/1	213	2	1	49	178
Koper/5	649	15	1	2	43
Piran/2	231	5	1	84	71
Postojna/4	275	5	1	49	12
Sežana/4	411	6	1	7	34
SK OBK/17	1998	32	1	0	59
Cerknica/3	258	3	1	25	8
Domžale/6	625	10	1	16	33
Grosuplje/3	544	6	1	16	81
Kamnik/3	395	5	1	41	50
Litija/2	166	3	1	100	32
Ljubljana/38	4906	86	1	0	34
Logatec/4	187	2	1	54	0
Medvode/1	239	4	1	41	185
Vrhnika/2	276	4	1	17	45
SK OSL/62	7596	110	1	0	19
Gor. Radgona/2	231	6	1	38	31
Lendava/8	227	5	1	88	0
Ljutomer/1	180	3	1	59	167
Mur. Sobota/2	468	5	1	1	168
SK POM/13	1106	15	1	1	32
Ormož/1	217	3	1	39	189
Ptuj/4	832	13	1	0	104
SK SPP/5	1049	15	1	0	108
Lenart/1	192	2	1	42	185
Maribor/20	2432	46	1	0	50
Slov. Bistrica/5	214	4	1	47	0
SK ŠTA/26	2838	49	1	0	40

S tem preizkusom nakupa subvencioniranih naslovov smo potrdili, da je 57 knjižnic prav poročalo; vse so kupile več kot 15 % subvencioniranih naslovov. Za seznam subvencioniranih knjig, ki smo ga prejeli od Javne agencije za knjigo, pa z gotovostjo trdimo, da so vse osrednje knjižnice (58) kupile več kot 15 % naslovov s seznama. Po zbranih podatkih je vseh 58 strokovnih in 170 leposlovnih knjig iz našega seznama (vključno s spomini, eseji, pismi) prisotnih v mreži splošnih knjižnic, kar pomeni, da je vsak naslov dostopen. Skupaj so knjižnice pridobile 25.533 enot. Najmanjše število enot določenega naslova je 17, delo je poezija (v 47 osrednjih knjižnicah naslova ni), največje pa 290, preveden roman (v dveh osrednjih knjižnicah in njihovih izposojevališčih naslova ni). 37 naslovov je pridobljenih v manj kot 59 izvodih, niso niti v vseh osrednjih knjižnicah, 86 naslovov v 59 do 100 izvodih, 85 naslovov v 101 do 200 izvodih in 21 naslovov v več kot 201 izvodu. Samo en naslov presega s številom izvodov število izposojevališč, ki je 273. Večje število izvodov na naslov je bilo pridobljenih v leposlovju, pri čemer pa je poezija lahko dosegala celo manjše število izvodov kot strokovne knjige.

Glede na to, da so knjižnice zelo dovzetne za nakup knjig z določenih seznamov, pogosto so jih navajale v odgovorih na anketna vprašanja, npr. seznam bralnih značk, obveznega branja, smo pričakovali tudi tu večji odziv; najmanj prisotnost vsakega naslova vsaj v vseh osrednjih knjižnicah. Pregled naslovov kaže drugače, celo osrednje območne knjižnice niso kupile vseh naslovov, pri čemer ni izključeno, da so se tako odločile po presoji vsebine in kakovosti njene predstavitve; ocenile so, da ni nujno, da je vse, kar komisija za subvencije podpre, dobro za njihovo zbirko, lahko pa so podobno vsebino že imele. Ko so se določenemu naslovu nekatere odpovedale, pa je za njegovo dostopnost v sistemu, v pokrajini poskrbela kakšna druga osrednja knjižnica. Dostopnost teh naslovov v izposojevališčih je povezana s pokrajinskimi značilnostmi, z več dejavniki, ki smo jih že večkrat omenjali. Izstopata denar in mreža izposojevališč, tudi tistih izposojevališč, ki se šele načrtujejo, saj naj bi bili prav znotraj tega seznama naslovi, ki bodo imeli daljšo življenjsko dobo in manj ponatisov. Najmanjše osrednje knjižnice so naredile ostrejši rez v izbiri, da so zbirke lahko dopolnile še z drugimi publikacijami, kupovale so manj naslov kot večje knjižnice. Večje osrednje knjižnice pa so se podobno obnašale do svojih izposojevališč, pri čemer marsikatero teh presega obseg manjših osrednjih knjižnic. Za svoje krajevne knjižnice so naredile poseben izbor z manjšim številom naslovov (primeri Preglednice 13), znotraj tega pa so v večini za bibliobus izbrale še manj naslovov kot za svoje krajevne knjižnice.

Ta pregled je bolj podrobno orisal nabavne politike knjižnic. Izbira se je opravljala brez lastnega usmerjevalnega dokumenta (vsaj javno dostopnega), slonela je predvsem na ocenjeni uporabi knjižničnega gradiva. Verjetno prav po slednji oceni v manjša izposojevališča niso prišli vsi naslovi, pogosto niti tisti ne, ki bi, primerno predstavljeni, brez večjega truda knjižničarja v svetovalnem delu, našli bralce v vsakem izposojevališču. Knjižničarji se lahko pri izbiri oprejo na številna strokovna priporočila, si pomagajo na različne načine, da ne zdrsnemo v neenakost. Tako se je npr. Talja (2005, str. 321) pri izdelavi načrta izgradnje glasbene zbirke (podobna je gradnji zbirke leposlovja) odločila, da bo nova zbirka presegla v javnosti še prisotno Hogarthova misel (1835), da gojenje glasbenega okusa pomeni prefinjeno in intelektualno prizadevanje, revnim pa zadostuje glasba za sprostitev po napornem delu; njen načrt ne ločuje ljudi, predstavlja za vse le najboljše znotraj različnih vrst glasbe. Enako strogo kot subvencionirane naslove naše knjižnice niso obravnavale naslovov tistega leposlovja, ki jih nekatere knjižnice ponujajo pod naslovom »Uspešnice«, čeprav je bil avtor v zbirki že zastopan s podobnimi deli in njegovi novi naslovi niso pomenili nobenega doprinosu h kakovosti knjižnične zbirke, morda povečujejo le začasno ugodje določeni skupini bralcev.¹⁵ Izbrali smo 11 naslovov teh uspešnic in pregledali njihovo prisotnost v knjižnicah.¹⁶ Manjše in večje osrednje knjižnice se jim niso odrekle, poskrbele so, da so naslovi prišli tudi v njihova manjša izposojevališča. V povprečju je bil vsak naslov pridobljen v 281 izvodih, vseh izposojevališč pa je 273. Sedem naslovov je preseglo to številko, trije naslovi so imeli od 196 do 235 izvodov.

¹⁵ Med temi »uspešnicami« so redka dobra dela, z veliko večino jih zastopajo dela za bralce domišljijjskih del, ki jih bralci potrebujejo za sprostitev. Chartier (2008, str. 225) branje teh označuje kot moralno blagodejno, ki pa ima lahko telesno pogubne učinke na bralca: izguba stika z realnim svetom. V 18. stoletju je tako branje bilo prekomerno patološko. Med »uspešne bralce« pa uvršča tudi ekstenzivnega bralca, ki je nekritičen in požira različna besedila. Oba tipa sta zaželeni v knjižnicah, saj sodita med »dobre« bralce po številu izposojenih knjig, ki jih knjižničarji ponujajo v posojilo.

¹⁶ Po nasvetu knjižničarjev in uporabnikov smo izbrali avtorje: Enoch, Laurnes, Woodhead, Woodiwiss, Bushnell, Kinsella, Meyer (2 naslova), Roberts, Quick, Berni, Maj.

Najmanjše število izvodov je bilo 62, največje 436; oba naslova pripadata istemu žanru in isti pisateljici.

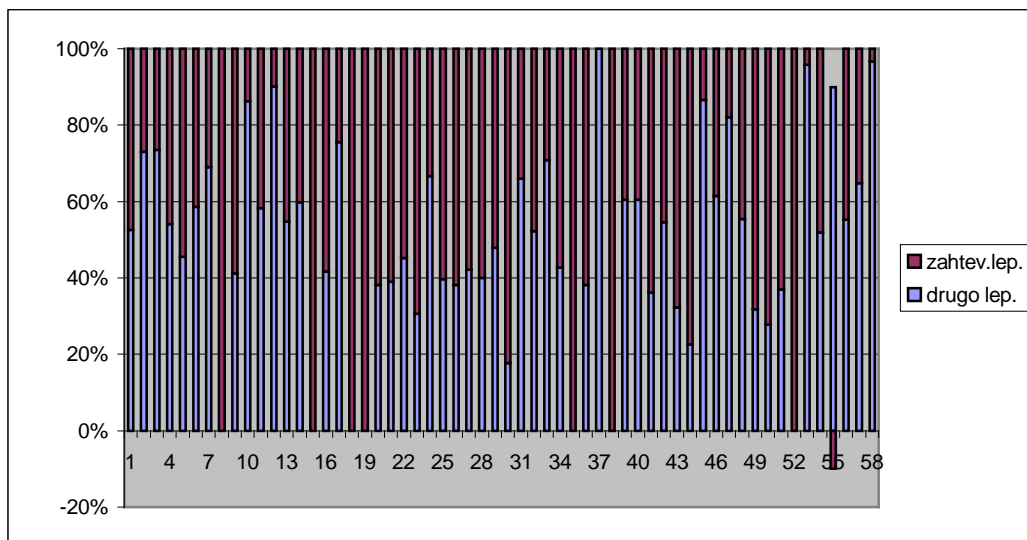
Primeri nakupa določenih naslovov kažejo, da se knjižničarji v vseh okoljih pri izbiranju ravna po utečenih pričakovanjih uporabnikov. Razvidna je ta splošna oblika obnašanja, ki pa zmore znotraj tega ustvariti tudi kakovostno uspešnico (a navadno s pomočjo založniške in medijske podpore); v našem primeru je avtor priznan tuj romanopisec. Podrobnejše sprehajanje med subvencioniranimi naslovi postreže s kakšnimi presenečenji; npr. posamezen naslov dobi lahko znotraj knjižnic različne odzive, ki jih težko pripišemo znanim obrazcem nabave, prej osebni izbiri knjižničarja, ki je delo poznal, prebral in ga ocenil za sprejemljivega za širši krog uporabnikov, drugi pa so se morda prav zaradi nepoznavanja avtorja in dela odločili za manjši nakup izvodov. Subjektivne presoje ne moremo povsem izključiti, spregledati pa tudi ne smemo, da je v procesu presoje odigrajo temeljno vlogo informacije, ki knjižničarju nepoznano delo ali avtorja kratko, jedrnato in veljavno predstavijo. Ob seznamu subvencioniranih knjig se nam poraja vprašanje, ali bi bila izbira drugačna, če bi bil seznam opremljen z ocenami komisije za subvencije.

5.4.2.6 Delež nakupa leposlovja slovenskih avtorjev in prevodov zahtevnejših tujih leposlovnih del

Ta kriterij je moč razumeti tudi kot odgovor Ministrstva za kulturo na tožbe o velikem številu naslovov leposlovnih del, ki v več izvodih strežejo okusu uporabnikov knjižnic po lahkotnejšem razvedrilu, sprostitvi, katera v nekaterih knjižnicah priporočajo kar na posebnih policah z oznako »uspešnice« in z lestvicami najbolj branih knjig. Nekritičen prenos trženja v knjižnice razvija potrošništvo tudi v bralnih navadah. Vztrajanje pri istem žanru enake kakovosti posamezniku ne nudi dovolj možnosti, ustvarjalnih izzivov za preseganje povprečja. Prispevek k večji kakovosti knjižničnih zbirk in boljšim bralnim navadam naj bi dodal ta kriterij v Razpisu, ob tem pa naj bi uveljavljal še razvijanje nacionalne identitete, dostopnost del slovenskih avtorjev, njihovo soočenje z ustvarjalnostjo tujih, ter skrb za razvoj jezika z dobrimi prevodi zahtevnega tujega leposlovja. Leposlovje slovenskih avtorjev v tem kriteriju ni omejeno z nobeno značilnostjo, čeprav tržišče tudi znotraj tega polja ponuja pestro raznolikost kakovosti, kjer pa se na področju del za mladino delež dobrih opazno zmanjšuje. Ta podatek pa je potrebno osvetliti še z rastjo števila izdanih mladinskih del, ki nas opominja, da precejšen del manj kakovostne ali nekakovostne produkcije dobi svoje mesto na knjižnih policah oddelkov za mladino v splošnih knjižnicah in v šolskih knjižnicah ter na knjižnih policah vrtec, našli pa bi jih tudi na seznamih različnih bralnih značk, saj dvomimo, da bi prišle na trg, če zanje ne bi bilo zanimanja tudi v tem krogu kupcev.

Po ocenjevalni lestvici so knjižnice dobile točke za zelo kakovostno oceno, če je bilo v celotnem nakupu 26 in več odstotkov leposlovnih del slovenskih avtorjev in prevodov zahtevnejših tujih leposlovnih del (tako je bilo ocenjenih 31 knjižnic), oceno kakovostno za 18,1 do 25,9 % enot (17 knjižnic), zadovoljivo za oceno 11,1 do 18 enot (6 knjižnic) in nezadovoljivo, ko so imele manj od 11 % teh enot (2 knjižnici) v celotnem nakupu, ki je, kot vemo, obsegal 437.877 enot knjižničnega gradiva. Knjižnice so ocena kupljenih naslovov razvrstile od 2.361 kupljenih naslovov do 220, srednja vrednost pridobljenih naslovov je 672 naslovov.

Slika 13: Deleža naslovov leposlovja slovenskih avtorjev in zahtevnih prevodov leposlovja ter drugega leposlovnega gradiva, 2009



Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010). Sedem knjižnic ni navedlo ocene nakupa naslovov leposlovnih del, ena pa jih je navedla več od števila izvodov.

Iz Zbirnega poročila smo podatke o oceni deležev leposlovnih naslovov v skupnem nakupu knjižničnega gradiva odšteli ocene deležev naslovov leposlovja slovenskih avtorjev in zahtevnega tujega leposlovja in dobili zgornjo sliko. Objektivnost ocen težko opredelimo. Ne moremo jih primerjati s slovensko tiskano založniško produkcijo, ki je manjša od največjega števila navedenih naslovov zahtevnih del, kar pomeni, da so knjižnice lahko kupovale tudi naslove, ki so bili izdani v preteklih letih, lahko pa so med oceno uvrstile tudi druge oblike gradiva. Nakupa tudi ne moremo primerjati s podatki projektne nakupa, ker leposlovje tam ni ločeno navedeno. Zagato pa predstavlja še zahteva z oznako »zahtevnejši« prevodi, ki jo je težko enoznačno opredeliti. Da so imele knjižnice težave s to opredelitvijo, povedo tudi odgovori v anketi: *»Kriteriji prispevajo k temu, da je nakup bolj nadzorovan, vprašanje pa je, ali z njimi zadovoljimo določene potrebe naših prebivalcev oz. uporabnikov. Nekateri kriteriji so nerealni – kaj pomeni naslovi »zahtevnejših tujih del«* Knjižnice pretehtajo delo, ki je po strokovnih kriterijih literarne teorije in kritike opredeljeno za »zahtevnejše«, tudi z vidika bralnih zmožnosti potencialnih bralcev. Glede na razvitost bralne pismenosti kriterije za opredelitev zahtevnosti pri izbiri gradiva tudi znižajo ter med literaturo uvrstijo dela, katerih vsebina ni podana z umetniškim jezikom in slogom, ki jo značilno estetko označita. Domnevamo pa, da so med izbranimi naslovi po tem kriteriju vsi naslovi subvencioniranih del in noben iz našega izbranega primera popularnih, ki smo jih opisali v prejšnjem poglavju. Kaj dosti bolj uporabne podobe izvedbe tega kriterija tudi ne dobimo, če primerjamo te podatke s podatki Novljan (Breznik et al., 2005, str. 116), da je v letu 2000 le 6 knjižnic izbralo več kot 400 naslovov leposlovnih knjig domačih avtorjev in prevodov, izšlo pa jih je 503 (med njimi so tudi manj zahtevne, popularne knjige); vse skupaj so te naslove pridobile v 61.416 izvodih ali 24,49 % vsega prirasta, ki je v letu 2000 vključeval izbiro iz 3.181 izdanih naslovov; med njimi tudi leposlovna dela za mladino, ki pa jih poročila knjižnic v našem primeru ne prikazujejo ločeno. Selektivno so se knjižnice obnašale tudi do domače ustvarjalnosti, gotovo pa ne vselej s poudarkom na kakovosti.

Vsi ti podatki nam ne morejo dati odgovora, koliko leposlovnih del so kupile knjižnice in

koliko med njimi sodi med zahtevne in kakovostne, prav tako ne, koliko je kakovostnega strokovnega gradiva. Z veliko verjetnostjo lahko zapišemo tudi brez teh podatkov, da se v mreži splošnih knjižnicah nahaja večina naslovov slovenskih avtorjev in dobrih prevedenih del, njihova dostopnost pa ni zagotovljena v vsakem posameznem izposojevališču, pri čemer lahko z gotovostjo med vzroke uvrstimo tudi pomanjkanje sredstev (Poglavje 5.4.2.2). Lahko pa dodamo še domnevo, ki jo nakazujejo odgovori v anketi, da bi knjižnice izbrale več dobrih strokovnih in leposlovnih publikacij, če bi založniki poskrbeli za njihovo večjo izbiro na tržišču, čeprav na račun manj izdanih popularnih.

5.4.2.7 Delež nakupa del s področja humanistike (filozofija, psihologija, religija, sociologija, zgodovina, kultura, umetnost, jezikoslovje, literarna zgodovina, esejistika, kritika ipd)

Raziskava Knjižna kultura (Breznik et al., 2005) je med drugim opozorila, da se je za družboslovno, predvsem pa humanistično literaturo, v sodoben času, ko se poudarja uporabnost, viden učinek informacije, manj pa znanje, modrost, tudi med uporabniki knjižnic zmanjšalo zanimanje. Družboslovje in humanistika v knjižnični zbirki sicer nista zapostavljeni, a izposoja tega gradiva kaže, da ne najde širšega kroga bralcev. Za to bodo morale knjižnice več narediti za njegovo uveljavitev, saj prispeva k razmišljanju, ponuja premislek, osvetljuje družbene pojave, opozarja na nepravilnosti na področjih, ki jih bolj kot znanje vodi korist. Knjižničarji ta dela lahko s pridom priporočajo ob izposoji del z drugih področij in tako uveljavljajo, v sodobnem času načelno poudarjeno medpredmetno in medkulturno povezovanje. V tej raziskavi sta bila v ospredju nakup in izposoja priročnikov, gradivo torej, ki kroji delovanje, manj pa razumevanje pojavov in človekovega položaja v okolju. Verjetno je imelo Ministrstvo za kulturo v mislih tudi te rezultate in je v Razpisu pozvalo k nakupu humanistične literature, opozorilo knjižnice, da mora najti enakovredno mesto v knjižnični zbirki in primerno uveljavljanje v okviru zakonskih obveznosti knjižnice na področju razvijanja bralne kulture.

Po ocenjevalni lestvici so knjižnice dobile točke za zelo kakovostno oceno, če je bilo v celotnem nakupu 18,1 in več odstotkov enot s področja humanistike (tako je bilo ocenjenih 19 knjižnic), oceno kakovostno za 10,1 do 18,1 % enot (24 knjižnic), zadovoljivo za oceno 5,1 do 10 enot (14 knjižnic) in nezadovoljivo, ko so imele manj od 5 % teh enot (1 knjižnica) v celotnem nakupu. Ocene naslovov so se gibala med 1.845 in 164 naslovi, mediana je 526 naslovov.

Med knjižnicami so v ocenah nakupa precejšnje razlike (Priloga Zbirno poročilo); ocene odstotkov enot, pridobljenih s projektnim nakupom, se gibljejo med 37,52 % in 4,43 %. Ne moremo jih komentirati, ker nimamo podatkov, ki bi kazali na vzroke. Domnevamo, da so med deli po tem kriteriju tudi dela s seznama subvencioniranih izdaj. Pregledali smo prisotnost humanističnih vsebin v seznamu subvencioniranih del. Med 229 subvencioniranimi deli smo našli tudi 56 naslovov, ki bi jih knjižničarji lahko uvrstili v ta strokovna področja (Poglavje 5.4.2.5). Skupaj so knjižnice kupile 4.536 enot teh del, najmanjši obseg nakupa je bil 24 izvodov na naslov, največji pa 178, sicer pa je samo 8 naslovov presegló število sto izvodov, ostali pa so v povprečju s 66 izvodi dosegli knjižne police, recimo, osrednjih knjižnic. Če pa k tem prištejemo še 3.202 enot esejev, spominov in pisem, ki so jih knjižnice kupovale v večjem obsegu kot naslove s posameznih strokovnih področij, se število poveča na 7.738 enot s področja humanistike v slovenskem jeziku, katerih nakup je podprla država.

Preglednica 13: Število knjižnic po prejetih ocenah za nakup knjižničnega gradiva po vsebinskih priporočilih Razpisa, 2009

Knjižnično gradivo	Zelo			
	kakovostno	Kakovostno	Zadovoljivo	Nezadovoljivo
1. Sub. knjige/revije	37	14	5	2
2. Sl. in prevodno leposlovje	31	17	6	2
3. Humanistika	19	24	14	1

Vir podatkov: Zbirno poročilo (2010)

V teh priporočilih, ki se povezujejo, bolj kot priporočila ostalih kriterijev, z vsebino knjižnične zbirke, so knjižnice dosegle boljše ocene v kriterijih, ki so vključevali večji obseg leposlovja; tudi v 1. kriteriju, ki priporoča nakup naslovov, katerih izdajo je finančno podrla ministrstvo za kulturo. Naslovi iz tega kriterija so sestavni del obsega, ki se ocenjuje v 2. in 3. kriteriju. V teh dveh so knjižnice z ocenami prikazale, kako so s projektnim nakupom sooblikovale knjižnično zbirko oziroma celoten nakup s številom nakupljenih enot. Po ocenjevalni lestvici je večina knjižnic pridobila 26 % in več leposlovnih enot slovenskih avtorjev in zahtevnih naslovov tujih del v celotnem nakupu in 10 % do 18 % humanističnih del. Vse te pridobljene enote so dopolnile celoten nakup v letu 2009 (437.877 enot) s 136.886 enotami ali z 31,26 % njegov leposlovnih del in s 64.285 enotami s področja humanizma ali s 14,68 % njegov strokovnih del. Ker poročilo zahteva ocene za vse načine nakupa, teh, skupaj 201.171 enot, ne moremo primerjati s prikazi rezultatov projektnega nakupa 161.807 enot po UDK, da bi dobili vsaj približno podobo kakovosti izbire. Domnevamo, da je v izbiri prevladala kakovost del, vsaj taka, kot je opredeljena v Nacionalnem programu. To so dela, ki spodbujajo ustvarjalnost, inovativnost posameznika, s katerimi so knjižnice izkazale skrb za dogovorjeno skupno dobro, da se knjižnice niso omejevale le na posameznikove želje po trenutku udobne, neobremenjene sprostitve ali potrebe po hitri, praktični rešitvi problema, pa čeprav so tako morda ravnale, ker se lahko nakup s sredstvi ministrstva preveriti v njihovih inventarnih knjigah.

5.4.2.8 Izkazovanje ciljev za uveljavljanje enake dostopnosti knjižničnega gradiva za vse prebivalce na območju knjižnice - razporeditev kupljenega gradiva v mreži knjižnice, dostopnost gradiva za posebne skupine uporabnikov ipd.

Razpis je v treh postavkah knjižnicam omogočil pridobiti dodatna sredstva, da bi lažje zagotavljale enakost dostopnosti knjižničnih storitev za vse prebivalce. Knjižnice so lahko kupile dodatno knjižnično gradivo, da bi le to doseglo prebivalce v krajih, ki so odmaknjeni od urbanih središč, in prebivalce drugih jezikovnih skupin. Knjižnice zanje organizirajo dostopnost knjižničnega gradiva s premičnimi zbirkami in bibliobusom in dostopnost knjižničnega gradiva v jeziku narodnih skupnosti v krajih njihovega bivanja.

- Bibliobus

Za bibliobuse je bilo mogoče po Razpisu načrtovati nakup gradiva v višini največ 145 EUR na postajališče. Sredstva so načrtovale knjižnice, ki so imele bibliobus v svoji lasti oziroma knjižnice, ki so solastnice bibliobusa, vsaka samo za svoja postajališča, na katerih je bila njihovih prebivalcem dostopna v določenih intervalnih terminih knjižnična zbirka bibliobusa in njegove storitve.

Za 12 bibliobusov je 13 knjižnic kupilo za svoje kraje, v katerih je bilo skupaj 667 postajališč, 10.380 enot knjižničnega gradiva, ki predstavlja 6,41 % vseh 161.807 enot,

pridobljenih s projektnim razpisom. 7 knjižnic je načrtovalo 7 in več enot na kraj, 4 knjižnice 6 do 7 enot in 2 knjižnici manj kot 6 enot knjižničnega gradiva na kraj.

- Demografsko ogroženi kraji (ocena)

Določen delež nakupa gradiva je bil realiziran za potrebe demografsko ogroženih naselij v skladu z Uredbo o območjih, ki se štejejo za demografsko ogrožena območja v Republiki Sloveniji (Ur. list RS, št. 19/99 in 60/99). Za demografsko ogrožena naselja je bilo mogoče načrtovati nakup gradiva v višini največ 145 EUR na demografsko ogroženo naselje.

55 knjižnic ima demografsko ogrožene kraje (iz poročil smo razbrali 2.438 krajev), različno število le teh. Številke demografsko ogroženih krajev so se razvrstile od 156 krajev, za katere je knjižnica kupila 1.016 enot (6,51 enot na kraj), do 2 krajev, za katera je knjižnica pridobila dodatno 16 enot (8 enot na kraj). Skupaj so knjižnice pridobile za vse kraje 18.741 enot knjižničnega gradiva ali 11,58 % vseh 161.807 enot, pridobljenih s projektnim razpisom. 24 knjižnic je kupilo 7 in več enot na kraj, 18 knjižnice 6 do 7 enot in 13 knjižnici manj kot 6 enot knjižničnega gradiva na kraj.

Prebivalcem teh krajev so dostopne knjižnične zbirke najbližjih krajevnih knjižnic in drugih knjižnic, podobno kot drugim prebivalcem na območju osrednje knjižnice, le da imajo prebivalci odmaknjenih krajev do knjižnice daljšo in zamudnejšo, a morda tudi dražjo pot. Nekaterim krajem pa knjižnične zbirke bibliobusov, ki imajo po Preglednici 3 postajališča v 619 krajih. Ti kraji pa niso vsi tudi demografsko ogroženi. Bibliobus se ustavlja še v razvitih krajih, urbanih naseljih, kjer ni krajevne knjižnice po priporočenih določenih Standardov in Pravilnika. Enako velja za 81 premičnih zbirk, ki niso le v krajih, kjer ni moč organizirati krajevne knjižnice po priporočenih standardih, ampak tudi pogosto v drugih organizacijah, domovih, kjer imajo prebivalci omejeno gibanje; zbirke pa se tudi selijo s prebivalci, npr. v počitniške kolonije. Tako po teh podatkih ne moremo dati pregleda, kako je uresničena enakost dostopnosti knjižnične zbirke, predvsem pa te ocene ni moč dati, dokler nimamo podatkov o tem, kje manjkajo izposojevališča, koliko in kakšna. Lahko rečemo le, da se knjižnice trudijo pokriti tudi potrebe demografsko ogroženih krajev, pri čemer sredstva za bibliobus in demografsko ogrožene kraje prispevajo 17,99 % k skupnemu nakupu enot iz projektnega nakupa.

- Dodatni nakup knjižničnega gradiva za potrebe narodnih skupnosti

Preglednica 14: Nakup knjižničnega gradiva za prebivalce narodnih skupnosti, 2009

	Izola	Koper	Piran	Lendava	Murska Sobota	Skupaj
Število enot:						
- monografske publikacije	60	583	87	478	115	1.323
- serijske publikacije	20	37	9	51		117
- neknjižno gradivo	3	37	0	30		70
- podatkovne zbirke						
- drugo						
Skupaj	83	657	96	559	115	1.510
Število naslovov:						
- monografske publikacije	60	511	77	267	115	1.030
- serijske publikacije	20	35	9	40	0	104

- neknjižno gradivo	3	35		24		62
- podatkovne zbirke						
- drugo						
Skupaj	83	579	86	331	115	1.194
OD TEGA:						
- v jeziku narodne skupnosti	82	560	82	331	115	1.170
- v slovenskem jeziku		15				15
- v drugih jezikih ali večjezično		4	4			8

Vir podatkov: poročila knjižnic

Nakup knjižničnega gradiva za narodnostne skupnosti je opredelil jezik skupnosti, znotraj katerega so knjižnice obogatile knjižnične zbirke predvsem s knjigami, naslov pa je redko dostopen v več izvodih. Dodatni izvodi za določene naslove se pojavljajo predvsem v madžarščini, ker je mreža izposojevališč širša in dodatni izvodi zagotavljajo večjo oziroma enako dostopnost določenih vsebin.

5.4.2.9 Presoja izvedbe projektov nakupa knjižničnega gradiva

Za nakup knjižničnega gradiva po splošnih kriterijih Razpisa so knjižnice porabile 85,36 % sredstev za gradivo, ki so ga izbirale same, vse pa so dobile še sredstva za plačilo naročnine na informacijski sistem pravnih predpisov, s čimer naj bi se zmanjšale razlike med njimi. 14,63 % državnih sredstev pa je bilo porabljenih v knjižnicah, ki so z značilnostmi (demografsko ogroženi kraji, bibliobus, narodne skupnosti) izstopale iz splošnosti, da bi lažje dosegale enakost v dostopnosti knjižničnega gradiva.

Preglednica 15: Finančna pomoč Ministrstva za kulturo na prebivalca območja osrednjih knjižnic za projektni nakup knjižničnega gradiva, 2009

Kraj	Skupaj EUR Razvid	Potencialni uporabniki knjižnice	EUR na prebivalca
Ajdovščina	46.180,00	24.158	1,91
Brežice	44.060,00	24.330	1,81
Celje	94.840,00	63.659	1,49
Cerknica	31.750,00	16.703	1,90
Črnomelj	41.550,00	18.480	2,25
Domžale	83.870,00	55.103	1,52
Dravograd	16.200,00	9.064	1,79
Gor. Radgona	33.310,00	20.427	1,63
Grosuplje	61.770,00	38.051	1,62
Hrastnik	18.010,00	10.144	1,78
Idrija	28.550,00	16.668	1,71
Il. Bistrica	28.000,00	13.947	2,01
Izola	24.040,00	16.000	1,50
Jesenice	46.340,00	31.300	1,48
Kamnik	50.960,00	34.261	1,49
Kočevje	37.050,00	17.626	2,10
Koper	82.790,00	52.212	1,59

Kranj	104.240,00	79.539	1,31
Krško	51.230,00	28.216	1,82
Laško	33.460,00	18.151	1,84
Lenart	30.510,00	19.059	1,60
Lendava	37.960,00	23.733	1,60
Litija	37.270,00	20.130	1,85
Ljubljana	463.330,00	329.957	1,40
Ljutomer	31.940,00	18.237	1,75
Logatec	19.890,00	13.111	1,52
Maribor	261.870,00	182.563	1,43
Metlika	17.320,00	8.440	2,05
Mozirje	27.380,00	16.394	1,67
Murska Sobota	110.620,00	57.151	1,94
Nova Gorica	104.700,00	59.144	1,77
Novo mesto	123.570,00	63.667	1,94
Ormož	32.590,00	16.895	1,93
Piran	25.510,00	17.735	1,44
Postojna	44.420,00	21.567	2,06
Ptuj	110.070,00	69.472	1,58
Radlje	27.280,00	16.374	1,67
Radovljica	54.440,00	35.144	1,55
Ravne	50.760,00	25.827	1,97
Ribnica	29.200,00	13.523	2,16
Rogaška Slatina	24.800,00	14.276	1,74
Sevnica	34.290,00	17.646	1,94
Sežana	38.480,00	24.465	1,57
Sl. Gradec	33.850,00	21.547	1,57
Sl. Bistrica	54.240,00	35.354	1,53
Sl. Konjice	37.990,00	23.200	1,64
Šentjur	37.810,00	19.842	1,91
Škofja Loka	60.650,00	41.607	1,46
Šmarje	38.680,00	18.028	2,15
Tolmin	49.920,00	19.110	2,61
Trbovlje	27.510,00	17.480	1,57
Trebnje	42.820,00	20.356	2,10
Tržič	26.750,00	15.313	1,75
Velenje	61.630,00	44.981	1,37
Vrhnika	31.520,00	23.640	1,33
Zagorje	25.320,00	17.082	1,48
Žalec	57.550,00	41.494	1,39
Skupaj	3.282.640,00	2.046.976	1,60

Vir podatkov: Ministrstvo za kulturo

Ocena projektov (Preglednica 7) je prispevala k višini dodeljenih sredstev, pri čemer smo že opozorili, da so med kriteriji za ocenjevanje tudi taki, na katere knjižnice nimajo odločilnega vpliva, npr. občinska sredstva. Najmanj denarja so dobili prebivalci na območju osrednje knjižnice Kranj: 1,31 EUR na prebivalca, največ, 2,61 EUR, prebivalci območja osrednje knjižnice Tolmin. Na območju osrednje knjižnice z največjim zneskom na prebivalca so prebivalci dobili za ta denar 141 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev, na območju Kranja pa 74 enot (Preglednica 8), pri čemer je bila povprečna cena kupljene enote v knjižnicah podobna; v Tolminu 18,57 EUR, v Kranju 17,85 EUR. Oceno se kranjski knjižnici najbolj očitno znižala občinska sredstva; kranjski knjižnici so občine prispevale 1,26 EUR na prebivalca, tolminski knjižnici pa 1,80 EUR.

Poudarki komisije in knjižnic

Poraba denarja, pridobljenega za projekt nakupa knjižničnega gradiva, je bila zelo podrobno opredeljena, pravzaprav modelirana, in prijave na razpis pravzaprav niso projekti, saj so knjižnice načrtovale nakup v skladu z razpisnimi pogoji in usmeritvami; če so katerega od kriterijev izpuštile, so tvegale slabšo oceno. Večina knjižnic je prejela dobre ocene pri ***obsegu*** nakupa enot knjižničnega gradiva, pri izboru števila naslovov za odrasle in mladino ter naslovov za leposlovje in stroko. Z obsegom so si prizadevale uveljavljati ***enakost*** njegove dostopnosti. Tudi v poročilih knjižnic, kjer so morale knjižnice oceniti realiziran nakup, nismo našli izstopajočih značilnosti, opozoril, da so namen Razpisa in njegovi kriteriji neprimerni za vodenje nabavne politike po potrebah njihovih okoljih oziroma za njihove cilje. Bolj ali manj podrobno, a splošno, so knjižnice opisale vsebino nakupa. Večinoma so za opis uporabile določila iz Razpisa, po katerih so oblikovale letni nakup gradiva. Podobno splošno so navajale cilje oziroma namen, ki ga želijo doseči z nakupom, in tudi ta je bil povzet najpogosteje iz Razpisa, le ena je omenila npr. tudi cilj Nacionalnega programa: skrb za povečanje števila odraslih članov. Glede na to domnevamo, da so v izbiranju publikacij dale poudarek njihovi ***veljavnosti*** za knjižnično zbirko, kakršno predstavlja skupno dogovorjen namen (Poglavji 4 in 5 oziroma Preglednica 2), in da lahko izbrano gradivo za informiranje, izobraževanje in kulturo pričakujemo v večini knjižnic. Veljavnost publikacij se je opredeljevala s poudarjanjem njihove ***kakovosti***, kakršno smo prepoznali v formalnih in strokovnih dokumentih: z izborom naj bi zagotovile za potencialne uporabnike gradivo, ki prispeva k njihovi ustvarjalnosti.

V poročilih je pogosto omenjeno, da so izbirale kakovostne publikacije, izbiro pa so opisale s kriteriji iz Razpisa: izbirale so publikacije z ustrežno predstavitvijo vsebine (ustreznosti niso pojasnile!), publikacije s sodobno vsebino (sodobnost ni bila opredeljena!), literarno/umetniško kakovostjo, upoštevale so zahtevnost (neopredeljeno!) in strokovnost, reference (neopredeljene!), zastopanost vsebine v zbirki, jezik (neopredeljen!), bralno stopnjo, obliko gradiva, privlačnost (ni pojasnjeno!), prepoznavnost (neopredeljeno), ceno. Pogrešali smo obrazložitev teh kriterijev, ki bi nakazovala povezavo izbire s potrebami in značilnostmi njihovega okolja in s prispevkom k njegovi ustvarjalnosti. Komentarji so bili redki, npr.: »za kakovost naslovov smo upoštevali razpoložljiva sredstva in ponudbo«, »smo nabavili več ali manj vse, kar je kvalitetnega izšlo v Sloveniji«, »se ne podrejamo pritiskom komercialnega značaja«. Nekatere knjižnice pa so navajale, da so upoštevale želje uporabnikov in da so bili ti z njimi zadovoljni: »Na prvem mestu je vedno zadovoljen uporabnik, zato tudi odstopanje od priporočenih standardov.« Navajanje nakupa »lahkotnejše literature«, zlasti prevodne, je zaslediti v nekaterih poročilih, a le v zvezi z upoštevanjem želja uporabnikov s posebnimi potrebami, npr. za potrebe slabovidnih, starejših občanov, lečečih, ali posredno, npr. v omembi, da povečujejo delež zahtevnejšega

leposlovja, ko ugotavljajo: »*Veseli nas, da se vztrajno povečuje povpraševanje po zahtevnejšem branju*«. Nekaj knjižnic, izstopajo tri manjše osrednje knjižnice, pa je s poročilom nakazalo, da imajo dobro izdelano lastno nabavno politiko, s katero uresničujejo splošna priporočila znotraj prepoznanih značilnosti lastnega okolja, žal pa nimajo javno objavljenega dokumenta o nabavni politiki na svoji spletni strani. Vse knjižnice pa so navedle, da so nabavile publikacije več kot 50 slovenskih založb.

Opis namena nakupa knjižničnega gradiva za potrebe prebivalcev so knjižnice dopolnile s številčnimi podatki o izpolnjevanju kriterijev in zagotovile, da bo knjižnično gradivo primerno uvrščeno tudi v krajevne knjižnice, kjer pa tega ne bodo mogle uresničiti, si bodo pomagale s premičnimi zbirkami, izposojo na domu in z medknjižnično izposojo. V poročilih smo pogrešali opis sodelovanja z osrednjo območno knjižnico, npr. na katerih področjih so zaradi njene nabavne politike knjižnice spremenile ali dopolnile svojo politiko. Šibko povezavo med zbirkami obeh tipov knjižnic nakazuje tudi podatek, da vse osrednje knjižnice še niso vzpostavile povezav s svojo osrednjo območno knjižnico na svojih spletnih straneh. Nekaj knjižnic je z nekaterimi značilnimi skupinami prebivalcev nakazalo ciljne skupine v svojem okolju, a tega niso povezale z izbiro gradiva niti s sodelovanjem z osrednjo območno knjižnico, tako da iz poročil ni bilo mogoče razbrati, kakšen delež nakupa jim je bil namenjen, kaj nakup pomeni njim in kako je pomemben za zbirko oziroma za doseganje knjižničnih ciljev. Tu pa tam smo razbrali pojasnilo za odstopanje od kakšnega kriterija, redko pa je bilo utemeljeno z značilnostjo okolja. Ena izmed knjižnic je vprašalnik zapisala, da je avtonomnost knjižnic pri izbiri publikacij upravičena, a »*Potrebne bi bile temeljite analize okolja, v katerem knjižnica deluje, vendar imamo premalo ustreznega znanja za kvalitetno izdelavo analiz*.«

Knjižnice so Razpis prepoznale kot vodilo k uresnitvi standardnih določil in so brez večjih zadreg sledile njegovim kriterijem. Poročila vsa bolj ali manj poudarjajo uspešnost izvedbe načrta. V njih ne zasledimo pripomb o morebitni neprimernosti kakšnega normativa, kriterija za uresničevanje njihovih lokalno ali splošno prepoznanih ciljev, razen že omenjenega normativa za izbiro naslovov za mladino. Tudi finančna sredstva niso bila omenjena kot ovira na poti uresničevanja poslanstva, saj so se knjižnice potrudile in s popusti in lastnimi sredstvi prispevale k realizaciji načrtov. Omembe nekaterih poudarkov v nakupu knjižničnega gradiva, npr. turističnih vodičev, cd, dvd, dodatnih izvodov slovenskega leposlovja za skupne bralne aktivnosti, pa so navedle predvsem knjižnice, ki so že razvile splošno podobo svojih knjižničnih zbirk. Poročila izkazujejo visoko prilagodljivost knjižnic danim okoliščinam Razpisa, tako finančnim kot ostalim.

Načelno so bile knjižnice avtonomne pri izbiri knjižničnega gradiva, katere **veljavnost** pa lahko s podatki iz Razpisa le posredno **ovrednotimo**, pri čemer moramo omeniti ovire. Pri izbiri knjižničnega gradiva s sredstvi Razpisa so knjižnice omejevala finančna sredstva. Ta niso bila usklajena s Standardi oziroma z Nacionalnim programom za kulturo. Tako je država z Razpisom prispevala približno 60 % sredstev za 50 % delež nakupa knjižničnega gradiva po Standardu 275 enot na 1000 prebivalcev, kar pa je skupaj z denarjem občin in knjižnic predstavljalo 82 % delež v celem prirastu 261 enot na 1000 prebivalcev, ki sta ga dopolnjevala obvezni izvod in darovi. Glede na strateški načrt razvoja knjižnic (Standardi) in cilje v Nacionalnem programu smo pričakovali najmanj sto odstotno realizacijo normativa: nakup 275 enot na 1000 prebivalcev v vseh knjižnicah. Nakup je temeljni vir za strokovno gradnjo knjižnične zbirke in njeno dostopnost, obvezni izvod je namenski dodatek za dostopnost in hrambo domoznanskega gradiva, izbrani dar, ki ga knjižnica ne

more predvideti, pa le morebitna dopolnitev vrzeli v dostopnosti. Pomanjkanje sredstev lahko ogroža strokovno avtonomnost knjižnic; bolj so ranljive, ker se za doseganje normativov in prikaza svoje uspešnosti prilagajajo željam bolj kot je v prid strokovnim normam.

Preglednice in primeri nas seznanjajo s tem, da pomanjkanje sredstev ovira knjižnice pri izbiri naslovov za uveljavljanje enakosti potreb vseh prebivalcev, in lahko se zgodi, da v knjižnicah ne bomo našli pričakovanih naslovov: »/.../ obstaja nek temeljni »kanon« knjig, ki so nepogrešljive za sleherno jezikovno skupnost ter preprosto morajo obstajati ne glede na velikost te skupnosti.« (Grilc, 2006, str. 58). Knjižnice pa v poročilih kot vzrok za ne povsem ustrezno ponudbo navajajo pomanjkanje naslovov na tržišču. Naša študija ne vključuje primerjave izdanih naslovov s prirastom, a tesno povezavo prirasta z založniškimi programi utemeljuje študija Knjižna kultura (Breznik et al., 2005), ki je potrdila, da je izbira publikacij v slovenskem jeziku pomanjkljiva za posodabljanje vseh področij in tem v knjižničnih zbirkah in za krpanje vrzeli v njih.¹⁷ Povezanost razvoja knjižničnih zbirk z založniško dejavnostjo ugotavlja tudi Grilc (ibid., str. 58): »Če sta, po eni strani, razvita knjižnična mreža ob razviti knjigotrški mreži temelj razvoja založniške dejavnosti, pa je, po drugi, razvita založniška dejavnost eden izmed glavnih, čeravno ne edini, agensov razvoja knjižnične mreže.«

Največ težav v zagotavljanju enake dostopnosti kakovostne splošne izbire knjižničnega gradiva so imele knjižnice z več izposojevališči. V večini primerov so najbolj popolno z novostmi okrepile zbirko osrednjega izposojevališča, ne pa krajevnih knjižnic, čeprav so te pogosto slabše razvite. V omejeni možnosti izbire so se ravnale v skladu s svojim pogledom na poslanstvo knjižnice. V odgovorih na anketo najdemo tudi tole izjavo: »Zaradi omejenih sredstev nabavljamo manj izvodov nekvalitetnega leposlovja (čeprav je iskano s strani uporabnikov), na račun večjega števila naslovov.« Kot je ugotovila raziskava Knjižna kultura (Breznik et al., 2005), pa bi s takim ravnanjem lahko zmanjšale tudi število teh naslovov, ki jih prepoznavamo kot množično umetnost, zlasti tistih, ki tudi znotraj popularnega gradiva ne prinašajo nobenih vznemirljivih novosti, in tako poskrbela za boljšo dostopnost kakovostnih naslovov v krajevnih knjižnicah. Množična umetnost, »/.../, ki se proizvaja za dobiček in stremljenje za dobičkom, določa njeno obliko in vsebino /.../«, je področje, ki mu mora knjižnica nameniti vso pozornost, pri čemer ji bo lahko v pomoč Adornovo razumevanje umetnosti kot vira človekovega upanja, navdiha za spreminjanje družbe (Talja po Frith, 2005, str. 321). Avtorica opozarja, da se množična umetnost sprijazni s stvarnostjo in terja le čustvene odzive, izključuje razmišljanje in ponuja beg od stvarnosti kot uporabno vrednost. Naš Nacionalni program za kulturo pa predvideva aktivnost in ustvarjalnost prebivalcev in njihovo vključenost v okolje. Zato so predlogi raziskovalcev utemeljeni, še zlasti pozorne morajo biti knjižnice pri gradnji knjižnične zbirke v manjši skupnosti. Če se npr. popularna literatura, glasba ali film v večjih knjižničnih zbirkah še porazgubijo, pa v manjših, ki imajo manjše število naslovov, izstopijo na dan s številom naslovov, kar pa ne kaže potreb okolja, ampak predvsem odnos knjižničarja do njegovih potreb.

¹⁷ Knjižnice si pri tem lahko pomagajo še z zamenjavo kot načinom razvoja knjižnične zbirke, ko manjkajoči naslov poiščejo v drugih knjižnicah in ga zamenjajo z odvečnim svojim. Ta način je priporočljiv še posebej pri dopolnjevanju leposlovne zbirke s klasiki, ki jih v določenih knjižnicah ni na knjižnih policah, »ker ni ponatisa« (Novljan, 2004, str. 214).

Drugo težavo ob pomanjkanju denarja predstavlja nepopolna mreža izposojevališč in njihovi premajhni prostori, zaradi česar se izbira gradiva orientira predvsem na ugotovljene potrebe oziroma na povpraševanje v obstoječih knjižnicah, na gotovo **uporabnost** gradiva. »Dokler bo knjižnica omejena s prostorom in sredstvi, bo prisiljena v večini nabavljati naslove, po katerih je večje povpraševanje, a uporabnik, ki želi “ezoterične” (v tem kontekstu kakovostne, zahtevne; op. av.), ne bo mogel zadovoljiti svoje potrebe v knjižnici« (Ille, 2010). Pri omejenih možnostih se knjižnice manj ozirajo na potrebe prebivalcev, tudi tistih prebivalcev, ki so razpršeni po okolju knjižnice in do katerih knjižničarji ne morejo niti s premičnimi zbirkami. Posluš za organizacijo take dostopnosti knjižničnega gradiva je premajhen. Na to kaže tudi nizka pripravljenost občin za sofinanciranje bibliobusov, katerih nakup je država spodbujala s polovičnim deležem. Ta oblika knjižnične dejavnosti zahteva veliko truda in vloženih sredstev za na videz (glede na število izposoj) majhen prispevek k skupnemu številu izposojenih enot knjižničnega gradiva, s katerimi se pretežno meri učinek knjižnic, a občine ne bi smele spregledati, da so se državljani zavzeli za plačevanje tako velikega števila občin, ker so imeli pri tem v mislih enakost, ne pa ustvarjanje elit.

Knjižnice so v Razpisu sledile zahtevi po **raznovrstnosti** vsebine in oblik knjižničnega gradiva; z danimi sredstvi so v povprečju dosegale priporočena razmerja nakupa naslovov za leposlovje in stroko in knjižnične zbirke so dopolnile z novimi naslovi v vseh osnovnih predmetnih področjih (UDK skupine). Sredstva, a tudi založniška ponudba, pa niso zadoščala za uveljavitev **enakosti** v posodobitvi vseh predmetov, znotraj tega pa še s kakovostnimi naslovi, niti v vseh postavitvenih skupinah in vseh izposojevališčih. Direktorji knjižnic, ki so etično in pravno odgovorni za uresničevanja splošno sprejetega poslanstva, s tako omejeno načelno svobodo izbire knjižničnega gradiva za prepoznane potrebe okolja težko uresničujejo enakost njegove splošne dostopnosti za informiranje, izobraževanje, raziskovanje, kulturno umetniško doživetje in razvedrilo, za poslanstvo torej, ki je zapisano v dokumentih (Preglednica 2).

Direktorjem 58. osrednjih knjižnic smo poslali anketni vprašalnik o njihovih pogledih na nabavno politiko knjižnice, ki jo vodijo. 39 direktorjev, 67,24 %, (med njimi 7 direktorjev osrednjih območnih knjižnic), je vprašalnik vrnilo in v večini so odgovorili na vsa odprta in zaprta vprašanja. Med drugim smo jih povprašali, s kakšnim deležem so znotraj prirasta naslovov v letu 2009 okrepili prepoznane (vsaj znotraj teorije) vsebinske sklope knjižnične zbirke, ki uresničujejo splošno sprejeto **poslanstvo** knjižnic. Na to vprašanje je odgovorilo 34 direktorjev. Drugi so neizpolnjeno vprašanje pustili brez komentarja, eni pa s pojasnilom, da teh pregledov nimajo, da bi morale vprašanje opredeliti, katero gradivo sodi v te kategorije, in s podukom, da je za informiranje na voljo cela zbirka. Ocene, ki so jih navajali direktorji, se razlikujejo; nekatere niso realne, a nekaj skupnih značilnosti lahko prepoznamo. Večina je najmanjši odstotek pridobljenih naslovov pripisala sklopu gradiva, ki so ga knjižnice nabavile predvsem za potrebe raziskovanja. Temu je sledilo gradivo, ki je namenjeno informiranju državljanov za njihov vsakdan in aktivno udeležbo v oblikovanju in izražanju politike in učinkovit vstop v študij gradiva; v knjižnicah ga prepoznamo v informacijskih referenčnih zbirkah in zbirkah časnikov in časopisov. Sledilo je gradivo, ki so ga knjižnice namenile kulturno-umetniškemu doživetju svojih prebivalcev. Na četrto mesto je največ direktorjev uvrstilo gradivo za razvedrilo, pri čemer samo predpostavljamo, da so imeli v mislih gradivo, ki je namenjeno z nezahtevnostjo sporočanja sprostivni in je, recimo, tudi kakovostno znotraj svojega žanra. Na koncu, z največjim odstotkom, je bilo navedeno gradivo, ki je namenjeno izobraževanju. Ob pregledu ocen v poročilih o izvajanju projektov pa ne moremo mimo pomisleka, da je izbiranje gradiva premalo usmerjal namen,

ki ga morajo knjižnice uresničevati. V načrtih so knjižnice sicer navedle namen nabave, v procesu izbire pa so se na prepoznana področja poslanstva manj ozirale; bolj kot iskanje gradiva za opredeljene potrebe na teh področjih, jih je verjetno vodila izstopajoča, tudi reklamirana, ponudba (akviziterjev) na založniškem trgu.

V dokumentih (Preglednica 2) smo razbrali tudi cilje nabavne politike, oziroma **veljavnost** knjižnične zbirke za njeno okolje, v katerem posameznik uresničuje svoje zmožnosti in možnosti. Knjižnice so cilje navajale v svojih načrtih nakupa knjižničnega gradiva. Ker nas poročila niso seznanila z doseganjem ciljev, smo direktorje poprosili za oceno **vpliva** njihove **knjižnice** na področjih, ki značilno označujejo njeno vlogo pri razvoju posameznikovih zmožnosti. Knjižnice usmerjajo pri izbiri publikacij prepoznane potrebe okolja, so vzrok za odločitve, ki določeno publikacijo uvrsti na določeno knjižno polico. Direktorji so v petstopenjski lestvici v povprečju visoko ocenili vpliv knjižnice na občane: 33 direktorjev s povprečno oceno 4,09 vpliv na področju informiranja, 34 s povprečno oceno 4,05 vpliv na znanje, 34 s povprečno oceno 3,79 vpliv na ustvarjalnost, 35 z oceno 4,34 vpliv na bralno kulturo, ki odseva tudi vpliv na razvijanje pismenosti, kjer je bila povprečna ocena 34 direktorjev 3,88. Visoko oceno je dalo 36 direktorjev tudi vplivu knjižnice na etično razsežnost okolja, v povprečju 4,03. Po njihovi oceni ima knjižnica visok vpliv na dobre medsebojne odnose v okolju, na uresničevanje človekovih pravic in svoboščin. Pri ocenjevanju vpliva zbirke na etično razsežnost, pa smo naleteli tudi na kritičen pogled na ponudbo založnikov, ki opozarja, da posamezni naslovi ne gredo brez pregleda na knjižne police, npr.: *»Se pa v knjižnicah večkrat sprašujemo, kdo določa kriterije za subvencionirane knjige in ali resnično moramo kupovati knjige, ki jih subvencionira država, a po naši presoji ne sodijo v splošno knjižnico (vulgarne vsebine in jezik, na kar zelo pogosto opozorijo tudi bralci.«* Še nekoliko višjo oceno je dobilo socialno področje, 4,25 (povprečna ocena 36-tih odgovorov). Manjši vpliv pa so direktorji pripisali področjem, ki jih tudi izpostavlja Strategija razvoja Slovenije: zmeren vpliv na gospodarstvo (ocena 2,80), varstvo narave (ocena 3,5) in politično razsežnost (ocena 2,2); slednja je bila tudi največkrat ocenjena kot področje, na katerega knjižnica nima vpliva. Zadnji področji nista izpostavljeni v Nacionalnem programu za kulturo, je pa vsaj politično razsežnost knjižnične zbirke oziroma knjižničnega gradiva v nji posredno razbrati v Razpisu, ki predvideva npr. tudi nakup uradnih publikacij. Zagovarja pa jo tudi strokovna literatura o nabavi knjižničnega gradiva in odgovornosti knjižnice (npr. IFLA standardi), ki navaja, da mora dati knjižnica občanom raznolike informacije, poglede, mnenja, stališča, da se lahko aktivno vključujejo v razprave, primerjanje pogledov, v odločanje o zadevah, ki pomembne zanje in za razvijanje okolja. Raznolikost se naj bi razbiral še v izboru naslovov periodičnih publikacij in drugih medijev, saj *»je treba pripadnice in pripadnike medijskega občinstva obravnavati ne le kot potrošnike, temveč kot državljanke in državljane, akterje demokratične družbe«* (Petković 2009, str. 10). To področje lahko knjižnico najtesneje poveže s skupnostjo in njenimi potrebami, za katere knjižnica zagotavlja gradivo za razmišljanje in aktivnost.

Ocenjena realizirana razmerja v prirastu naslovov po posameznih strokovnih področjih se z vidika poslanstva knjižnice ne kažejo najbolj primerna za sedanji čas. Če vpliv knjižnice povežemo s podatki o povprečni izposoji enot knjižničnega gradiva na prebivalca (Breznik et al., 2005)¹⁸ in s pismenostjo, informacijsko usposobljenostjo občanov za iskanje

¹⁸ V letu 2001 si je član (skupaj je bilo 25,9 % včlanjenih prebivalcev) izposodil 4,63-krat knjige za mladino, 3,97-krat leposlovje (znotraj tega v večini nezahtevno), 3,15-krat priročnike, 2,92-krat učbenike, 2,01-krat

kakovostnih in verodostojnih informacij ter z družbeno situacijo, potem lahko zapišemo, da knjižnice v vplivu niso dosegle kakovosti, ki jo okolje potrebuje. Knjižnice imajo svobodo izbire knjižničnega gradiva in možnost, da argumentirano zavrnejo ponudbo virov, ki knjižnici vsiljujejo potrošniško vlogo pri širjenju tržnih, ne pa kakovostnih kulturnih dobrin. Lahko se bolj posvetijo gradivu za (Močnik, 2009, str. 13): »Vednostno branje, /ki; op.av./ denimo, si obeta, da bo iz branja zvedelo kaj novega, da tekst ne bo tekel monotono in po pričakovanjih.«, saj bralca zanimajo neskladja, spori, polemika, argumentacija, to, kar se ne ujema z drugim. Vsaj za pregledano vsebino nakupa lahko rečemo, da marsikatero delo iz seznama subvencij lahko prispeva k temu in z znanjem in voljo knjižničarjev bi našlo pot med bralce. Rugelj (2009a, str.195) je ugotovil, da je izposoja polovice subvencioniranih humanističnih knjig iz obdobja 2004-2006 pokazala, da izposoja teh knjig v nasprotju s splošnimi trendi izposoje v istem obdobju ne raste z isto dinamiko, izposoja in nakup ostajata na istih nivojih. Bistvene spremembe tudi v tem letu 2009 ni bilo, če sklepamo po izbiri naslovov in njihovi dostopnosti. Wallerstein je zapisal (2006, str. 99-100): »Subvencija sama še ne zagotavlja tudi prisotnost knjige v javnih knjižnicah /.../. Končni učinek nabavne politike knjižnic pa je, da knjižnice ne oblikujejo svoje nabavne politike neodvisno od medijske moči velikih založb, nasprotno, knjižnice se raje prepuščajo založniškemu trgu, kjer so vplivnejši tisti, ki so ekonomsko močnejši.« (ibid., str. 70). To bi veljalo tudi za nakup v našem primeru. Dodamo pa še lahko, da dobra knjiga ne more vselej s knjižne police med bralce, če ji knjižničar (in drugi dejavniki razvijanja bralne kulture) ne pomagajo.

5.4.3 Nakup knjižničnega gradiva s sredstvi javnega poziva za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic

Osrednje območne knjižnice imajo za pokrajine pomembno vlogo v dostopnosti knjižničnega gradiva; pridobivajo največji prirast naslovov in tako povečujejo povprečje dostopnostih naslovov v pokrajini. To se je izkazalo v raziskavi Knjižna kultura (Breznik et. al., 2005), ohranja pa se še sedaj, tudi s pomočjo Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003). Na njegovi osnovi je Ministrstvo za kulturo objavilo Poziv k predložitvi predlogov programov dela in finančnih načrtov za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic v letu 2009, med katerimi podpira dostopnost **raznovrstne vsebine knjižničnega gradiva**, ko s finančnimi sredstvi pomaga osrednjim območnim knjižnicam:

- zagotavljati povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva po 3. čl. Pravilnika ki določa:

- *Območna knjižnica za območno zbirko pridobiva, obdeluje, hrani in posreduje pretežni del slovenske založniške produkcije. Pri izboru upošteva kriterij kvalitete.*

Področja, ki jih območna zbirka obsega so zlasti:

- *znanstvena in strokovna literatura*
- *leposlovje*
- *polpublicirano in neknjižno gradivo*
- *uradne publikacije*

leksikone in 1,60 –krat strokovno gradivo (medicina, matematika, ekonomija, religija, pravo, družboslovje, umetnost, tehnika (ibid., str. 155).

- splošni in strokovni priročniki, drugo referenčno gradivo in podatkovne zbirke
- tuja literatura, zlasti leposlovje, in periodika, s poudarkom na časnikih in splošnih časopisih

Območne knjižnice pridobivajo tudi obvezni izvod publikacij, ki značilno opredeljujejo identiteto regije, a za potrebe te študije bomo pregledali le nakup knjižničnega gradiva. V specifikaciji programa za nakup knjižničnega gradiva so morale knjižnice opredeliti cilje, vsebino in obseg knjižničnega gradiva in dejavnosti njegovega pridobivanja, obdelave, hranjenja ter opredeliti stroške; vse to pa v okviru predvidenih proračunskih sredstev. Za nakup knjižničnega gradiva je bilo opredeljeno, da se načrtuje v obsegu največ 1000 enot na povprečni ceni 23 EUR, pri čemer so bila za vse območne naloge priznana še sredstva za 1,5 do 2 sistematizirana delovna mesta; če je bilo zaposlenih manj, je lahko knjižnica preseгла število nakupa knjižničnega gradiva.

Strokovna komisija za knjižnično dejavnost, ki je pregledala upravičenost vsebin, medsebojno primerjala stroške, upravičenost načrtovanih stroškov, višino sredstev, je ocenjevala deset programov, v katerih so bili programi zagotavljanja povečanega in zahtevnejšega izbora knjižničnega gradiva ocenjeni štirikrat kot zelo kakovostno, petkrat kakovostno in enkrat delno ustrezno.

Preglednica 16: Prirast knjižničnega gradiva za naloge osrednjih območnih knjižnic, 2009

Regija	Preb.	Št. osred. knjiž	Št. enot obveznega izvoda	Št. enot, kupljenih s sredstvi MK	Celoten prirast	Delež nakupa v prirastu	Stand. 4,4/pre bivalec
CEL	304.731	12	3.191	621	66.291	0,94	4,55
DOL	212.284	9	3.372	665	59.829	1,11	4,84
GOR	202.903	5	2.477	517	54.627	0,95	5,16
GRŠ	119.080	4	2.428	771	43.843	1,36	7,41
KOR	72.812	4	3.964	560	20.316	2,76	6,18
OBK	145.926	6	3.448	749	41.975	1,78	5,58
OSL	546.349	9	3.491	194	151.056	0,13	4,64
POM	119.548	4	3.541	197	27.676	0,71	5,16
SPP	86.367	2	2.729	412	21.385	1,93	4,34
ŠTA	236.976	3	3.220	307	47.635	0,64	3,62
Skupaj Slovenija	2.046.976	58	31.861	4.993	534.633	0,93	4,99

Vir podatkov: Bon et al. (2010)

Podatke smo povzeli iz poročila službe za koordinacijo izvajanja nalog osrednjih območnih knjižnic, ki jo opravlja Center za razvoj knjižnic pri Narodni in univerzitetni knjižnici, saj iz poročil knjižnic, ki so jih knjižnice poslale Ministrstvu za kulturo, nismo mogli sestaviti

tabel nakupa naslovov, izvodov, vrst in vsebine knjižničnega gradiva, osnovnih podatkov torej, s katerimi naj bi bile seznanjene njihove osrednje knjižnice. Pričakovali smo poročilo o nakupu vsaj npr. na ravni poročila o nakupu gradiva za narodne skupnosti, saj morajo knjižnice gradivo uveljaviti na svojem območju in s tematskimi predstavitvami novosti nagovarjati knjižnice in njihove uporabnike k uporabi tega gradiva. Tak način ravnanja je bil pričakovan tudi zato, ker naj bi po 4. členu Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah imele osrednje območne knjižnice med člani več ko 20 % članov iz širšega območja, za kar pa se morajo še posebej potruditi. Izkazalo se je, da z novim gradivom seznanjajo knjižnice na svojem območju le nekatere osrednje območne knjižnice, navadno s seznamami pridobljenih publikacij in navodili za uporabo e-virov.

Za cilje, ki so jih knjižnice povzele iz 3. čl. **Pravilnika o osrednjih območnih knjižnicah** (2003), so kupile 4.993 enot knjižničnega gradiva in zanje odštele 225.916,00 EUR iz sredstev iz svojega programa območnih nalog, povprečno 45 EUR na enoto. K zvišanju povprečne cene za nakup gradiva v tem programu, v primerjavi s povprečno ceno na enoto v Razpisu, 19 EUR, je prispeval izbor zahtevnejšega gradiva, predvsem e-baz podatkov. Vsota za 12 e-virov je zmanjšala nakup drugega gradiva, nobena knjižnica ni preseгла meje priporočenega nakupa. Nobena pa tudi ni poročala, koliko se je povečalo število naslovov z nakupom baz podatkov in tematskih, založniško oblikovanih e-zbirk publikacij.

V upravljanju knjižničnih zbirk v knjižnicah območja lahko prepoznamo učinke izbire knjižničnega gradiva po programu območnih nalog pri gradnji domoznanskih zbirk, ne samo pri zbiranju gradiva, ampak tudi pri digitalizaciji domoznanskega knjižničnega gradiva, ki na ta način dobi novo razsežnost v dostopnosti. Večina osrednjih območnih knjižnic je vsaj pred nakupom elektronskih virov uskladila želje in pričakovanja z osrednjimi knjižnicami, a samo pet pa je vzpostavilo strežnik za dostop do tujih e- zbirk.

V poročilih nekatere osrednje območne knjižnice bolj podrobno predstavijo izbiro gradiva, in sicer, da so pri izbiri naslovov za nakup dale prednost znanstveni in strokovni literaturi, tudi tujejezični, kadar tema ni predstavljena v slovenskem jeziku. Pri leposlovju pa so pazile na čim bolj popolno dostopnost naslovov slovenskih avtorjev, prevode tujega leposlovja pa so dopolnjevale z originalnimi deli. Poudarile so, da so izbirale kakovostno leposlovno gradivo, glasbo, film in tuje baze podatkov.

Da bi se podrobneje seznanili z vsebino nakupa tega gradiva, smo se odločili za pregled pridobljenih naslovov knjižničnega gradiva. Knjižnice smo zaprosili za seznam kupljenega gradiva z osnovnimi podatki o novem gradivu: avtor, naslov, založba, UDK, število izvodov ter število izposoj za posamezno enoto. Novosti namreč knjižnice niso objavile na svojih spletnih straneh. Vse knjižnice so poslale sezname. Nekatere so s temi seznamami seznanjale tudi osrednje knjižnice na svojem območju. Seznamami so vsebinsko in oblikovno različno oblikovani, nekateri so tudi informacijsko revni, npr. enotam ni pripisan UDK, opazili pa smo tudi, da se težave pojavljajo ponekod pri obdelavi gradiva, zlasti pri vsebinskem opisu domoznanskega in zemljepisnega gradiva, ki ga knjižnice različno razvrščajo, razlike so vidne celo v isti knjižnici. Iz seznamov smo razbrali nekatere značilnosti nakupa knjižničnega gradiva, nismo pa mogli pridobiti natančnih podatkov o številu izbranih naslovov, pogosto so bili pomanjkljivi tudi podatki za opredelitev vsebine gradiva oziroma načina in namena njene predstavitve, osnovni podatki torej za knjižničarja, ki mora predstavljati to gradivo v izposoji, in za uporabnika, ko si izbira gradivo za določeno temo. Kljub temu nam je branje teh seznamov postreglo z nekaterimi izstopajočimi značilnostmi.

Skupna značilnost programov nakupa knjižničnega gradiva je njihova različnost. Nakupi se razlikujejo količinsko po naslovih in številu izvodov na naslov, po vrstah gradiva in njegovi vsebini, pa tudi po kakovosti. Z izbranim gradivom so knjižnice povečale izbor naslovov v mreži splošnih knjižnic pa tudi v knjižničnem sistemu. Ponavljanje naslovov ni bilo v večini, večina naslovov je dostopna v enem izvodu. V nakupu je imela stroka prednost pred leposlovjem. V strokovnem gradivu so temeljna znanstvena dela redkeje zastopana v primerjavi z manj zahtevnimi in poljudnimi predstavitvami vsebin določenih strok. Prednost pri izbiri je imela uporabnost pred teorijo, slednja pa se je dopolnjevala tudi s pomočjo visokošolskih učbenikov. Priročniki, referenčno gradivo, vodniki (večina teh v tujih jezikih), učbeniki, uradne informacije v programih po grobi oceni obsegajo od 7 % do 50 % naslovov, v večini knjižnic pa nekaj čez 20 % naslovov. Slovenski jezik je imel prednost pred tujimi jeziki, med katerimi izstopata angleščina in hrvaščina. Izstopajo pa tudi knjige pred neknjižnim gradivom in revijami. Pri slednjih sta imeli večji izbor dve knjižnici. V neknjižnem gradivu izstopa avdio gradivo (znotraj tega glasba tujih avtorjev), video gradivo (tuj film), slikovno gradivo (razglednice za domoznanske zbirke), priporočeni e-viri so v manjšini. Izbrani naslovi pa bolj nagovarjajo potrebe prebivalcev osrednjih območnih knjižnic kot potrebe prebivalcev drugih osrednjih knjižnic. Programi so, kot pravijo knjižnice, tudi rezultat dogovorov z osrednjimi knjižnicami, hkrati pa rezultat zmogljivosti knjižnične zbirke osrednje območne knjižnice, organiziranosti njenega dela in velikosti njene knjižnične pokrajine oziroma števila osrednjih knjižnic na njenem področju.

5.4.3.1 Presoja izvedbe programov nakupa knjižničnega gradiva

V programih osrednjih območnih knjižnic je zajeto priporočilo Poziva po upoštevanju potreb okolja, pri čemer so knjižnice v večini primerov želele zapolniti vrzeli svojih knjižničnih zbirk, vrzeli, ki so tudi posledica leta trajajočega premajhnega prirasta. V primerjavi z Razpisom je videti, da so imele manj težav pri iskanju naslovov, ker je bil priporočen tudi izbor tuje literature in avdiovizualnega gradiva. Pri izbiri naslovov pa so knjižnice priporočila Poziva: domoznansko gradivo, referenčno gradivo, strokovno gradivo, znanstveno gradivo, leposlovno gradivo, zahtevnejše leposlovje, tuja literatura, uradne publikacije, e-viri in kakovost (Preglednica 2), upoštevale selektivno. Poskrbele so za povečan, ne pa tudi vselej za zahtevnejši in kakovosten izbor naslovov. Bralca seznamov lahko preseneti v izborih marsikateri naslov domačih in tujih priročnikov za samopomoč, poljudnih strokovnih knjig, npr. okultizma, pa nekaj časnikov, video in avdio gradiva in leposlovja, ki ga ne more uvrstiti med zahtevno gradivo in ne med domoznansko gradivo. Lahko pa si s temi naslovi okrepimo domnevo, da so knjižnice dopolnjevale ponudbo lastne knjižnice. Podobno je z zelo zahtevnimi naslovi s posameznih strokovnih področij, ki, pogosto v tujem jeziku, obravnavajo specializirano vsebino zelo poglobljeno; ta nakup lahko prepoznamo kot odgovor knjižnice na potrebe visokošolskega študija, še zlasti v okoljih, kjer nove fakultete še niso razvile lastnih knjižnic. Podoben vpliv nakazuje npr. tudi izstopajoč podatek o izposoji in podaljševanju določenih naslovov. Zahtevno gradivo bo imelo več uporabnikov v ožjem okolju osrednje območne knjižnice, kjer je zanj več potencialnih uporabnikov kot zunaj tega okolja. *»Od dodatnega financiranja nakupa gradiva v OOK imamo bolj malo koristi (gradivo, ki ga sami nimamo, si izposojamo tudi v drugih knjižnicah in ne le v OOK), le nekaj skupnih podatkovnih baz«,* je komentar ene izmed knjižnic, ki so odgovorile na vprašalnik Po podatkih poročila o izvajanju območnih nalog (Bon et al., 2010, str. 15) sta imeli samo dve knjižnici več kot 20 % članov s svojega širšega območja.

Pritok zunanjih članov bodo morda lažje povečale knjižnice, ki so v programu izpostavile določeno obliko in vsebino, s katero povečujejo izbor gradiva za prepoznane in opredeljene potrebe območja. Tak načrten izbor, primerno predstavljen, si lahko nadeja večjega zanimanja prebivalcev. Tako ima ena knjižnica poudarjen izbor uradnih publikacij in naslovov, ki dopolnjujejo uporabo in razumevanje zakonov, predpisov, druga, pa se, sicer z manj poudarka, tudi zaveda pomena dostopnosti in uporabnosti tega (tudi starejšega!) gradiva za vsakdanje življenje prebivalcev, ki ga s poudarjeno izbiro novih naslovov skuša dopolniti. Izstopajoče sta dve knjižnici dopolnili zbirki domoznanskega gradiva, predvsem z razglednicami. Pri treh knjižnicah izstopa avdio in video in notno gradivo. Te tri knjižnice so sledile priporočilu nacionalnega programa: *zagotavljanje večjega deleža umetniške avdiovizualne produkcije s poudarkom na evropski produkciji v knjižničnih fondih, omogočanje izposoje AV in notnih gradiv (tudi slovenskih avtorjev)*, kar bo koristno tudi za osrednje knjižnice, saj upoštevanje tega priporočila nismo zasledili v projektih. Ena teh knjižnic se je odločila za celostno predstavitev področij in obe področji predstavlja še s knjižnim gradivom, ki dopolnjuje razumevanje in poznavanje avtorjev in zvrsti, tretja pa je obstoječo zbirko tega gradiva dopolnila z notnim gradivom. Zanimanje knjižnic so kar v nekaj primerih pritegnili turistični vodniki in jezikovni učbeniki. Pri dveh pa je bil izbor povezan z organizacijsko podobo mreže osrednjih knjižnic; obe sta imeli poudarek na naslovih, ki so z vsebino in izvodi obogatili ponudbo gradiva v njunih izposojevališčih za splošne potrebe prebivalcev. Ena knjižnica pa izstopa po dostopnosti, predvsem strokovnih, knjig v hrvaškem jeziku. Sicer pa je tuje leposlovje dostopno z veliko večino v angleškem jeziku. Nikjer ne izstopa ponudba knjižničnega gradiva v jezikih priseljenih skupin. Za nekoliko poudarka pri predstavljanju jezikovne raznolikosti so knjižnice poskrbele z nekaj s priročniki za učenje jezikov, a favoriziranje angleščine je opazno, nikjer ne zasledimo sistematike v predstavljanju jezikov, npr. jezikov evropske skupnosti. Poudarek je bil na povpraševanju.

Izbor naslovov vsaj nam ni izpolnil pričakovanj iz Poziva. Če ga povežemo s podatki o pismenosti odraslih, katerim je večina izbranih naslovov namenjena, ga lahko bolje razumemo. 4/5 stopnjo pismenosti, ki omogoča vrednotenje in kritično uporabo informacij, dosega 3 % odraslih na področju besedilne pismenosti, 5 % na področju dokumentacijske in 9 % na področju računske pismenosti (Možina et al., 2001). Domnevamo, da so se knjižnice pri izbiri zahtevnosti publikacij opirale tudi na izobrazbeno stopnjo in nivo pismenosti prebivalcev pokrajine. Vse osrednje knjižnice smo povprašali o izobrazbeni strukturi njihovih prebivalcev in po odstotku vpisanih med članstvo s končano osnovno šolo, srednjo, višjo ali več, da bi rezultate primerjali z nivoji pismenosti ter nabavno politiko osrednjih območnih knjižnic. Žal se nam namera ni posrečila, saj smo dobili premalo veljavnih odgovorov. Samo 19 osrednjih knjižnic od 39 je navedlo podatke, med njimi tudi dve osrednji območni knjižnici, in to kljub zatrjevanju večine direktoric in direktorjev in delavcev, zadolženih za pridobivanje gradiva, da poznajo svoje okolje in da z njim tesno sodelujejo. Za potrebe študije zaračunavanja članarin pa je na vprašanja o izobrazbeni strukturi članov (registrirani uporabniki knjižnice) knjižnice odgovorilo 16 knjižnic od 57 knjižnic, večina teh navedenih deležev pa je bila dvomljiva (Vodeb, 2009, str. 36). Tudi vsi naši odgovori niso zanesljivi, se da pa pri večini njih prepoznati, da imajo manj članov z nizko stopnjo formalne izobrazbe: najmanj je včlanjenih prebivalcev s končano osnovno šolo, malo več je članov s končano srednjo šolo, največ pa je članov s končano višjo in visoko šolo; le v treh knjižnicah so navedli več članov s končano srednjo šolo kot članov s končano višjo in visoko šolo. Šola je nosilka razvoja pismenosti in bralne kulture, pri čemer pa med končano stopnjo šole in pismenostjo ne moremo brez dvomov postaviti enačaja, saj

je nivo pismenosti tesno povezan s kakovostjo izvajanja šolskega programa. K temu pa prispevata tudi dostopni in kakovostni knjižnici; šolska in splošna. V odgovorih osrednjih knjižnic zasledimo povsod navedeno tesno povezanost nabavne politike s formalnimi izobraževalnimi ustanovami: knjižnice nabavljajo knjižnično gradivo za izražene potrebe učencev, dijakov in študentov, upoštevajo sezname različnih bralnih značk in obveznega branja. To sodelovanje se kaže v tem primeru bolj nadomeščanje nabavne politike knjižnic izobraževalnih ustanov kot dopolnjevanje virov za (samostojno) razvijanje in širjenje pismenosti in znanja med prebivalci.¹⁹

Zbirke osrednjih splošnih knjižnic za naloge območnosti se gradijo že od leta 2003, zato smo pričakovali tudi več programske sistematičnosti, ki bi v nabavni politiki izkazovala načrtno skrb za gradnjo knjižničnih zbirk osrednjih knjižnic v pokrajini in skrb za dolgoročen vpliv zbirk osrednjih območnih knjižnic na razvoj njihovih pokrajin, ne nazadnje pa tudi skrb vseh osrednjih območnih knjižnic za organizacijo splošne dostopnosti knjižničnega gradiva v knjižničnem sistemu za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami.

6 UČINKI DRŽAVNE POLITIKE RAZVIJANJA KNJIŽNIČNE ZBIRKE V SPLOŠNIH KNJIŽNICAH

S pomočjo teorije, formalnih in strokovnih dokumentov smo spoznali, da javni interes za knjižnično zbirko ni (samo) tisto, kar priporoča država. Država podpre uresničevanje javnega interesa, ki je splošni dogovor o zadovoljevanju informacijskih, izobraževalnih in kulturnih potreb prebivalcev s knjižnično zbirko. V našem primeru je podpora države pri gradnji knjižničnih zbirk zajeta v pripravi ustreznih izvedbenih dokumentov, v organizaciji svetovalne razvojne pomoči, konkretizira pa se tudi s sofinanciranjem nakupa knjižničnega gradiva. Nakup lahko podpre država, glede na ugotovljene potrebe, s priporočilom za izbor določene vrste ali skupine knjižničnega gradiva, ki bo prispevalo k uresnitvi ciljev nacionalnega programa v določenem času.

Ker je načelno javni interes za knjižnično zbirko določen in ga država samo podpre, ostaja izbiranje knjižničnega gradiva za zbirke splošnih knjižnic samostojno strokovno odločanje knjižnic, ki je omejeno le z odgovornostjo: etično, moralno, pravno. Knjižničarji skrbijo, da se z javnim denarjem, ne glede na njegov izvor (država, lokalna skupnost ali knjižnica sama), izbirajo najboljše gradivo za knjižnično zbirko. Zbirka omogoča vsem prebivalcem dostopnost osnovnih storitev za informiranje, izobraževanje, raziskovanje, kulturno oziroma umetnost, vključno s storitvami za razvedrilo. V javnem interesu je, da je zbirka kakovostna in da se uporablja v skladu s poslanstvom med široko populacijo. V ta namen je v storitvah

¹⁹ Na šibko sistematično sodelovanje med splošnimi knjižnicami in izobraževalnimi inštitucijami opozarjajo tudi akcije države oziroma Javne agencije za knjigo, npr. »Rastemo s knjigo«, s katero se spodbuja obisk osnovnošolskih in srednješolskih razredov v splošni knjižnici. Obisk, ki je v knjižničnem sistemu že zdavnaj uveljavljen, ne pa tudi realiziran. V tej akciji so učenci nagrajeni s knjigo, posebej natisnjenim izbranim naslovom. Glede na to, da je v šolskem sistemu najtežje priti do naslovov, ki so obvezno branje (čeprav bi naj bi bili v vlogi obveznega učnega gradiva kot »učbeniki« brezplačno vsem dostopni), bi morda bilo boljše, da bi država nagradila učence z vsaj enim naslovom obveznega branja, ki bo učence spominjal, s kakšno metodo so se učili brati in med kakšne bralce jih je ta uvrstila. Zelo zaželeno bi bilo, da bi se med te naslove uvrstilo tudi kakšno strokovno delo, kar bi prispevalo k boljši pismenosti študentov, opozarja Močnik (2006, str. 93).

poudarjena brezplačna posoja knjižničnega gradiva in pred rabo gradiva v knjižnicah njegova raba zunaj knjižnice, tam, kjer in ko posameznik knjižnično gradivo potrebuje.

Videli smo, da se knjižnično gradivo kot kulturna dobrina z mrežno organizacijo knjižnic uveljavlja kot splošno dostopno. Enakost njegove dostopnosti je podprta s tridelnno strukturo mreže, ki zagotavlja, da je v mreži pravzaprav dosegljivo vse gradivo in tudi vsa domača založniška produkcija, tudi tista, ki je zanimiva za manjše razpršene skupine uporabnikov. Osnovo splošne dostopnosti informacij po teoriji predstavljajo kakovostne zbirke krajevnih knjižnic. Te zbirke dopolnjuje z zahtevnejšo, bolj poglobljeno vsebino gradiva osrednje knjižnice oziroma osrednje območne knjižnice. Zadnje naj bi zagotavljale močne strokovne povezave knjižnic na območju regij. Postale naj bi vozlišče za strokovno komunikacijo, kjer bi se usklajevali skupni interesi in cilji, da bi se brez centralizacije dosegala visoka učinkovitost splošne dostopnosti in uporabe informacij in vzdrževala stabilnost sistema, ki je temeljna podpora splošni dostopnosti informacij.

Čeprav imajo knjižnice zakonsko zelo podrobno opredeljene naloge in način njihovega izvajanja ter namensko odobrena sredstva, je izbira knjižničnega gradiva njihova samostojna odgovornost, tako kot odločitev, kdo in kako bo izvajal te naloge, da bodo storitve opravljene kakovostno, gospodarno in učinkovito za potrebe lokalnih skupnosti in v okviru dogovorjenih splošnih ciljev. Dejavnika za kakovostno odločanje pri izbiranju publikacij sta poznavanje lokalne skupnosti in strokovnost knjižničnega osebja in njegovo poznavanje in sprejemanje poslanstva knjižnice. Znotraj teh splošnih usmeritev smo v praksi zaznali vplivne dejavnike odločanja, ki imajo skupno jedro: denar. Za državna sredstva izbirajo knjižnice predvsem kakovostne publikacije, pri porabi občinskih in lastnih sredstev pa je večja sproščenost, tudi zato, ker so v tistem konkurenčnem odnosu z drugimi splošnimi knjižnicami. Ob obisku knjižnic so nam knjižničarji zaupali, da svojo uspešnost ne merijo (le) z doseganjem ciljev lokalne skupnosti, za katere so pripravili program, ampak pogosto tudi s primerjanjem količine izposojenih del z izposojami v drugih knjižnicah, v manjših občinah pa so občutljivi tudi za pritožbe posameznih nezadovoljnih uporabnikov pri občinski oblasti.

V Nacionalnem programu za kulturo bi lahko za prepoznane vrednote v knjižnici šteli: širjenje znanja, ne samo uporabnega, ampak tudi znanja, ki ga ustvarjajo bazične raziskave, potem razvijanje pismenosti, spodbujanje aktivnosti in ustvarjalnosti prebivalstva ob skrbi za kulturno identiteto, v ospredju nabavne politike pa je tudi skrb za kakovost gradiva in vpetost lokalne skupnosti v širše okolje. V tem okviru uporabnik ne pričakuje v knjižnici množične umetnosti, slabe jezikovne, slogovne, vsebinske revščine gradiva, če pa tako gradivo obstaja, mora imeti knjižnica profesionalne argumente, ki sprejemljivo pojasnjujejo odstopanja od dogovorjenega poslanstva. Obstaja sistem za gradnjo knjižnične zbirke in splošno dostopnost knjižničnega gradiva, ki z dogovorjeno organizacijo in procesi vzdržuje in razvija enakost v zadovoljevanju potreb vseh prebivalcev, a standardi splošne dostopnosti knjižničnega gradiva so različno realizirani. Verjetnost, da bo uporabnik, tudi naključno, prišel do potrebnega vira, do spodbudnega presenečanja v knjižnici, ni povsem zagotovljena, saj posamezna izposojevališča lahko precej odstopajo v realizaciji standardnih določil. Razlike v dostopnosti knjižničnega gradiva v mreži splošnih knjižnic so posledica neustrezno razvitih dejavnikov knjižnice, med njimi ne moremo spregledati strokovnosti osebja knjižnic. Knjižnice imajo, glede na prijavljene projekte in programe ter poročila o njihovi izvedbi ter glede na odgovore na anketna vprašanja, različne poglede in odnose do potreb okolja in nabavne politike, a zanje ne tudi vselej tehtne strokovne in etične

utemeljitve. Pri branju teh virov se bralec kar nekajkrat sreča s spoznanjem, da ima lahko knjižnica več nabavnih politik: kar kupuje za državna sredstva je drugačno, recimo bolj kakovostno in zahtevnejše od gradiva, nabavljenega z občinskimi ali lastnimi sredstvi. Te razlike bomo tudi upoštevali, ko bomo presejali vplivnost oziroma učinke Razpisa in Poziva na gradnjo knjižničnih zbirk znotraj načelno uveljavljene strokovnosti in splošnosti.

6.1 Povečan obseg in kakovost vsebine

Razpis upošteva v kriterijih za sofinanciranje knjižničnega gradiva strokovne smernice in zakonska določila, ki prispevajo k obsegu in raznolikosti knjižničnega gradiva v knjižničnih zbirkah. S kriteriji, ki vključujejo tudi sprejete usmeritve Nacionalnega programa za kulturo, je izražen splošni javni interes za enakomerno dostopnost kakovostnega knjižničnega gradiva v mreži izposojevališč splošnih knjižnic. Razpis je usklajen s pravnimi podlagami za izvedbo razpisa in Nacionalnim programom za kulturo, njegova vsebina pa s poslanstvom splošne knjižnice. Učinek sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva na gradnjo knjižničnih zbirk lahko ovrednotimo po kakovosti le v smislu izpolnjevanja razpisnih pogojev, ki so povzeti po Pravilniku o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003), deloma po Standardih za splošne knjižnice (2005), o kakovosti samega knjižničnega gradiva, ki je prepuščena presoji knjižnic, pa lahko le bolj ali manj domnevamo, da je usklajena z Nacionalnim programom za kulturo. Ne obrazci in ne poročila nam ne dajo jasnega odgovora, kako kakovostna je bila nabavna politika za udejanjanje poslanstva knjižnic.

V poročilih knjižnic o realizaciji projektov je Nacionalni program omenjen le enkrat, morda zato, ker so knjižnice imele na voljo občinske programe. To lahko le domnevamo, ker so cilji lokalnih skupnosti nakazani par krat, prepoznali smo jih v omembah ciljnih skupin. Večina knjižnic je v nabavni politiki sledila usmeritvam Razpisa oziroma njegovim poudarkom po uveljavljanju splošno sprejetega poslanstva knjižnice in priporočilom omenjenih dokumentov za gradnjo knjižnične zbirke, posredno tako tudi priporočilom Nacionalnega programa. Priporočila vključujejo skrb za ohranitev nacionalne identitete, kulture narodnih skupnosti kot tudi vsestranski razvoj lokalnih skupnosti in posameznikov. Knjižnice se znotraj takih izhodišč težko odpovedo **kakovostnemu** gradivu (gradivu, ki je v Nacionalnem programu za kulturo označeno z vplivom na ustvarjalnost posameznika) s področja informiranja, izobraževanja in kulture, ko izbirajo publikacije za knjižnične zbirke svojih izposojevališč, tudi naslovom s področja humanistike, leposlovju slovenskih avtorjev in prevodom kakovostnega tujega leposlovja ter naslovom, katerih izdajo je podprla država, delom torej, ki jih izpostavi Razpis. Z njihovim opuščanjem bi težko nabrale določen **obseg raznovrstnega gradiva**.

Knjižničarji od kriterijev niso pogosto odstopali, odstopanja od kriterijev pa niso vselej utemeljili. Možnih je več vzrokov. Eden je ta, da se knjižničar ne more vmešavati v uporabnikovo individualno izbiro virov, zato pogosto izbere pot brez pojasnjevanja in upošteva kot enake tudi želje posameznih uporabnikov knjižnice, čeprav niso povsem po meri dogovorjene kulturne politike. Monaghan in Just (2008, str. 60) pravita, da je vmešavanje v zadeve drugih, recimo v našem primeru v bralno kulturo prebivalcev, možno le na podlagi skupnih značilnosti: »Če je način, kako dojemamo svet, proizvod naše kulture,

potem so proizvod naše kulture še toliko bolj tudi prepričanja, vrednote in družbene norme, ki urejajo naše vedenje«. Današnje družbeno klimo, ki bralno kulturo in dvig splošne izobrazbe načelno podpira, pa zaznamujejo izdelki, ki strežejo potrebam množičnega trga, potrošniško naravnano življenje, hitrost, užitek, uporaben, praktičen pogled na vlogo informacij. Knjižničar se temu težko upira, dogovorjeno poslanstvo se zdi abstraktno. Še več težav pa ima ob pomanjkanju sredstev za uresničevanje sprejetih standardnih določil, ki bi omogočala brez odrekanja uveljavljati večji obseg izbire z raznolikostjo gradiva, zato ga slej ko prej zadene kritika prikrajšanih. Po teh določilih morajo knjižnice dati enako možnost vsem, ne samo uporabnikom izpostavljenih skupin v Nacionalnem programu za kulturo, temveč tudi, npr. prebivalcem s posebnimi potrebami, komunikaciji s kulturami drugih narodov. »Če izhajamo iz etičnega načela o nepristranskosti bibliotekarjev, rešitev najdemo igraje: razlik v kulturi ne kaže niti zatirati niti poudarjati, pač pa jih predvsem nevtralnopriznavati. Torej ohraniti nevtralnost, ne glede na naše osebno, morda odločno manj nevtralnopriznavanje.« zapiše Vremec- Ragusi (1998, str. 11). S podobno profesionalno držo enakosti mora knjižničar obravnavati leposlovna in strokovna področja in ne more zanemarjati določenega področja na račun drugega, npr. ne more dati prednost humanizmu, ki sicer sega na vsa področja, ob zanemarjanju naravoslovnih ved, ki jih raziskava Knjižna kultura (Breznik et.al., 2005) tudi priznava za kulturno pomembne, a zapostavljene v knjižničnih zbirkah. Ob upoštevanju kar precejšnjega števila drugačnosti potreb lahko knjižnice enakost udejanjajo, če imajo na voljo denar in ustrezno ponudbo publikacij na tržišču. Če denarja ni dovolj, je toliko bolj občutljivo vsako izpostavljanje določene skupine (Poglavje 4.3) na račun splošnosti. Ob pomanjkanju pa se knjižnica tudi težko uveljavlja kot avtoriteta pri zbiranju informacij za svoje okolje, kot avtoriteta, ki zmore svojim prebivalcem pomagati pri odločanju za izbiro pravih informacij v poplavi dostopnih.

Za pomanjkanje sredstev ni nič manj občutljivo razvijanje dostopnosti elektronskih virov in uporabe tehnologije za promocijo knjižnične zbirke, katero tudi priporoča Nacionalni program za kulturo: *intenzivnejše informiranje uporabnikov o kvalitetni literaturi*. Merčun (2010) opozarja, da bi morale imeti knjižnice na svojih spletnih straneh vsebinsko bogatejšo ponudbo uporabnih, svojstvenih informacij, najmanj v obsegu, da bi uporabnik na določenih spletnih straneh ob vsakem obisku našel kaj novega; npr. priporočilne sezname knjig za določene teme, recenzije knjig, predstavitev novosti iz knjižnice in lokalne skupnosti, saj sedanji linearni popisi naslovov ne pritegnejo pozornost uporabnikov, ki želijo popolno informacijo. Svoje spletne strani bi morale knjižnice bolj izrabiti za predstavljanje različnih informacijskih virov, da bi okrepile svojo informacijsko funkcijo. Odgovori na vprašalnik nas seznanjajo, da vse knjižnice niti povezav z lastnimi izposojevališči še niso vzpostavile, prav tako vse še niso vzpostavile povezav z občinskimi in vladnimi upravnimi informacijskimi viri, niti povezav s svojimi osrednjimi območnimi knjižnicami.

Finančna pomoč države je glavni pokazatelj učinka na gradnjo knjižničnih zbirk. V dokumentih prepoznamo interes države za tisto knjižnično zbirko, ki zmore spodbuditi ustvarjalnost državljanov. Razpis in Poziv sta okrepila z uporabo normativov širino izbora knjižničnega gradiva in njegovo dostopnost, a ne v obsegu, ki ga napoveduje Nacionalni program za kulturo: 50 % za nakup po normativu 275 enot na 1000 prebivalcev. Sredstva so zadoščala za okoli 60 % realizacijo tega načrta. To pomeni, da se država odmika od načrtovanega vpliva na gradnjo kakovostnih knjižničnih zbirk. Z izpostavljanjem demografsko ogroženih okolij ob zmanjševanju sredstev pa tudi ne preseže dejstva, da pri nas dohodek in kraj bivanja še zmeraj ovirata dostopnost kulture; morda bi več postorila, če

bi se bolj zavzela za dejavnejšo politiko občin. Z Razpisom pridobljena namenska sredstva so knjižnice gospodarno uporabile, tudi z zmanjševanjem povprečne cene gradiva, ki je bila v razpisu določena z 20 EUR, in v povprečju pridobile 79 enot na 1000 prebivalcev. K celotnemu prirastu knjižničnega gradiva je bil to prispevek v višini 30,26 %, k normativu 275 enot na 1000 prebivalcev pa 28,75 %. Knjižnice so gradivo razporedile v vse glavne skupine UDK, poskrbele so tudi za priporočen nakup vrst knjižničnega gradiva, za priporočena razmerja v nakupu gradiva in za priporočene nakupe izpostavljenih skupin. Nakupu ne bi mogli, kot pravijo kritiki, očitati trivialnosti, niti nedomišljenosti, pa tudi državi ne, da izdatno podpira nakup. Zanj ni namenila preveč, ampak celo premalo objavljenih sredstev, saj bi ta morala omogočiti v povprečju nakup 135 enot na 1000 prebivalcev. So pa njena sredstva okrepila raznolikost ponudbe knjižničnega gradiva. Niso pa bila zadostna, da bi knjižnice lahko dosegle določila standardov, popestrile ponudbo vseh tematskih in predmetnih področij in ponudbo vseh svojih izposojevališč; to pa je bistveno za vključevanje prebivalcev v tvorjenje skupnih pomenov bivanja in delovanja v ožjem in širšem okolju. Raznolikost virov spremeni bralne in druge kulturne navade, isti uporabnik uporablja gradivo za študij in sprostitev in večje knjižnične zbirke privlačijo večje skupine uporabnikov prav zato, ker je imelo kompetentno osebje možnost, da je z rednim zadostnim prirastom novega knjižničnega gradiva oblikovalo program za širok krog segmentiranih vsebin raznolikih interesnih področij. Taka zbirka pomaga tudi knjižničarju informatorju pri prebujanju zanimanja obiskovalcev za bogastvo raznolikosti, ko jih vodi po zbirki in jim pomaga povezovati njene vsebine.

Pomanjkanje finančnih sredstev za realizacijo nakupa knjižničnega gradiva po potrebah knjižnične mreže je kljub podpori države še vedno najpogostejša pripomba, ki jo zasledimo v pregledanih virih. Knjižnice za to ne krivijo le države, v odgovorih na vprašalnik navajajo tudi občine, npr. Korošec pravi: *»/.../ knjižnice še vedno vse ne dosegamo smernic Pravilnika o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti/ .../, še zlasti pri prirastu in številu zaposlenih. Sredstev s strani lokalnih skupnosti za to ne dobivamo tako kot bi morali.«*, Še mnenje drugih o posledicah: *»Knjižnici v majhni občini je dodeljenih manj sredstev za nakup gradiva, zato občani nimajo enakih možnosti izbire v pestrosti naslovov in izvodov, saj moramo zelo premišljeno kupovati le en izvod in se kljub temu odpovedati marsikateremu naslovu.«*, *»Če bo država izkazala interes za nabavno politiko splošnih knjižnic tudi v bodoče ali ga izkazala celo v večji meri, bo lažje za tiste, ki imamo veliko lokalnih skupnosti, ki jih s svojo dejavnostjo pokrivamo. To, da ljudje berejo, ne more in ne sme biti prepuščeno dobri volji posameznih županov.«*

Vprašanje je, ali bi se knjižnice z drugačnim načinom dodeljevanja podpore pri omejeni količini proračunskih sredstev hitreje približevale določilom Standardov (2005), ki so sprejet strateški načrt razvoja knjižnic. Nekaj ovir pa je bilo v Razpisu, nekaj kriterijev, zaradi katerih so bili posredno »kaznovani« prebivalci z manjšo dostopnostjo novega knjižničnega gradiva, če jih knjižnice oziroma odgovorni za njihovo ustanovitev in delovanje niso dobro izpolnili. Med njimi je delež sredstev za nakup, ki ga prispevajo občine, manj občinskega denarja je prineslo manj točk. Država ima možnosti, da spodbudi občine k ravnanju, ko ne izpolnjujejo zakonskih obveznosti. To pa naj ne bi to počela z razpisom, in še zlasti, ker tudi državni zbor, ki je odgovoren za uresničevanje Resolucije o nacionalnem programu za kulturo, za zmanjševanja sredstev nihče ne »kaznuje«. V takem okolju je sporno tudi to, da na ocenjevanje novega projekta vpliva ocena poročilo izvedbe prejšnjega projekta o, za katerega smo ugotovili, da niso vsi podatki preverljivi in da kriteriji ne omogočajo jasno oceniti vsebine nakupa, njene kakovosti, in preprečiti dvoma,

da se v izbiranju knjižničar ob pomanjkanju denarja prilagaja obsegu določenih kriterijev bolj kot poslanstvu. Ocena realizacije preteklega razpisa je manj opravičljiva tudi v primerjavi z oceno realizacije poziva, ker knjižničar prevzema z načrtovanjem programa več odgovornosti za pravilnost načrtovane izvedbe in porabe sredstev, pri razpisu lahko ocenjujemo lahko bolj ali manj le kvantitativne podatke. Sicer pa po našem mnenju knjižničar za odgovornost naj ne bi bil nagrajen, ker je sama po sebi razumljiva, pričakovana. Spotakljivo je tudi ocenjevanje lastnih sredstev knjižnice, še zlasti kadar se ta pridobivajo tudi na račun spornega izvajanja Uredbe o osnovnih storitvah knjižnic (2003), prav tako ocenjevanje izposoje knjižničnega gradiva (obrat zbirke), če nima trdne povezave s kakovostnim opravljanjem poslanstva, ampak prej z nagrajevanjem količinske uspešnosti, s kriterijema, ki se povezujeta z idejami prostega trga, spogledujeta se s komercializacijo bolj kot s pravičnim dodeljevanjem sredstev za ohranjanje osnovnih državljskih pravic.

Država naj bi ob dodeljevanju sredstev poskrbela za uresničevanje poklicne etike, za visoko profesionalnost in odgovornost knjižnic, in tudi načelno je, s kopico izjav, ki so jih direktorji in direktorice podpisali. Samo uresničevanje le-teh pa država bolje spodbudi s pozivom za program kot z razpisom za projekt. V pripravi programa ima knjižnica več možnosti za predstavitev vsebine za prepoznane potrebe okolja znotraj standardnih določil in razmerij, strokovna komisija pa za kritično presojanje njegove načrtovane uspešnosti in učinkovitosti. Pri nakupu knjižničnega gradiva za potrebe knjižničarskih pokrajin je prišla na dan raznolikost programov, ki je izkazovala v določeni meri poznavanje potreb okolja in knjižničnih zbirk. Kot se je izkazalo pri pregledu izbranih naslovov, so bili nakupi gradiva tako raznoliki predvsem zaradi pomanjkljivosti zbirk za potrebe njihovega ožjega okolja. Razbirali smo zapolnitev vrzeli v ponudbi knjižničnega gradiva osrednje knjižnice, celo njenih izposojevališč, ali pa »projekte« za oblikovanje zbirke določene vrste knjižničnega gradiva, redko pa smo v programih zaznali nabavno politiko za pričakovano sistematično razvijanje določil Pravidnika o osrednjih območnih knjižnicah (2003). Kljub temu lahko zapišemo, da se je z vpisom tega gradiva v vzajemni katalog vsaj načelno povečala dostopnost tega gradiva tudi za prebivalce zunaj ožjega območja osrednje območne knjižnice in da se je razširila ponudba vrst in oblik knjižničnega gradiva, z nekaj nakazanimi poudarki pa tudi skrb za komunikacijo z drugimi kulturami. Pri izvedbi programov nakupa knjižničnega gradiva smo pogrešali poročilo, najmanj v obliki kvantitativnih podatkov o izpolnjevanju določil Pravidnika o osrednjih območnih knjižnicah in določil Standarda, da bi se seznanili, kje in kako jih dosegajo oziroma presegajo. Kljub zatrjevanju, da so programi nastali v sodelovanju z osrednjimi knjižnicami območja, poročilom niso bili dodana mnenja osrednjih knjižnic. O nabavni politiki za potrebe osrednjih območnih knjižnic ne bi mogli zapisati, kar smo, če ne bi zaprosili za sezname nabavljenega gradiva.

Razpis, kot oblika sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva, tudi z zahtevnim in podrobnim poročilom ne daje dovolj povratnih informacij o povezanosti izbranega knjižničnega gradiva s poslanstvom knjižnice. Možno pa je prepoznati v določenih okoljih njegove učinke na popestritev ponudbe virov za izobraževanje in kulturno umetniške vsebine v manjših knjižnicah, kakor poročajo knjižnice same; Razpis je nekatere knjižnice spomnil na njihove obveznosti.

V Nacionalnem programu za kulturo predlagane aktivnosti in ukrepi se naj bi na področju knjižničarstva odražali v določenih **učinkih**: povečanju članstva, zlasti odraslih, v večanju izposoje kakovostnega in zahtevnejšega gradiva, razvoju slovenskega jezika in informacijske pismenosti, rasti bralne kulture in vseživljenjskega učenja. Preverili smo rast

članstva po statističnih podatkih Centra za razvoj knjižnic (Statistični, 2010). V letu pred sprejetjem Resolucije o nacionalnem programu za kulturo je bilo v splošne knjižnice včlanjenih 25,95 % prebivalcev, leta 2008 24,73 % in leta 2009 24,75 %. Uporaba knjižničnih zbirk se je tudi nekoliko zmanjšala. Morda na račun uporabe e-virov na daljavo, ki v tem podatku niso upoštevani. Uporabniki splošnih knjižnic so si izposodili 11,70 enot knjižničnega gradiva na prebivalca; 0,96 manj kot leta 2007. So se pa izboljšali v povprečju nekateri dejavniki spodbujanja uporabe knjižnične zbirke: zraslo je število izposojevališč: 261 (12 več kot leta 2007), povečala se je odprtost knjižnic: 665 sekund na prebivalca (52 sekund več kot leta 2007), število prireditvev za spodbujanje uporabe knjižnične zbirke: 75 na izposojevališče (7 več kot leta 2007).

Na rast članstva vpliva več dejavnikov in vsi niso knjižnični, a med njimi ni zanemarljiva ovira, ki jo še vedno ohranja večina knjižnic: zaračunavanje članarine. Tako ravnanje priznava za oviro, poleg že omenjenih knjižničarjev in svetovalnih služb za razvoj knjižnic, tudi vladajoča koalicija, ki se je zavezala k odpravi plačevanja članstva v vseh oblikah: »Z namenom lažjega dostopa do knjižničnega gradiva **bomo ukinili članarine v vseh 57 osrednjih splošnih knjižnicah**. Z uvedbo brezplačnega članstva v celotni mreži splošnih knjižnic se bo Slovenija približala standardom najbolj razvitih evropskih držav (npr. Finska) in omogočila, da bodo splošne knjižnice dejansko postale informacijska središča z neomejeno dostopnostjo knjižničnega gradiva in drugih informacij.« (Koalicijska, 2008, str. 40). Z javnimi sredstvi se plačuje gradnja knjižničnih zbirk in storitev, ki omogočajo posameznikom uresničevati interes po informiranju, znanju, kulturi, zato je javnost sprejela brezplačno rabo knjižnične zbirke in jo potrdila z Uredbo o osnovnih storitvah knjižnic (2003). Odločitev vlade za opustitev plačevanja članarine za vse prebivalce je primerna podpora prizadevanjem knjižnic za večjo obveščenost prebivalcev, za raznoliko uporabo vsebine vseh področij znanosti in umetnosti ter za široko opismenjevanje prebivalstva za njeno svobodno izbiro. Plačevanje članarine je tudi v nasprotju z gibanjem za prost dostop do e-virov, ki dobiva zmeraj več podpore tudi med knjižničarji, še zlasti pa dostopnost vseh tistih virov, ki so bili financirani z javnimi sredstvi.

»Ko se sprašujemo o možnostih za branje, se sprašujemo o družbenih pogojih možnosti za položaje, v katerih beremo«, pravi Chartier (2008 str. 229-230). Morda bi morali, tako kot vlada, tudi drugi razvojni dejavniki družbe, še zlasti izobraževalni sistem, ko iščejo poti za boljšo družbo, bolj prisluhniti knjižničarjem in njihovim izkušnjam. Njihove pripombe veliko povedo, kakšne zmožnosti in možnosti imajo ljudje in zakaj ne zmorejo ali nočejo sprejeti predpisane, sprejete norme bralne, informacijske kulture. Seznanjajo nas, da enakosti v dostopnosti knjižnične dejavnosti še nismo razvili, ne v normativni in ne v dejanski obliki, čeprav smo splošno knjižničarsko dejavnost opredelili kot osrednje informacijsko jedro vsake skupnosti. »Državni interes je premalo prilagojen uporabnikom splošnih knjižnic. To se kaže predvsem v pogojih nabavne politike, ki jih mora knjižnica upoštevati in sicer pri nakupu subvencionirane in kvalitetnejše literature. Knjižnica je mora nabaviti v določenem deležu, čeprav le redki bralci posegajo po njej.« Pripomba v odgovorih na anketo ne kaže le to, da se knjižnica pri izbiri gradiva rada nasloni na gotovo uporabo, kaže lahko tudi na njeno strpnost do ljudi v okolju (npr. starejši ljudje, ljudje z motnjami branja, razvijajoče se branje, revno besedišče), kjer možnosti za branje niso (bile) razvite, kjer so poleg (manjkajoče) knjižnice, zatajili še drugi dejavniki razvijanja pismenosti. Lahko izraža tudi knjižničarjevo opuščanje sodb in sprejemanje navad posameznikov in skupin v smislu spoštovanja njihove avtonomije. Kakor pravi Monaghan (2008, str. 61): »Težko najdemo moralno osnovo, na podlagi katere bi si prizadevali za

njihovo odpravo, ki ne bi kršila kulturne avtonomije.« *»Ljudje na odmaknjenem podežlju (še zlasti, če je struktura prebivalcev starejša) iščejo skoraj samo leposlovje. Stroka obleži (v nekaterih primerih skoraj nedotaknjena). Zato bi morali biti kriteriji tudi v tem pogledu bolj fleksibilni.« Splošna knjižnica vedno bolj postaja prostor druženja – zlasti v manjših krajih ljudje pogosto prihajajo zgolj na pogovor (brez, da bi si kaj izposodili), še beremo v odgovorih. Take pripombe nas seznanjajo s določenimi dejstvi, kot ugovor na razpis pa bi bile sprejemljive, če bi bili trije kriteriji, ki poudarjajo vsebino publikacij (domače in tuje leposlovje in humanizem), pogoj za pridobitev sredstev in če bi zahtevali nakup vseh naslovov s predlaganih področij. Obseg, ki ga le-ti priporočajo, pa je knjižnici še zmeraj omogočal izbiranje. Na primeru subvencioniranih izdaj smo videli, da je v njih gradivo, ki bi našlo zadovoljne bralce v vsakem izposojevališču. Izbor tega gradiva knjižnic ni ogrožal. Služil jim je lahko tudi kot informacija o publikacijah pri izbiri gradiva. Z njim so prebivalcem zagotovile več avtonomnosti pri doživetju poslanstva knjižnice, širše možnosti izbire, da so svoje potrebe in navade zadovoljujejo (tudi) z drugačnim ali kakovostnim gradivom in, ne nazadnje, izkazale so spoštljiv odnos do njihovih zmožnosti. Ne dvomimo pa, da bi ga knjižnice v najmanj taki količini tudi brez priporočila Razpisa izbrale, saj so večkrat zatrdile, da je raznolikost izbire na založniškem trgu za družbene potrebe še zmeraj nezadostna.*

6.2 Mnenja izvajalcev nabavne politike

Knjižnice sprejemajo podporo države pri gradnji knjižničnih zbirk tudi v pomenu usmerjanja nabavne politike: *»Država nam pomaga usmerjati našo nabavno politiko, hkrati pa počne tisto, kar vsak dober gospodar, korektno kontrolira.«* Imajo pa kar nekaj pripomb na način uresničevanja te podpore, kljub temu, da je razpis za leto 2010 že prinesel nekaj izboljšav omenjenih pomanjkljivosti. Tako je bolj dosledno usklajen načrt z merjenjem izvedbe, tako da bo manj zadreg, kakršne smo imeli mi pri vrednotenju učinkov Razpisa. Odpravil je tudi kriterij finančne udeležbe občin in knjižnice. Ostal je obrat knjižnične zbirke, a se je njegova vprašljivost zmanjšala vsaj za njegov izbris iz nagrajevanja uspešnosti direktorjev, dodatna sredstva za enakomeren razvoj izposojevališč pa so po novem namenjena za uprave enote osrednje knjižnice in za brezposelne (stopnja brezposelnosti v občini) in ne več za demografsko nerazvite kraje, vzpostavil pa je tudi normative in priporočila iz Standardov za splošne knjižnice kot smer razvijanja knjižnične zbirke ter izhodišče za oceno vlog namesto Pravilnika o pogoji dela za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (2003). Pravilnik je imel oziroma ima določeno usmerjevalno vlogo v razvoju krajevnih knjižnic. V odgovorih anketirancev beremo: *»/.../ pravilnik je v bistvu »meter« ob katerega se je lahko knjižnica postavila in izmerila, kolikšna je«, »Po uvedbi razvida (v njem so razvidni dosežki uresničitve določil Pravilnika; op. av.) smo v knjižnici začeli pozorneje spremljati nabavno politiko in razporeditev gradiva med enotami knjižnice. Ker je sredstev premalo, je nakup gradiva velikokrat omejen na en sam izvod. Ker ima knjižnica štiri enote, je marsikateri naslov prisiljena postaviti v zunanjo enoto, čeprav bi ga potrebovali pravzaprav v vseh. Težko je zadostiti pogojem države in povpraševanju uporabnikov.«, »Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe prav gotovo pripomore pri odločitvah o sestavi (dopolnjevanju fonda, odpisu gradiva itd.), posebej še, ker je skoraj bolj »podroben« v svojih predpisih in zahtevah, kot so standardi za knjižnično dejavnost«, ugotavljajo pa tudi: *»V določenih segmentih nabavni službi in vodjem knjižnic kriteriji prav gotovo koristijo, ker odgovorne za akcesijo marsikdaj spomnijo na**

določene posebnosti, ki bi jih sicer spregledali. Morda bi jih bilo potrebno še bolj razdelati in dopolniti.« Zadnja pripomba lahko nekoga, ki pozna ureditev knjižničnega sistema in izobraževanje strokovnjakov za delo v njem, preseneti, bolj razumljiva pa je, ko jo bere v luči odgovorov na vprašanja o izvajanju nabavne politike, ki ilustrirajo tudi odnos knjižničarjev do opravil v tem procesu. Poleg tega, da knjižnice nimajo dokumenta o nabavni politiki, nimajo npr. tudi poimenovanja delovnih mest za delo v tem pomembnem procesu. Za naziv delovnega mesta so anketiranci navajali strokovne nazive, razen v primeru, ko so bili anketiranci vodje tega procesa. Naloge opravljajo v večini primerov bibliotekarji, najdemo pa tudi šest višjih knjižničarjev in knjižničarja. Pridobivanje knjižničnega gradiva pa je lahko tudi delovna naloga direktorja v kakšni knjižnici, kar za manjše knjižnice niti ni presenetljivo, vsaj ne kot odgovor, da direktor ne rabi podatkov za spremljanje izvajanja nabavne politike, ker ima knjižnica za to nalogo odgovornega delavca. Če je za delavce v službi za pridobivanje knjižničnega gradiva Razpis opomnik za ravnanje, jim bodo usmeritve iz Standardov služile sedaj tudi kot vizija, ki prav tako v večini odgovorov ni konkretizirana; bolj zavezujoče jih bodo Standardi v izbiri vodili do uresničevanja namena izbire knjižničnega gradiva. To pa bi moralo spodbuditi bolj podrobno spoznavanje potreb okolja, ki so v odgovorih zelo splošno navedene, in njihovo sistematično vključevanje v načrtovanje nabavne politike. Dvom o uresnitvi Standardov oziroma njihovih normativov pa je ostal, razbiramo ga tudi v pripombi: *»Standardi bi lahko veliko prispevali h kakovosti gradnje knjižnične zbirke, če bi bili obvezujoči za financiranje (tako za državo, kakor tudi za občine).*«

Medtem ko so ene knjižnice s spremembo Razpisa zadovoljne, *»Kriteriji, ki so bili v razpisu za leto 2010, so po mojem mnenju v redu in v primerjavi s prejšnjimi razpisi bistveno bolj natančni in objektivno merljivi.*«, pa druge tožijo, da so se jim zmanjšala sredstva, *»S spremembo kriterijev razpisa za leto 2010 smo najkrajši konec potegnile manjše knjižnice, ki delujemo na področjih z maloštevilnim prebivalstvom in imamo tudi Potujočo knjižnico. Z ukinitvijo kriterija za demografsko ogrožene kraje in kriterija za delovanje potujočih knjižnic so tako najbolj prikrajšani tisti prebivalci, ki imajo že tako ali tako omejen dostop do gradiva in virov informacij.*«, *»V Trziču (pa najbrž še kje) nam je le žal, da v razpisu ni nakupa po posebnih kriterijih – za bibliobus, čeprav vem, da je Ministrstvo to upoštevalo, ko je uvedlo kriterij nakup glede na število enoe knjižnice.*« Kriterij o dodatnih sredstvih za krajevne knjižnice, ki je z vidika raziskovalnih rezultatov opravičljiv, bi bil bolj primerno oblikovan, če bi knjižnicam dodeljeval sredstva za načrtovano, ne pa realizirano mrežo izposojevališč, saj morajo knjižnice pokrivati potrebe tudi tistih prebivalcev, ki še nimajo izposojevališča v svojem okolju. Bibliobus, ki je eno (premično) izposojevališče, nadomešča v večini primerov predvsem manjkajoče krajevne knjižnice. Za tako financiranje bi morale imeti knjižnice izdelan načrt mreže izposojevališč (krajevnih knjižnic). V popravljenem razpisu pa bega naslovljence tudi dvoumnost kriterija, ki je povzet iz Nacionalnega programa za kulturo: upoštevanje aktualnosti gradiva. Moral bi biti pojasnjen, saj je za knjižnico vsako gradivo, ki ga izbere za zbirko, aktualno, ker je usklajeno s potrebami okolja. V Nacionalnem programu se aktualnost uporablja v povezavi s knjižnično zbirko, ki jo je potrebno posodobiti z izločanjem zastarelega gradiva in s prirastom novih medijev. Strokovna komisija za knjižnično dejavnost bo tudi težko po tem razpisu objektivno ocenila projekt, če knjižničarji ne bodo jasno predstavili razlike med upoštevanjem značilnih potreb okolja, posebnih potreb okolja in navedli podatke, kako so s prirastom posodobili knjižnično zbirko.

Anketiranci so ocenili Razpis v petstopenjski lestvici s povprečnimi ocenami, in sicer pogoji, ki jih morajo izpolnjevati knjižnice za razpis, so dobili oceno 3,3; kriteriji, ki jih mora izpolnjevati projekt, 3,4; okvirna vrednost razpisanih sredstev, 2,4; ocenjevanje in vrednotenje vlog, 3,1; sklepanje pogodb, 4,2 in izvajanje nadzora nad pogodbami, 4. Tu pa tam je bila dodana opomba oziroma pohvala uslužbencev Ministrstva kulturo za hitro, prijazno in strokovno pomoč.

Med knjižnicami so razlike pri opravljanju nalog nabavne politike. Odkrili smo jih tudi v pripombah anketiranih na obliko državne podpore. Vse ne sprejemajo Razpis kot opomnik, ki jih vodi do boljše nabavne politike, prej kot nepotrebno administrativno oviro do nje: *»Poleg tega so obstoječi prijavni obrazci predolgi in zamudni, zahtevajo veliko izračunov, ki nikomur ne koristijo, obseg dodeljenih sredstev je skorajda vsako leto enak, ne glede na obrazložitev, kjer se »zelo kakovosten« oz. »kakovosten nakup« finančno skorajda ne razlikujeta. PREDLOG: Ukinitev razpisa. Knjiga naj se neha obravnavati kot projekt, naj bo sprejeta kot redni program in ne akcija. Uvede naj se vsakoletna razmestitev sredstev glede na število prebivalcev. Ohraniti je potrebno standarde ter uzakoniti delež države za 50% sofinanciranje nakupa. Nato zahtevati obsežnejše poročilo o doseganju ciljev in rezultatov in upoštevanje obstoječih standardov.«*, *»Glede na rezultate razpisov je očitno, da so kriteriji le fasada, saj se denar deli glede na število prebivalcev (odstopanja za nekaj odstotkov so zanemarljiva), kar je edino pravilno in v skladu z enakostjo vseh ljudi. Zato bi kriterije lahko ukinili – edino merilo je število prebivalcev.«*, *»Kriterije bi popolnoma ukinil in vso zadevo zelo poenostavil. Mislim, da bi morali knjižničarjem veliko bolj zaupati in jim pri izgradnji svojih zbirk prepustiti popolnoma proste roke.«*, *»Vsako pretirano vmešavanje v nabavno politiko splošnih knjižnic in celo določanje različnih kvot (v okviru že določenih normativov), kakšno literaturo naj knjižnice nabavljajo, pa se mi zdi odveč in nedemokratsko – saj jemlje knjižnicam možnost, da bi upoštevale tudi lokalne potrebe oziroma potrebe in želje svojih uporabnikov.«* Dobre opazovalke svojega okolja pa niso naštevale, kot večina knjižnic, le to, da se prilagajajo programom izobraževalnih ustanov, društev in drugih organizacij v svojem okolju, turizmu, domoznanstvu, nezaposlenim, kmetijstvu, in, seveda, željam svojih uporabnikov, opozorile so tudi na velik obseg dnevnih migracij in na brisanje razlik med mestom in vasjo. Tej raznolikosti se najlažje prilagajajo z veliko splošno ponudbo knjižničnega gradiva. V ponudbi pa so nekatere izpostavile tudi spoštovanje zmožnosti svojih prebivalcev (skupine s posebnimi potrebami in starostnike), katerim se skušajo približati s posebnim izborom publikacij. Pri tem jih ne ovira le pomanjkanje primerne gradiva in denarja za njegov nakup, marveč tudi pomanjkanje osebja, še zlasti osebja s specialnim znanjem.

Kadrovska problematika je povezana s kakovostjo nabavne politike. Knjižnice jo rešujejo vsaka po svoje, manj pa skupaj. Na vprašanje, ali bi prepustili izvajanje pridobivanja knjižničnega gradiva svoji osrednji območni knjižnici, je bil odgovor vseh vprašanih negativen. Večina direktorjev je v komentarju razložila, da to zato, ker same bolje poznajo potrebe svojega okolja, le dva med njimi sta se odločila, da bi ji prepustili administrativni, tehnični del procesa, ne pa izbire, navedla pa sta tudi pomislek o usposobljenosti osrednjih območnih knjižnic za prevzem take naloge: *»Nujno bi bilo racionalizirati nakup in obdelavo gradiva. OOKji niso ravno izpolnili pričakovanj glede svojega poslanstva v smislu »nosilcev razvoja splošnih knjižnic«, zato odgovor ne more biti brezpogojno pozitiven«*. Večinski kategoričen »Ne« preseneča, saj razmišljanja o racionalizaciji pridobivanja knjižničnega gradiva niso redka in so kot praksa uveljavljena tudi v sedanji mreži splošnih knjižnic. Osrednje knjižnice v večini primerov pridobivajo knjižnično gradivo tudi za

krajevne knjižnice, ki so celo na območju drugih občin in še takih, ki bi lahko imele svojo samostojno knjižnico z lastno službo za nabavo gradiva, nekatere osrednje knjižnice pa z enotami presegajo tudi število knjižnic v določenih knjižničarskih pokrajinah. Naj to razumemo kot slabo izkušnjo iz lastnega okolja, kjer krajevne knjižnice nimajo ali nočejo imeti vpliva na izbiro knjižničnega gradiva? Bolj verjetno je, da je v odgovorih preprosto spregledano dejstvo, da v organizaciji skupne službe za pridobivanje knjižničnega gradiva osrednjim knjižnicam še zmeraj ostaja odgovornost za pripravo programa in za odločanje, kaj bodo in česa ne imele v zbirkah svojih izposojevališč. Organizacija pridobivanja knjižničnega gradiva v osrednjih območnih knjižnicah za knjižnice pokrajine bi pomenila predvsem boljše informiranje knjižnic o ponudbi založniškega trga za lažje odločanje. Če zdaj zaupajo knjigarnarjem in posrednikom, ne dvomimo, da bi lahko zaupale lektorjem, ki bi po posameznih tematskih področjih predstavljali novosti z založniškega trga in prosto dostopnih virov informacij ter možnosti njihovega nakupa. V odgovorih na vprašanje o izvajanju nabavne politike se razbira velika poraba delovnega časa prav za pridobivanje kakovostnih informacij o ponudbi publikacij, informacijskega gradiva vseh vrst, še zlasti e-virov, po drugi strani pa ne moremo spregledati dejstva, da so obdelavo, vsaj delno, osrednje knjižnice že prepustile drugim knjižnicam; prevzemajo vsebinske oznake, v nekaterih knjižnicah pa uporabniki vsebino gradiva razberejo le iz CIPa, ker knjižnica publikaciji kot knjižničnemu gradivu ni dodala nobenih vsebinskih oznak.

7 SKLEP

Povzetek rezultatov nakupa knjižničnega gradiva v letu 2009

- Obseg knjižnične zbirke: Od 58 osrednjih knjižnic 24 knjižnic še ne dosega oziroma presega normativa za knjižnično zbirko: 4, 4 enote knjižničnega gradiva na prebivalca. So pa ta normativ iz Standardov za splošne knjižnice kot povprečje dosegle vse pokrajine, tudi na račun knjižničnih zbirk osrednjih območnih knjižnic.
- Obseg prirasta enot knjižničnega gradiva: V povprečju se je knjižnična zbirka vseh splošnih knjižnic povečala s prirastom za 261 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev; 94,91 % standardnega priporočila 275 enot .
- Obseg nakupa enot knjižničnega gradiva z vsemi sredstvi (razen sredstev za nakup gradiva v osrednjih območnih knjižnicah): 437.877 enot knjižničnega gradiva ali 214 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev. To je 81,90 % vsega prirasta.
- Obseg nakupa enot knjižničnega gradiva s sredstvi Ministrstva za kulturo: Knjižnice so kupile 168.322 enot knjižničnega gradiva ali 30,27 % vsega prirasta. Sredstva za nakup knjižničnega gradiva so zadoščala za nakup 82 enot na 1000 prebivalcev.
- Razmerje v nakupu naslovov med gradivom za odrasle in mladino: V povprečju so knjižnice z nakupom izbrale 69,99 % naslovov za odrasle in 30,11 % za mladino. Mejni vrednosti obsega izbranih naslovov za mladino sta 39 % in 21 %. Malo več kot polovica osrednjih knjižnic je imela 30 in več odstotkov naslovov za mladino.
- Razmerje v nakupu naslovov med strokovnim in leposlovnim gradivom: V

povprečju so knjižnice kupile 58,05 % naslovov strokovnega gradiva in 41,95 % leposlovnega. Mejni vrednosti izbranih naslovov sta 70 % in 43 % pri strokovnem gradivu ter 57 % in 30 % pri leposlovnem gradivu. 41 osrednjih knjižnic je nabavilo manj kot 60 % naslovov strokovnega gradiva.

- Nakup publikacij, katerih izdajo je v letu 2009 finančno podprlo Ministrstvo za kulturo: S seznama 229 knjig, katerih izdajo je podprla Javna agencija za knjigo, so vse osrednje knjižnice (58) kupile več kot 15 % naslovov. Vsi naslovi so prisotni v mreži splošnih knjižnic; najmanjše število enot določenega naslova je 17 enot (poezija, v 47 osrednjih knjižnicah tega naslova ni), največje pa 290 (roman, v dveh osrednjih knjižnicah in njihovih izposojevališčih tega naslova ni).
- Nakup leposlovja slovenskih avtorjev in prevodov zahtevnejših tujih leposlovnih del: Po podatkih ocenjevalne lestvice so knjižnice kupile 26 in več odstotkov leposlovnih del slovenskih avtorjev in prevodov zahtevnejših tujih leposlovnih del (tako je ocenilo 31 knjižnic), 18,1 % do 25,9 % enot (ocena 17 knjižnic), 11,1 % do 18 % enot (ocena 6 knjižnic) in manj od 11 % teh enot (ocena 2 knjižnic). Objektivnosti ocen nismo mogli preveriti.
- Nakup del s področja humanistike: Po podatkih ocenjevalne lestvice so knjižnice kupile 18,1 in več odstotkov enot s področja humanistike (19 knjižnic), 10,1 % do 18,1 % enot (24 knjižnic), 5,1 % do 10 % enot (14 knjižnic) in manj od 5 % teh enot (1 knjižnica). Objektivnosti ocen nismo mogli preveriti.
- Nakup knjižničnega gradiva za uveljavljanje enake dostopnosti knjižničnega gradiva za vse prebivalce na območju knjižnice (Razpis): 5 knjižnic je kupilo za narodne skupnosti 1.510 enot knjižničnega gradiva, 12 bibliobusov 10.380 enot, 55 knjižnic za 2.438 demografsko ogroženih krajev 18.741 enot knjižničnega gradiva.
- Podpiranje splošne dostopnosti knjižničnega gradiva (Razpis): Število enot kupljenega knjižničnega gradiva s sredstvi Razpisa je obsegalo: 161.807 enot knjižničnega gradiva oziroma 79,05 enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev (28,75 % normativa 275 enot). Knjižnice so kupile več knjig (91,28 %) kot serijskih publikacij (2,9 %) in neknjižnega gradiva (5,82 %).
- Po ocenah projektov nakupa knjižničnega gradiva (Razpis) so osrednje knjižnice od države dobile v povprečju 1,60 EUR na prebivalca; najmanj 1,31 EUR in največ 2,61 EUR.
- Podpiranje dostopnosti raznovrstne kakovostne vsebine knjižničnega gradiva na območju osrednjih območnih knjižnic (Poziv): Osrednje območne knjižnice so kupile skupaj 4.993 enot knjižničnega gradiva.
- Članstvo: V splošne knjižnice je bilo včlanjenih 24,75 % prebivalcev; 1,2 % manj kot leta 2007, ko je bila sprejeta Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011.

- Uporaba knjižničnih zbirk: Uporabniki splošnih knjižnic so si izposodili 11,70 enot na prebivalca; 0,96 manj kot leta 2007, ko je bila sprejeta Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011.
- Dejavniki spodbujanja uporabe knjižnične zbirke: Število izposojevališč; krajevne knjižnice: 261 (12 več kot leta 2007), odprtost knjižnic: 665 sekund na prebivalca (52 sekund več kot leta 2007), število prireditev za spodbujanje uporabe knjižnične zbirke: 75 na izposojevališče (7 več kot leta 2007).
- Ocena: V dostopnosti knjižničnega gradiva so imeli prebivalci osrednje knjižnice prednost pred prebivalci krajevnih knjižnic.
- Ocena: Sredstva za nakup knjižničnega gradiva so se uporabljala selektivno: državna s poudarkom na kakovosti in splošno prepoznanih potrebah, druga s poudarkom na ocenjenih potrebah lokalnih skupnosti in povpraševanju.

Učinek razpisa: V upravljanju knjižnične zbirke splošnih knjižnic je pomoč države pri nakupu knjižničnega gradiva potrebna in upravičena, ker se knjižnično gradivo kot kulturna dobrina s prirastom še ne zagotavlja v skladu z Zakonom o uresničevanju javnega interesa za kulturo (2002, 25. čl.): »/.../ ne zagotavlja v zadostnem obsegu /.../ ali kakovosti /.../ dostopnosti najširšemu krogu uporabnikov.« O tem govore poročila Centra za razvoj knjižnic pri NUK (razvid, statistični podatki, analize) in naša študija. Po zakonskih določilih sta bila oblikovana Razpis in Poziv za nakup knjižničnega gradiva. Usklajena sta bila s pravnimi podlagami, njuna vsebina pa je upoštevala poslanstvo splošnih knjižnic in organizacijo knjižnične mreže ter priporočila Nacionalnega programa za kulturo. Pravne podlage (zakon, pravilniki, uredbe) in strokovna priporočila (manifest, standardi) za organizacijo in delovanje knjižnic so za Ministrstvo za kulturo in za splošne knjižnice temeljno splošno vodilo pri projektnem nakupu knjižničnega gradiva, pri programskem nakupu knjižničnega gradiva pa je bil poudarek v dopolnjevanju knjižničnih zbirk s knjižničnim gradivom določenih vrst, vsebine ali jezika.

Rezultati obeh načinov državnega sofinanciranja nakupa knjižničnega gradiva kažejo na različno razvitost knjižnic oziroma knjižničnih zbirk in razlike v razumevanju poslanstva knjižnic in enakosti v dostopnosti knjižničnega gradiva. Med dejavniki nabavne politike izstopajo po vplivu strokovna in zakonska določila, sledi denar, potrebe okolja, zaznati pa je tudi vpliv strokovne usposobljenosti knjižničarjev. Razpis je prispeval k vsem trem vzrokom za državno podporo pri razvijanju knjižnične zbirke: h količini knjižničnega gradiva, k raznolikosti oblik in vrst knjižničnega gradiva in njegovi dostopnosti, ne nazadnje pa tudi h kakovosti knjižničnih zbirk z vsebino in v večini primerov tudi s kakovostjo njene predstavitve v publikacijah. Slednje ni preverjeno, a glede na ponudbo založniškega trga se knjižnice večini kakovostnih publikacij niso mogle izogniti, če so hotele aktualizirati teme in področja, k čemur jih poziva Nacionalni program za kulturo. S poudarjeno skrbjo za zbiranje domoznanskega gradiva in del domačih avtorjev pa so se odzivale tudi na priporočeno krepitev identitete. Z večjo denarno podporo bi bil učinek Razpisa boljši, predvsem bi se povečala dostopnost tega izbranega gradiva v mreži krajevnih knjižnic. Nismo pa prepričani, da bi se z enakim načinom dodeljevanja sredstev kaj bistveno spremenila vsebina nabavne politike v smislu načrtne izbire knjižničnega gradiva za informacijske, izobraževalne, raziskovalne in kulturne potrebe okolja, ker daje Razpis prednost normativom kot izhodišču načrtovanja in določenim vrstam knjižničnega gradiva,

ne pa potrebam po informiranju, izobraževanju in umetniškem doživetju. Raabe (1986) pravi, da se politika knjižnic odraža v politiki. Tega nismo preverjali, smo pa zaznali malo ali nič povezave učinkov nabavne politike na gospodarstvo, socialno in druga področja. Iz poročil o uresničenih projektih in programih nismo mogli oceniti pomena knjižnic oziroma njihove zbirke in nabave gradiva za kulturno, gospodarsko, socialno politiko, znanost, področja, ki so bila izpostavljena v strategiji razvoja države.

Način sofinanciranja: Razpis bi bil lahko s svojimi podrobnimi kriteriji, povzetimi iz Standardov in Pravilnika, shematski dokument nabavne politike, kakršnega lahko oblikuje država, ki ne pozna podrobnosti okolja knjižnic in zato ne posega v vsebino knjižnične zbirke; za opredelitev nabavne politike povzame le splošno sprejeto poslanstvo knjižnic. Z izpostavitvijo prednostnih področij iz Nacionalnega programa za kulturo v kriterijih Razpisa je država posegla v avtonomijo izbire knjižničnega gradiva, čeprav v javnem interesu, ki ga pooseblja državni svet, in ob hkratnem dopuščanju, da knjižničarji samostojno izberejo naslove iz teh področij. To pa niti ne bi bilo potrebno. Z vsakim posegom v njihovo svobodo se zmanjšuje tudi njihova odgovornost, ki je sestavni del svobode. Poleg tega so prednostna področja kot skrb za enakost kakovostne dostopnosti knjižničnega gradiva že opredeljena pri nalogah osrednjih območnih knjižnic in te bi jih morale ugotavljati in uveljavljati na svojem območju, tudi s svetovanjem pri gradnji knjižničnih zbirk osrednjih knjižnic. Pred uvedbo teh kriterijev v Razpisu tudi ni bilo dobro preverjeno, če je v knjižničnih zbirkah res premalo kakovostnega gradiva, pri čemer velja omeniti vsaj to, da ima v prirastu pridobljeno »lahkotnejše« gradivo krajšo življenjsko dobo v knjižnici kot kakovostno gradivo. Vse raziskave so bile narejene na vzorcu prirasta, rezultati oziroma predlogi pa so opozarjali knjižničarje, ki v imenu javnega interesa razvijajo splošno dogovorjeno politiko dobre knjižnične zbirke, da morajo bolj skrbno izbirati gradivo za zbirko, torej da morajo pri izbiri upoštevati tudi zbirko in ne nabavljati gradivo brez njenega »soglasja«. V javnem interesu je kakovost cele zbirke, ne samo njenega prirasta. Zato je vprašljivo priporočanje ene vsebine, če se mora knjižnica ob pomanjkanju denarja za izpolnjevanje predpisanih normativov pri tem odreči posodabljanju drugih področij, vsaj tako, kot je vprašljivo ravnanje knjižnic, ki nakupu popularnega lahkotnejšega gradiva dajo prednost pred drugim, pa še brez utemeljitve pomena takega početja. Še zlasti, ko ni zadosti sredstev, lahko vsako izpostavljanje določenega področja povzroči izločanje drugega. Knjižnica se s tem odreka zapovedani splošnosti, ki jo varuje pred napadi prostega trga in interesnih skupin (ki lahko vsako leto oziroma obdobje zapovedo, popularizirajo kaj drugega). Veljavnost zbirke se gradi načrtno sistematično več let do stopnje posodabljanja in potem enako pazljivo naprej. Priporočanje določene vsebine je bolje prepustiti koordinaciji nabavne politike znotraj območja osrednje območne knjižnice. Vsekakor pa sedanja oblika dodeljevanja sredstev ne omogoča realno ovrednotiti, ali je bil prispevek države tisti, ki je zaznamoval kakovost zbirke ali pa bi bila zbirka taka tudi brez izpostavljenih vsebin. Po rezultatih študije sodeč, bi morda v kakšnem primeru določen priporočen naslov ne prišel v kakšno knjižnico, lahko pa bi zato z istega seznama prišel drugi v več izvodih. Izbira knjižničnega gradiva je bila okrnjena še zaradi pomanjkanja denarja. Tako pomanjkanje med drugim sproža tudi vprašljivost ocenjevanja kakovosti izvedbe projektov: kako ocenjevati, če knjižnice niso dobile denarja načrtovanega za izpolnjevanje kriterijev? Razpis pa je imel tudi stranske, a pozitivne učinke za nekatere knjižnice, za knjižnice, ki so spregledale, da so vsi dokumenti, na katerih sloni splošno dogovorjena nabavna politika, namenjeni tudi knjižničarjem. Te je Razpis celo informiral o prioritetah zbiranja, kot smo videli, pa tudi zmanjševal vplive posameznega zbiratelja pri izbiranju publikacij in služil kot izobraževalno gradivo za knjižnično osebje.

Oblika Razpisa je model, ki se mu knjižnica lahko prilagodi; ravna klišejsko, čeprav potrebuje kar nekaj časa, da izpolni zapletene in obsežne obrazce, ki nimajo vselej jasno opredeljenih kriterijev. Obsežna količina podatkov je zahtevna tudi za pripravo poročil, poleg tega pa neusklajenost nekaterih zahtev v razpisu, obrazcih in poročilih onemogoča primerjati podatke, da bi lahko ocenili nekatere dejavnike razvijanja knjižnične zbirke, npr. upoštevanje dveh let, neenotna raba naslovov, enot, izvodov pri istem kriteriju, mešanje načinov prirasta, nakupa gradiva iz različnih virov, povzroča obilo težav, daje pa manj uporabnih rezultatov. Težavo pri objektivnem vrednotenju učinkov povzročajo še kriteriji, ki niso opredeljeni s podatki, ampak z oceno oziroma z opisom. Za njihovo preverjanje, vrednotenje potrebuje poročevalec veliko strokovnega znanja, dodatnih podatkov in časa, kar pa že sega na polje raziskovanja. Taka obremenitev javnih sredstev vsako leto je preobsežna, predvsem pa nepotrebna tam, kjer te podatke že zbirajo druge službe. V knjižničnem sistemu so zagotovljeni dejavniki, ki knjižničarje opredeljujejo za kompetentne osebe gradnje knjižnične zbirke: strokovno izobraževanje, strokovni izpit, strokovno izpolnjevanje, strokovno napredovanje, etični kodeks, licence, ob tem pa še strokovno spremljanje in strokovna pomoč. Dovolj, da država knjižničarjem prepusti pripravo programa za nakup knjižničnega gradiva, v katerem bodo za prepoznane potrebe načrtovali nakup knjižničnega gradiva za realizacijo formalnih in strokovnih dogovorov o splošni dostopnosti knjižničnega gradiva in informacij za svoje prebivalce. Obratno torej, kot se je dogajalo v projektih, ko so knjižnice za izhodišče nabavne politike vzele normativna določila, pri tem pa pogosto spregledale potrebe svojega okolja po informiranju, izobraževanju in kulturi. V sistemu je tudi dejavnik kontrole; poleg spremljanja razvoja obstaja še spremljanje porabe denarja, obstaja nadzor nad porabljenimi sredstvi ter usklajenostjo porabe s splošno sprejetimi dogovori. V tako organiziranem sistemu zmorejo knjižnice upravljati knjižnično zbirko brez narekovanja države, ne pa tudi brez njene pomoči in kontrole. Potrebujejo avtonomijo za odgovornost, trdno zakonodajo, ki bo v javnem interesu podpirala gradnjo kakovostne knjižnične zbirke in zagotovila splošen, neoviran dostop za javne storitve, s katerimi bo prebivalcem dostopna njena uporaba.

Za financiranje nakupa knjižničnega gradiva za osrednje območne knjižnice pa bi bilo potrebno pripraviti boljše, vsebinsko in količinsko bolj podrobno opredeljene programe, in boljša, bolj podrobna poročila o uresničitvi namena nakupa.

Odgovor kritikom: Če je bil Razpis tudi odgovor na kritiko zainteresirane javnosti, potem lahko iz našega branja različnih podatkov povemo, da ta odgovor ni bistveno spremenil značilnosti nabavne politike, kakršno smo prepoznali v drugih raziskavah. Kakšna naj bi bila knjižnična zbirka prihodnosti, koliko komercialnih vsebin in za koga, če sploh, bo v njej, koliko gradiva, ki nič ne prispeva k njeni vsebini, obliki, jeziku (ga celo siromaši), knjižničarji vsekakor ne bodo iskali sami, so ga pa dolžni ponuditi v predlogu dokumenta o nabavni politiki, ki bo, javno sprejet, dal javnosti podrobno podobo uresničevanja splošnega poslanstva, da bo kdorkoli podatke iz kataloga in ureditve knjižničnega gradiva v prostem pristopu lahko vselej primerjal z njegovo obljubo. Javnost mora imeti možnost, da oceni smisel, reprezentativnost knjižnične zbirke za enakost dostopnosti vseh osnovnih storitev za vse prebivalce za vse elemente splošno dogovorjenega poslanstva: »Koncept enakosti poudarja, kako zelo nujno je, da večina razume, da je svobodna, in spodbuja svobodo manjšin«, pravi. Wallerstein (2006, str. 118). Za upoštevanje tega pa moramo najprej prepoznati, kdo je oviran v svobodi izbire knjižničnega gradiva v knjižnici, npr. tisti z nižjo stopnjo izobrazbe ali nivojem pismenosti, ali tisti z višjo in visoko stopnjo izobrazbe in

morebitno premajhno dostopnostjo izbire kakovostnih virov, ker se denar porabi za večje število izvodov manj kakovostnih naslovov. Tega odgovora nimamo, lahko le domnevamo, da je več ovir pred manj izobraženimi in slabo pismenimi in je njihova svoboda izbire informacij veliko bolj okrnjena kot svoboda drugih. To problematiko pa ne morejo reševati le knjižničarji, je problem več dejavnikov okolja, njegovih delovnih, življenjskih vrednot. Knjižničarji lahko veliko prispevajo. Za to pa mora biti tudi njim omogočena prosta izbira knjižničnega gradiva. Knjižničar, ki ne izbira knjižničnega gradiva, ne more razumeti težav uporabnika, ko se ta v prosti dostopnosti knjižničnega gradiva in informacij odloča za izbiro primernih. Tak knjižničar ne bo znal urediti knjižnične zbirke tako, da bi se lahko uporabniki v tej svobodi znašli, tako, da jih svoboda ne bo ovirala, ampak spodbujala, navdihovala.²⁰ Ovire so za razvijanje bralne kulture nevarne, ker jih uporabniki kaj hitro premagujejo tako, da se zadovoljijo z izbiro gradiva v eni ali par postavitvenih skupinah. Če pa znotraj teh knjižničar izpostavlja določene sloge, žanre, zahtevnost in podobno, potem mora imeti tehten, prepričljiv razlog, razlog, ki je povezan s poslanstvom knjižnice.

Knjižničarji splošnih knjižnic ne želijo biti skladišče za neuporabljeno knjižnično gradivo, saj davkoplačevalci plačujejo uporabo gradiva ne pa njegovo kupovanje. Tudi zato je v organizaciji splošne knjižnične dejavnosti strošek osnovnih storitev že vračunan. Brezplačnost, ki ima med drugim simbolni pomen za demokratično podobo splošne knjižnice, njeno vlogo v skupnosti samo krepi. Način financiranja javne knjižnice za izvajanje javno sprejetega poslanstva pa omogoča knjižničarju, da se upre pritisku množičnosti, ki se pojavlja tudi v knjižnicah. Nakazujejo jo npr.: različne lestvice najljubših, najbolj izposojanih, prvih (predvsem) knjig, večanje izposoje, ne pa branja, večanje branja, ne pa tudi njegovo razvijanje, akcije, ki večajo statistične podatke, nimajo pa dolgoročnega učinka in podobno. Tržno logiko zanima, kaj so knjižnice izposodile, kaj kdo bere le zato, da pripravi dobičkonosne programe. Zato so dobrodošli kritiški odmevi, ki potrošniško naravnost odkrivajo in postavijo pod vprašaj. Knjižničar se naj bi v imenu dogovorjenega javnega interesa, ki zahteva kakovostno knjižnično gradivo za vse teme in področja, izbor najboljšega znotraj žanrov, potrošništvu upiral in spodbujal okolje k rabi kakovostnih, vsebinsko in oblikovno raznolikih virov, čeprav bo izposoja manjša, ker zahteva kakovost več napora in časa. Ima pa bolj globok in daljši, celo trajni učinek.

Svobodna izbira knjižničnega gradiva je za knjižničarja enako pomembna kot za posameznika, oba naj ne bi podlegala diktatu, tudi diktatu potrošništva ne. Vsaj knjižničar pa ve, da izbira tudi za tistega, ki ne hodi v knjižnico, dosežejo ga učinki uporabe knjižničnega gradiva. Zaradi teh je javnosti mar vsebina, kakovost knjižnične zbirke. Izhodišče za vrednotenje knjižnične zbirke pri uveljavljanje splošnega poslanstva knjižnic predstavlja knjižnična zbirka najmanjše krajevne knjižnice. To jedro se mora prepoznati tudi v vseh zbirkah drugih knjižnic, ki z obsegom in globino vsebine širijo možnosti izbire gradiva za uresničevanje potreb. Med odgovori knjižničarjev smo razbrali, da knjižnice vznemirjajo spremembe v okolju. Težko izberejo trden življenjski slog za svojo knjižnico. V večini sledijo splošnim usmeritvam standardov, pri čemer zaradi povpraševanja pogosto v vsebini izpostavijo razvedrilni namen knjižničnega gradiva. Nihajo med marketinško naravnanim slogom, ki daje knjižnicam večji odmev v okolju, in kulturno razsvetlenskimi:

²⁰ Ureditev knjižničnega gradiva v zbirki je prva podoba knjižničarjevega razumevanja poslanstva knjižnične zbirke, mora pa s preglednostjo in razumljivostjo to poslanstvo sporočati tudi obiskovalcem. Ureditev naj bi razkrivala, skrivnostnost pa naj knjižničarji še naprej prepuščajo gospodu Juarrosu, ki zmore privabiti obiskovalce k odkrivanju sistema ureditve knjižnice, na pa tudi k uporabi knjig, a še zdaleč ni tako uspešen kot njegova žena. (Glej »Knjižnica«, str. 132, v Tavares, G. M: Gospodje. Študentska založba, 2008)

»Skratka, moja vizija knjižničarstva je ta, da bi se morala knjižnica bolj posvetiti svojemu prvotnemu etimološkemu namenu in sicer, knjigi in ne pod vsako ceno loviti korak s tehnološkim razvojem, temveč se bolj posvetiti svojemu izvirnemu poslanstvu.« Priprava naslednjega nacionalnega programa za kulturo bo spet priložnost za premislek o razvojni smeri in ravnanju. Pri tem splošno sprejeto poslanstvo knjižnice zagotavlja splošnim knjižnicam stabilnost delovanja tudi v prihodnje, čeprav se bodo načini dela zaradi tehnologije in novih medijev spreminjali. Tisti, ki bodo pripravljali predlog in razmišljali o tem, kako izboljšati družbo, ne bodo mogli mimo izkušenj knjižničarjev, ki opozarjajo, da se zblížujeta visoka in nižje oblike kulture (tako so med uporabniki lažjega gradiva, gradiva za pasivno sprostitvev in izboljšanje vsečnega lastnega ravnanja in podobe tudi visoko izobraženi prebivalci), kulturne navade, brišejo se meje med pravo in lažno kulturo. Njihove izkušnje pa pravijo tudi: če hočemo, da bodo ljudje brali, uporabljali več kakovostnega knjižničnega gradiva, jih moramo branja, poslušanja, gledanja (na)učiti.

8. PRIPOROČILA ZA SKLADEN RAZVOJ KNJIŽNIČNIH ZBIRK

Wallerstein (2006, str. 116) pravi, da se bo spopad temeljnih vrednost dogajal na ravni temeljnih smeri družbene organizacije: svobode in enakosti. V tem spopadu mora knjižnica paziti, da se uresničuje ob pravicah večine, ki si jih prizadeva formalizirati, tudi svoboda manjšine, ki »je pravica posameznikov in skupin, da uresničujejo svoja hotenja na vseh področjih, na katerih večina ne more vsiljevati svojih hotenj drugim« (ibid. str. 117). Tudi mi smo se pogosto srečevali z vprašanjem svobode in enakosti. Predlogi, ki jih v nadaljevanju navajamo, izhajajo iz možnosti, ki jih ima knjižnica za njuno uresničevanje s kakovostnim knjižničnim gradivom, z gradivom, ki posamezniku omogoča razviti njegove zmožnosti za zadovoljevanje interesov, potreb in želja za ustvarjalno in sodelovalno bivanje v spreminjajočem se okolju.

Knjižnični program za nakup knjižničnega gradiva naj bi za vsako izposojevališče zagotavljal razmere, v katerih bo posameznik, ki ga zadevajo vsi elementi nabavne politike in noben posebej, dobil spodbude za čustveni in intelektualni razpon svojega bivanja in delovanja, tudi z jezikovno in oblikovno kakovostno predstavljeno vsebino. Seveda pa nabavna politika, če tudi je kakovostna, ne more v celoti opraviti dela, ki knjižnici zagotavlja uspešnost. Wallerstein (2006, str. 116) še opozori: »/.../ težko /je; op. av./ misliti, da bi lahko bili vsi ljudje deležni ugodnosti, ki jih ima večina. Prav tako si je nemogoče zamisliti, da bi bila svoboda manjšin v celoti spoštovana, če vsi ljudje ne mislijo, da so manjšine enake večini«.

Za posameznika je predstavnik knjižnične dejavnosti knjižničar informator v izposoji. Je v vlogi, ki lahko prepriča, da so ugodnosti knjižnice namenjene vsem in vsakomur posebej. Uporabnik pričakuje, da knjižničar dobro pozna knjižnično zbirko in je dovolj ustvarjalen, inteligen in spoštljiv, da mu zmore odkrivati njene razsežnosti na področju informiranja, izobraževanja in umetnosti ter ga navdušiti za branje, poslušanje, opazovanje, diskusijo. To je knjižničar, ki zmore uporabnika presenetiti, spodbuditi, zanj »plesti zgodbe« na določeno temo, ko ga vodi med skupinami knjižničnega gradiva v zbirki. Ta pričakovanja niso utopična, saj v praksi srečujemo primere, ko knjižničarji to zmožnost potrjujejo s predstavljanjem domoznanskega gradiva. Lažje in bolj učinkovito zmorejo predstavljati in

povezovati vsebine, če pri tem sodeluje tudi nabavni referent ali lektor. Na tak način se najbolje širi ugled knjižnice, krepi njen status in doseže želena uporaba njenega in z njeno pomočjo pridobljenega znanja, ustvarjalnosti za njuno prihodnjo rast. Povezovanje služb v knjižnici je za enako in kakovostno dostopnost knjižničnega gradiva potrebno tako kot povezovanje knjižnic.

Družbeni dogovor o splošnih vrednotah in splošni kulturi, na katerem je grajena knjižnična zbirka, njen namen in njena kakovost, določa tudi njeno dostopnost v socialnem javnem prostoru nevtralnosti, kjer izenačuje prebivalce v dostopnosti informacij, znanja in kulture. Vmešavanje oblasti v strokovno dogovorjeno nabavno politiko, tako kot vrivanje tržnih mehanizmov, je lahko oporečno. Tudi zaračunavanju storitev je potrebno postaviti meje. Nič koristi pa nimajo uporabniki tudi z navidezno prijazno odzivnostjo knjižnice, npr. pri nabavi knjižničnega gradiva in svetovanju pri izposoji knjižničnega gradiva, kadar prijaznost prikriva neustrezno znanje knjižničarja o poznavanju okolja, njegovih potreb, poznavanju gradiva ali o postavljanju pravih vprašanj in odgovorov. Prizadevanja za kakovostno gradnjo knjižnične zbirke krnijo določene pomanjkljivosti, ki se v vplivanju na gradnjo knjižnične zbirke prepletajo. Pozornost je potrebno posvetiti:

- pomanjkanju finančnih sredstev, tako državnih kot občinskih (tudi za izpopolnitev mreže krajevnih knjižnic in njihovo posodobitev),
- zapletenemu, obsežnemu upravnemu postopku pridobivanja državne finančne podpore,
- šibkim povezavam med elementi knjižničnega sistema,
- različnemu razumevanju standardov splošne dostopnosti knjižničnega gradiva.

Financiranje knjižnične dejavnosti v skladu s Standardi za splošne knjižnice

Denar dajemo na prvo mesto, ker njegovo pomanjkanje knjižnice najpogosteje navajajo kot oviro za svobodno izbiro knjižničnega gradiva, za uveljavljanje enake dostopnosti knjižničnega gradiva, ker ne morejo zagotoviti dovolj široke splošne izbire knjižničnega gradiva v svojih izposojevališčih. Bourdieu (2003, str. 156) pravi, da avtonomijo lahko ohranimo tako, da zagotovimo kulturnim proizvajalcem ekonomske in družbene pogoje. Nič manj to ne velja za knjižnice, posredovalke kulturnih dobrin in spodbujevalke kulture ustvarjalnega bivanja in delovanja. Da bodo spodbujale drugačno ravnanje svojih uporabnikov oziroma prebivalcev, potrebujejo denar za ponudbo široke izbire gradiva, v kateri komercialna glasba, film, književnost in populistična samopomočniška literatura, tako domača kot prevedena, ne bodo imeli prednosti.

Država naj poišče poti, da bo knjižnicam dajala podporo v višini sredstev, ki jih obljublja Nacionalni program za kulturo, in da bo občine zavezala k izpolnjevanju njihovih obveznosti. V zapisnikih Strokovne komisije za knjižnično dejavnost je kar nekaj pripomb na zniževanje sredstev za nakup knjižničnega gradiva in na porabo sredstev znotraj knjižnične dejavnosti: Tu se pojavlja vse več porabnikov, se pa temu primerno ne zvišujejo sredstva. Srečamo pa tudi predloge za prenos nekaterih na druga področja (npr. nemška čitalnica in čitalnica v Regensburgu, ki nista v mreži splošnih knjižnic).

Poenostavitev upravnega postopka dodeljevanja sredstev

Načina dodeljevanja sredstev za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva je potrebno uskladiti, ker oba skupaj gradita enakost v dostopnosti kakovostnega knjižničnega gradiva. Nakup za osrednje knjižnice naj bo programski tako kot je programski za osrednje območne knjižnice. Oba programa naj imata enako shemo načrtovanja, čeprav nimata enake vsebine. Njuna programa sta sestavna dela programa letnega prirasta knjižničnega gradiva, ki ga knjižnica pripravi na podlagi dokumenta o nabavni politiki. S takim načinom lahko ovrednotimo kakovost nakupa in več prispevamo h kakovosti knjižnične zbirke. Izhodišče programov je prispevek novosti h gradnji celostne podobe knjižnične zbirke, ki uresničuje poslanstvo knjižnic. Zbirka se tudi vrednoti kot celota, kaže domet splošne izobrazbe, ustvarjalnost okolja in njegove ambicije:

- Uveljaviti **poziv** za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva za osrednje splošne knjižnice: za uveljavitev strokovne avtonomnosti in odgovornosti knjižnic pri pripravi in izvedbi **programov nakupa knjižničnega gradiva**;
- Preverjanje in ovrednotenje izvedenih programov po poročilih izvajalcev ter seznanitev javnosti z doseganjem ciljev: po potrebi dopolniti zbiranje statističnih podatkov za spremljanje uresničevanja določil Standardov za splošne knjižnice;
- Opustitev kriterijev iz ocenjevanja načrtovanih programov, na katere knjižničar ne more odločilno vplivati (npr. ocena finančnih deležev občin in knjižnice).

Videli smo, da mora vsaka knjižnica pri nabavni politiki upoštevati nacionalni javni interes, znotraj te splošne usmeritve pa lokalne posebnosti, posameznika, njegovo individualno svobodo. Te interese lahko zadovolji le s širokim splošnim izborom knjižničnega gradiva za vse teme in področja, tako v leposlovju kot v stroki, kjer imajo humanistične, družboslovne, naravoslovne in tehnične, uporabne vede enak položaj. Za ciljne skupine (npr. prebivalci s posebnimi potrebami) oblikuje knjižnica poseben izbor, po potrebi oblikuje poseben izbor gradiva tudi kot promocijo za vstop v splošno izbiro. Z gradivom za informiranje, izobraževanje, raziskovanje in kulturno spodbuja razvijanje zvedavosti, razmišljanje, izmenjavo idej, znanja za ustvarjalno aktivnost posameznikov in skupnosti. Zato mora biti knjižnična zbirka večglasje idej, mnenj, stališč, pogledov, podatkov, kjer domišljija umetnika dopolnjuje stvarnost strokovnjaka, znanstvenika in vizijo modreca. Usmeritve za gradnjo knjižnične zbirke, ki smo jih spoznali v dokumentih javnega značaja in strokovnih priporočilih, po našem mnenju zadoščajo, da zmorejo knjižnice to splošnost zagotoviti s svojo nabavno politiko na ravni enakosti, raznolikosti in kakovosti, veljavnosti in uporabnosti v svojih lokalnih skupnostih in pripraviti program, ki bo v skladu z etičnimi načeli poskrbel, da noben uporabnik ali skupina ne bo izključena.

Predlagamo, da se državna pomoč za nakup knjižničnega gradiva dodeljuje za podporo razvoju knjižničnih zbirk na osnovi programa, ki ga na poziv vložijo osrednje splošne knjižnice. Priprava programa zahteva dobro poznavanje knjižničnih zbirk in potreb lokalnih okolij, zato pa tudi večjo strokovno odgovornost za pazljivo, razumno načrtovanje nakupa knjižničnega gradiva, kjer bo znotraj normativnih priporočil zaživela vsebina knjižničnega gradiva, njen namen in kakovost njene predstavitve. Videli smo, da so knjižnice pripravljene to odgovornost prevzeti.

Knjižničarji naj bi kot sito, podobno kot založništvo, »ki odloča, katere intelektualne vsebine bo prepustilo do bralcev in bralk in katere ne« (Markoff 2010, str. 37), poskrbeli, da industrijska množična ponudba, ki sloni na umetno povzročenih potrebah potrošnikov, ne bo

ustvarjala potrošnika tudi v knjižnici. Nabavna politika knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah mora poskrbeti za enakost zadovoljevanja opredeljenih temeljnih potreb, v njej pa morajo odsevati določila nacionalnega programa za kulturo, ki gradi prihodnost. Da zbirka ustreza širokemu krogu uporabnikov, mora imeti globino, širino in raznolikost na vseh strokovnih in leposlovnih področjih. Upravičenost preseganja dogovorjenih splošnih potreb velja za tista področja, ki omogočajo odpraviti pomanjkljivosti v delovanju knjižnic glede na prepoznane potrebe okolja. Anglija, npr. je za razvojne cilje, potrebe pozornosti, določila konkretna področja in merljivost dosežkov, in sicer: dvig standardov izobraževanja v šoli, izboljšanje kakovosti življenja otrok, mladostnikov, tveganih družin, starejših prebivalcev, promocijo zdravega življenja, oblikovanje varne in močne skupnosti, transport, komunikacije, promocija lokalnega gospodarstva, opozorjena knjižnica pa za svoje okolje sama izbere tista, ki v njenem okolju izstopajo s pomanjkljivimi rezultati in bo zato zanje vodila posebno pozorno nabavno politiko (Goulding, 2006, str. 8). Na Danskem, kjer ima splošna knjižnica osrednjo vlogo v skupnosti, je kulturno središče, ki omogoča dostop do informacij in njihovo pretvorbo v znanje, sodeluje pri promociji kulturnih vrednot in razvijanju demokratičnega okolja, nimajo takih opredelitev. Splošno opredeljeno je le gradivo, zanj zahtevajo: objektivnost, kakovost, razumljivost, jasnost, obsežnost, predmetnost, brez političnih, verskih ali moralnih zadržkov (Cranfield, 2005, str.150).

Nabavna politika knjižnic ni področje, ki bi se lahko uredilo z ukazom ali obveznim odkupom, ali z darilnim odkupom publikacij z javnimi sredstvi. Ko se je politika v preteklosti pri nas posluževala takih načinov, ni dosegla učinka v kakovosti ne v uporabnosti. Maršič ilustrira podarjene knjige z odkupom države: *»Pred petindvajsetimi leti ali celo trideset let nazaj so knjižnice namesto državnih sredstev direktno dobivale gradivo, takrat se je ta poteza izkazala za popolno polomijo«* Na Hrvaškem, kjer država še zmeraj odkupi določeno število naslovov in izvodov publikacij za knjižnice, ti pa povzročajo knjižnicam težave, si knjižnice že dolgo prizadevajo za njegovo ukinitvev. Zlatarjeva (2010) odkup doživlja kot marginalizacijo strokovnega znanja, monopolizacijo velikih, in pravi, da je možen, ker država še ni izvedla tranzicije v kulturi in so javne inštitucije kot hibrid, kjer se, na spremenjenem upravljanju in financiranju socialističnega tipa, postavlja neka maska tržne orientacije. Več uspeha si s strateškim načrtom razvoja splošnih knjižnic obetajo Angleži, kjer se je izvedel prenos pooblastil in odgovornosti iz upravnih državnih struktur na knjižnice; knjižnice širijo strateške cilje vlade, ko njihovi načrti izpostavljajo sodelovanje knjižnice v razvoju skupnosti, knjižnice naj bi postale žariščne točke skupnosti. Razvijale naj bi skupno dobro z zbirko, ki izkazuje nevtralnost in spodbuja angažiranost državljanov.

Pri nas ima država več možnosti, da v okviru 103. čl. Zakona o zagotavljanju javnega interesa za kulturo (2002): *»Postopek javnega poziva se uporabi takrat, ko je mogoče jasno vnaprej določiti umetniške, kultunopolitične, strokovne in druge kriterije ter zahteve, ki jih mora izpolnjevati javni kulturni program ali projekt za financiranje iz javnih sredstev, financirajo pa se progami oziroma projekti, ki te kriterije in zahteve izpolnjujejo, in sicer po vrstnem redu prispetja predlogov do porabe sredstev«* oblikuje poziv za sofinanciranje programa posodobitve knjižnične zbirke. Knjižnice, ki sicer še niso razvile vseh knjižničnih zbirk do oblike, ki zagotavlja vsem enako uresničevanje temeljnih knjižničarskih pravic, so se utrdile znotraj družbenega sistema informiranja, izpolnjujejo kulturnopolitične in strokovne kriterije, v okviru katerih vsako leto pripravijo program posodobitve knjižnične zbirke za izvajanje dogovorjenih storitev. Politika državne pomoči naj ne bi prisiljevala knjižnice, da se odločajo v škodo kakšni skupini uporabnikov, knjižnice naj bi le podprla v dostopnosti kakovostnega gradiva za vse. Ministrstvo jih lahko podpre s sofinanciranjem njihovih programov, zahteva pa poročilo, kako so se cilji sprejetih programov uresničevali, s

kakšnim gradivom in za koga. Z nacionalnim programom in pozivom za sofinanciranje nakupa lahko država pripravo progama usmeri s splošnimi smernicami, knjižnice pa pozove, da morajo v okviru zakonov in standardov nabaviti kakovostno gradivo za ugotovljene potrebe svojega okolja. Lahko pa v pomoč knjižnicam opredeli strokovno prepoznana šibka družbena področja (ne pa vede, za katero naj bi knjižnica nabavila gradivo, ker mora pri predstavljanju oziroma razreševanju problemov človekovega bivanja in delovanja knjižničar enakovredno obravnavati gradivo različnih ved, tako kot znotraj njih referenčno in priročniško gradivo, poljudno gradivo, strokovno gradivo, znanstveno gradivo) in knjižničar bo za prepoznana v svojem okolju izbiral potrebno knjižnično gradivo, pri čemer bo radij izbiranja obsegal vse vede in načine predstavitve njihove vsebine. Pomembno je, da je v obeh primerih v knjižničnem gradivu zaživi dogovorjen namen, ki ga bo knjižnica udejanjala tudi s spodbujanjem prebivalcev za uporabo gradiva.

V nabavi knjižničnega gradiva ne moremo uveljaviti popolne normativnosti in tako tudi ne popolnega nadzora za uveljavljanje vseh elementov, ki opredeljujejo kakovostno knjižnično zbirko. Glede na raznolikost lokalnih skupnosti, strokovnih pogledov na nabavno politiko in razvitost knjižnične dejavnosti bi bila splošna podpora Ministrstva za kulturo v pozivu primerna za uveljavljanje usklajenega razvoja. Priporočljivo pa bi bilo pri dodeljevanju sredstev kot prednostno področje izpostaviti nakup knjižničnega gradiva za krajevne knjižnice, ki še niso razvile ustreznega obsega in izbora knjižničnega gradiva (36. čl. Zakona o knjižničarstvu, 2001). Za enako dostopnost knjižničnega gradiva naj ministrstvo upošteva razvitost izposojevališč (stanje razvida) kolikor je mogoče, in sicer kot izhodišče za sofinanciranje, tako da bi slabše razvite krajevne knjižnice imele prednost pred tistimi, ki so že dosegle določila Pravilnika ali se približale celo Standardu. Tako usmerjen poziv bi prispeval k boljšemu načrtovanju razvoja enake dostopnosti knjižničnega gradiva, ker bi izhodišče gradnje enake dostopnosti v mreži izposojevališč postavil na krajevno knjižnico.

Po uvedbi programov za nakup knjižničnega gradiva lahko pričakujemo določene strokovne, na pa tudi birokratske, ukrepe, ki jih bo uvedla knjižnica, da bo lahko uveljavljala splošno poslanstvo oziroma lastne cilje; pasivne, npr.: omejevanje nakupa naslovov, ki ne prinašajo nobenih novosti na področju določene predmetne skupine, teme, omejevanje števila izvodov za uspešnice, opuščanje rezervacije za uspešnice prvo leto po izidu naslova, plačevanje medknjižnične izposoje za uspešnice, opuščanje navajanja najbolj izposojanih naslovov z lestvicami izposoje, predvsem naslovov, ki jih opredeljuje samo število izposoj. Še več pa bo aktivnih ukrepov, npr.: pogovori o izbranih naslovih (postavljenih v kontekst potreb okolja), učenje kot sinteza znanega, primeri za prebuditev zanimanja, promocija naslovov, ki prispevajo k doseganju poslanstva knjižnice, ciljev skupnosti, pregledne ureditve knjižničnega gradiva v prostem pristopu in na spletnih staneh, izboljšanje storitev za posredno in neposredno svetovanje in razvijanje novih, npr. izposoja gradiva na daljavo, spodbujanje ustvarjalcev za objavljane rezultatov dela s prosto dostopnostjo, še zlasti financiranega dela z javnimi sredstvi, vrednotenje razvojnih dosežkov in dela knjižnic z objektivnimi podatki, kot npr.: število enot knjižničnega gradiva na 1000 prebivalcev izposojevališča, odstotek članov izposojevališča, zadovoljstvo uporabnikov s storitvami za udejanjanje poslanstva knjižnice, primerjava s podobnimi domačimi izposojevališči, izposoja/obrat po ločenih skupinah, kot npr. domoznanska zbirka, na dom izposojeni letniki časnikov in časopisov, leposlovja po treh skupinah: klasiki, sodobna dela, popularna dela, UDK skupinah, teoretična in druga zahtevna dela ter poljudna dela in priročniki in podobno.

Predlagane aktivnosti za podporo izvajanju programov

- Strateški načrt za doseganje enake dostopnosti knjižnične dejavnosti: strokovni (priprava strokovnih podlag za razvoj in posodobitev delovnih procesov in razvoj mreže izposojevališč) in finančni ukrepi za vodenje celovitih rešitev.
- Zagotoviti sredstva za sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva v skladu s sprejetim nacionalnim programom oziroma Standardi in zaveza občin za redno in standardom primerno financiranje knjižnične dejavnosti.
- Dopolniti formalne in strokovne dokumente, kjer so določila nejasna, pomanjkljiva, nesodobna, brez vpliva na ohranjanje stabilnosti in potreben razvoj.
- Pospešiti digitalizacijo (domoznanskega) gradiva, s katerim knjižnice ohranjajo živost kulture in krepijo kulturno identiteto.
- Uveljaviti tesnejšo povezanost vseh elementov knjižničnega sistema za sodelovanje namesto nadomeščanja oziroma opravljanja nalog drugih akterjev sistema, s katerimi knjižnice nimajo sklenjenega uradnega dogovora z odgovornostjo sodelujočih (npr. v nabavni politiki splošne knjižnice izstopajo potrebe formalnega izobraževanja, ki mora imeti lastne knjižnice), financiranje projektov in programov, ki gradijo, dopolnjujejo in izboljšujejo sistem, v sistemu krepijo strokovnost služb in storitev, ki uveljavljajo enakost potencialnih uporabnikov, in služb za visoko strokovno in gospodarno razvijanje delovnih procesov.
- Izbirati področne programe, ki prispevajo h kakovosti izvajanja knjižničnega programa, programe, ki imajo dolgoročni učinek ali vpliv na razvijanje knjižnične dejavnosti, programe, kjer je poraba sredstev merljiva oziroma vrednotena z rezultati.
- Uporabljati enako zahtevne kriterije za ocenjevanje kakovosti programov in drugih oblik sofinanciranja in izvajati primeren nadzor porabe javnih sredstev, tudi npr. nad investicijami: »Večji nadzor iz strani MK pri izpolnjevanju pogojev razpisa pri investicijah, bi tudi pomagal k dvigu kvalitete storitev na področju knjižničarstva.«
- Sprejeti in javno objaviti dokumente, ki javnost seznanjajo z nabavno politiko knjižnice in z možnostjo njenega sooblikovanja:
 - **dokument o nabavni politiki:** za knjižničarja neobhodno pomagalo, ki služi kot opomnik za postopke v procesu upravljanja knjižnične zbirke, ki je ne samo strokovno zahteven in odgovoren, ampak tudi zelo kompleksen proces, kar smo spoznali tudi v tej študiji, uporabniku pa je v pomoč pri uravnavanju pričakovanj in vrednotenju storitev;
 - **knjižničarske pravice uporabnikov:** dopolnilo etičnega kodeksa s podrobnejšo predstavitevjo uporabe javnega prostora, knjižnične zbirke in storitev;
 - **anketni vprašalnik za vrednotenje knjižničnega programa** oziroma knjižnične zbirke in posredovanje predlogov: za merjenje zadovoljstva uporabnikov.

Svetovalne službe, ki so jim v pomoč, pa naj bi pripravile še:

- smernice za nivoje zahtevnosti knjižničnih zbirk po tipih izposojevališč,²¹

²¹ Da nabavna politika ni samo problem naših knjižnic, kažejo splošne smernice za gradnjo knjižničnih zbirk, ki jih je pripravila IFLA (Guidelines, 2001) ter kar strokovne literature. Ker se dostopnost gradiva za posameznika poveča s knjižnično mrežo, predlaga oblikovanje temeljne zbirke najmanjše knjižnice, ki se z obsegom širi glede na velikost knjižnice in njen status v mreži:

0 knjižnica namerno ne zbira knjižničnega gradiva določenega predmetnega področja ali oblike
1 premična zbirka: minimalni nivo: omejena zbirka monografskih in referenčnih del, ne vključuje elektronskih virov in časopisja

- kazalnike za merjenje kakovosti knjižnic oziroma knjižničnih zbirk. Ti predlogi vključujejo tudi osrednje območne knjižnice, ki naj bi *zagotavljale povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva in informacij* na ravni območnosti. V svojem dokumentu o nabavni politiki naj bi predstavile nabavno politiko tako, da bodo osrednje knjižnice lahko primerno razvile svojo nabavno politiko in uporabniki svoja pričakovanja. Tako kot uporabniki ocenjujejo knjižnice naj imajo tudi osrednje knjižnice možnost, da z določenimi kazalniki kakovosti ocenijo izpolnjevanje vseh območnih nalog, zato je potrebno tudi zanje pripraviti anketni vprašalnik.

Za oba programa naj bi Ministrstvo za kulturo v pozivu, poleg vsebinskih usmeritev za pripravo programa, dodalo, da mora biti vsaka enota knjižničnega gradiva zabeležena z oznako, da je kupljena s sredstvi Ministrstva za kulturo, tako da se lahko v vzajemnem katalogu kadarkoli preveri izbor gradiva. Obrazec za poročilo o izvedbi programa naj zahteva podatke o vsebini (naslovi) in količine (izvodi) nakupa knjižničnega gradiva ter njegove dostopnosti v mreži izposojevališč, podatki naj bodo preverljivi v javnih statističnih poročilih oziroma v razvidu. Poročilo služi preverjanju izvedbe programa, ni pa vključeno kot kriterij za pridobivanja sredstev v naslednji poziv, ker za kakovost izvedbe odobrenega programa odgovarja direktor knjižnice. Razmisliti bi bilo primerno tudi o predlogu poenostavitve: financiranja triletnega programa, katerega realizacija bi se preverjala z (dopolnjenimi) podatki iz razvida.

Predlog za razmislek o organizaciji služb za pridobivanje knjižničnega gradiva

Razpis se povezuje z določili standardov za gradnjo knjižnične zbirke, s pomočjo katerih knjižnice uresničujejo nacionalni oziroma lokalni program razvoja dostopnosti kulturnih dobrin. Z zakonom so določene območne naloge, ki jih za opredeljena področja knjižničarskih pokrajin opravlja deset osrednjih splošnih knjižnic, da bi se enakomerno strokovno in učinkovito razvijala knjižnična dejavnost in enaka dostopnost knjižničnega gradiva. Te že sedaj koordinirajo nabavo domoznanskega gradiva, nakup e-zbirk, digitalizacijo knjižničnega gradiva, izločanje knjižničnega gradiva, opazili smo, da nekaterim osrednjim knjižnicam pomagajo pripraviti tudi programe nakupa knjižničnega gradiva: tako se počasi razvijajo v kompetenčne centre tudi za nabavno politiko. V bližnji prihodnosti pa vsaj nekatere osrednje območne knjižnice že lahko prevzamejo nabavo knjižničnega gradiva v pomenu strokovne informativne in tehnične podpore tudi za osrednje knjižnice, če bodo te prej sprejele omenjene javne dokumente o svoji nabavni politiki in njenem spremljanju. Osrednjim knjižnicam ostaja v vsakem primeru odgovornost za pripravo programov za njihova izposojevališča in odgovornost za izbiro knjižničnega gradiva.

2 najmanjša krajevna knjižnica: osnovni nivo predstavitve temeljnih predmetnih področij in tem, omejena zbirka monografij, referenčnih del in časopisja in neknjižnega gradiva, splošna raven zahtevnosti: končana srednja šola

3 krajevna knjižnica (okolja s srednjimi šolami ali občinska središča): razširjen osnovni nivo s predmetnimi področji in temami;

4 osrednja knjižnica: študijski nivo: obsežna zbirka del znanih avtorjev in izbor manj znanih; obsežna splošna zbirka strokovnih področij z izbranimi specializiranimi monografijami in referenčnimi deli ter periodiko, omejena zbirka del v tujih jezikih (za posamezna predmetna področja, učenje jezikov);

5 osrednja območna knjižnica: raziskovalni nivo; podiplomski študij, splošne in specializirane zbirke.

Upravljanje knjižnične zbirke na ravni regij sedaj vključuje razvoj knjižnične zbirke, njeno predstavljanje in hranjenje, njeno organizacijo in dostopnost, finančne vire za pridobivanje gradiva, usklajevanje dela z načeli knjižničarstva, zahtevami okolja, možnostmi knjižnice. Služba za pridobivanje knjižničnega gradiva skrbi za tekoče posodabljanje knjižnične zbirke v skladu z ugotovljenimi potrebami potencialnih uporabnikov območja, stanjem knjižnične zbirke in dostopnostjo gradiva v mreži knjižnic. V ta proces so vključene še druge knjižnične službe in tudi nabavne službe osrednjih knjižnic. Rezultat tako vodenega procesa so lahko tudi predlogi za oblikovanje posebnih zbirk znotraj knjižničnih zbirk, s katerimi želijo knjižnice bolj uspešno in učinkovito zadovoljevati potrebe uporabnikov, in razvoj zbirk osrednjih knjižnic. Proces vključuje, po opredelitvi ciljev in potreb, pridobivanje gradiva, inventarizacijo, bibliografsko obdelavo, signiranje, opremo gradiva, izločanje in odpis ter distribucijo knjižničnega gradiva. Delo usmerja napisana nabavna politika.

Temu procesu osrednjih območnih knjižnic se lahko pridruži pridobivanje knjižničnega gradiva za programe osrednjih knjižnic. Prenos opravil poteka po dogovoru med knjižnicama oziroma knjižnicami. Osrednje območne knjižnice lahko izvedejo nakup knjižničnega gradiva tudi za programe osrednjih knjižnic, ki jih financira Ministrstvo za kulturo. Pridobivanje knjižničnega gradiva se lahko dopolni z njegovo obdelavo. Te možnosti kot ideje že dolgo časa krožijo v mreži splošnih knjižnic, srečamo jih tudi v študiji, ki je bila pripravljena za pripravo razvojnih dokumentov za razvoj splošnih knjižnic (Novljan, 1998). Zdaj, ko so nekatere osrednje območne knjižnice že razvile svoje naloge na strokovni ravni, ki jo zahteva tako delo, lahko pričakujemo slej ko prej spremembe tudi v organizaciji pridobivanja knjižnične gradiva v pokrajini, morda tudi v njegovi obdelavi. Tak način ravnanja ni predlagan samo zaradi prikaza gospodarnih učinkov, npr.: vse knjižnice iščejo podatke o izdanih publikacijah in informacije za njihovo vrednotenje na podoben način in porabijo veliko delovnega časa, še zlasti tiste, ki hočejo to temeljno delo v procesu nabave opraviti temeljito, zato bi se ta del procesa lahko z združitvijo racionaliziral. Boljši pregled nad porabo denarja bi povečal pestrost ponudbe in uporabo posameznih vrst knjižničnega gradiva, bolj intenzivno bi bilo predstavljanje knjižničnega gradiva, kroženje knjižničnega gradiva v mreži, lahko pa bi knjižnice organizirale tudi skupno hrambo knjižničnega gradiva, ne nazadnje bi se lahko bolje uveljavilo primerjalno vrednotenje kakovosti knjižničnih zbirk, glede na to, da lahko tudi med knjižnicami zaznamo različne poglede na gradnjo knjižnične zbirke. Nekatere knjižnice dojemajo svoje okolje kot homogeno skupnost prebivalcev s splošnimi potrebami, kjer *»Splošna, neformalna izobrazba, kulturna širina in stopnja izobrazbe v informacijski družbi nista v visoki korelaciji, še posebej za potrebe članov splošne knjižnice«* in *»Uporabniki se bistveno ne razlikujejo toliko, da bi morala biti nabavna politika tako specifična za posamezna okolja, razen pri izbiri domoznanskega gradiva«*, drugi menijo drugače, npr.: *»Izobrazbena struktura uporabnikov je izrazit pokazatelj med izbiro kvalitetnejših ali trivialnih naslovov, saj z večjo doseženo stopnjo izobrazbe raste tudi kvaliteta željenih naslovov«* in *»Izstopajoči sta 2 izposojevališči, ki se nahajata v ruralnem okolju, stopnja izobrazbe uporabnikov je nižja, kar pomeni, da je predvsem potreba po strokovnem gradivu manjša. Na kakovostnejšo literaturo se slabo odzivajo, veliko izposojejo beležimo pri mladinski literaturi. Tako pride tudi do velikih odstopanj priporočil standardov v teh dveh izposojevališčih, kar se kaže na odstotkih celotne knjižnice.«* Drugi opozorijo na razlike med okolji: *»V nekaterih krajevnih knjižnicah je večje povpraševanje po lahkotnejši literaturi, tudi tu se kažejo razlike med enotami. Kot splošno izobraževalna knjižnica enakovredno pokriva vsa področja znanosti, in sicer od osnovnih – nezahtevnih del preko poljudne literature do visokošolskih učbenikov. Zavedamo se namreč, da je struktura naših uporabnikov zelo pestra in zajema*

vse socialne aspekte.« in »Opažamo, da se mlade družine iz mest selijo na podeželje, zato pri nabavi gradiva za te knjižnice pazimo, da je izbor gradiva za mlajše bralce pester in kvaliteten. Uporabniki v naših krajevnih knjižnicah v veliki meri še vedno živijo na podeželju in so iz preprostega, kmečkega okolja, zato se pri nabavi odločamo za avtorje, ki opisujejo preproste, vsakdanje stvari, dela, ki so aktualna« in »Absolutno pa so napačna in zavajajoča takšna mnenja, kot npr. da bo povpraševanje po gradivu s področja kmetijstva v ruralnem okolju večje kot v meščanskem. Potrebe okolja naj ne bi PREDPOSTAVLJALI ampak PREPOZNAVALI.«, ter tisti, ki potrebe poznajo: »Menim, da so potrebe okolja poznane, težko pa z nakupom sledimo željam bralcev po večjem številu izvodov knjig, ki predstavljajo ne toliko kvalitetno literaturo, tako, ki jim v bistvu služi za sprostitev, zabavo in ne toliko izobraževanje. Tovrstna literatura predstavlja cenovno velik zalogaj, ki ga zadnja leta vse bolj krijemo tudi iz lastnih sredstev. Menim, da mora splošna knjižnica zadovoljevati tudi interese tistih, ki berejo trenutno »popularno« literaturo, kot navajate v naslednjem vprašanju.«

Različnost izkušenj je dragoceno pomagalo pri oblikovanju nabavne politike, še zlasti, če se izkušnje povežejo z rezultati doseganja ciljev. Izmenjava izkušenj lahko prispeva k pripravi strategije razvoja knjižnic, vsaj v pokrajini, ki jo knjižnice uresničujejo s skupnim delom. Tako delo daje zaposlenim tudi več možnosti, da uveljavljajo svojo strokovnost in ustvarjalnost in zvišuje standarde kakovosti knjižnične dejavnosti, kar pa koristi knjižnicam in uporabnikom.

9 VIRI IN LITERATURA

9.1 Viri

1. Bon, M., Karun, B., Vodeb, G., Kodrič-Dačić, E. (2010). Izvajanje koordinacije in posebnih nalog osrednjih območnih knjižnic v obdobju 2007-2009. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic.
2. Etični kodeks slovenskih knjižničarjev. (1998). V: Statut, pravilniki in poslovniki Zveze bibliotekarskih društev Slovenije. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.
3. Javni ciljni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih bo v letu 2009 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo (JPR3-NKG-2009). Ur. list RS, št. 94/08.
4. Javni ciljni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih bo v letu 2010 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo. (JPR-NKG-2010). Ur. list RS, št. 94/09.
5. Koalicijska pogodba o sodelovanju v vladi Republike Slovenije za mandat 2008-2012. SD, Zares, DeSUS, LDS, 6. november 2008. Pridobljeno 10.10.2010 s spletne strani http://www.zares.si/wp-content/uploads/koalicijska_pogodba-2008-11-06.pdf

6. Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin s protokoli. (1998). Ljubljana: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK.
7. Manifest o splošnih knjižnicah. (1994). Knjižničarske novice (5) 3. Priloga.
8. Nacionalna strategija za razvoj pismenosti. (2005). Pridobljeno 8.9.2008 s spletne strani <http://pismenost.acs.si/projekti/komisija>.
9. Novice. Ministrstvo za kulturo, 18. 12. 2009. Pridobljeno s spletne strani 15. 6. 2010
www.mk.gov.si/si/strokovne_komisije_sveti_in_skladi/nacionalni_svet_za_knjizni_cno_dejavnost/
10. Poročilo strokovne komisije za knjižnično dejavnost glede financiranja iz državnega proračuna v letu 2009 (JPR3-NKG-2009). (2010). Pridobljeno 8.7.2010 s spletne strani <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/>
11. Poročilo o (so)financiranju kulturnih programov in projektov v letu 2009. (2010). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 14.7.2010 s spletne strani http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Podatki/Letna_porocila/finan_2009.pdf
12. Poziv k predložitvi predlogov programov dela in finančnih načrtov za izvedbo nalog osrednjih območnih knjižnic v letu 2009. Ministrstvo za kulturo RS, 14.10.2008
13. Pravilnik o izvedbi javnega poziva in javnega razpisa. Ur. list RS, št. 93/2005. Pridobljeno 9.7.2010 s spletne strani <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200593&stevilka=4038>
14. Pravilnik o osrednjih območnih knjižnicah. Ur. list RS, št. 88/2003.
15. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe. U. list RS, št. 73/ 2003.
16. Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2008-2011. Ur. list RS, št. 35/2008.
17. Splošna deklaracija o človekovih pravicah (1948). Generalna skupščina Združenih Narodov. Pridobljeno 8.7.2010 s spletne strani <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/>
18. Standardi za splošne knjižnice (za obdobje od 1. maja 2005 do 30. aprila 2015). (2005). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost, 21. april 2005.

19. Statistični podatki o knjižnicah. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica, Center za razvoj knjižnic. Pridobljeno 20.7.2010 s spletne strani <http://bibsist.nuk.uni-lj.si/statistika/index.php>
20. Uredba o osnovnih storitvah knjižnic. Ur. list RS, št.29/2003.
21. Ustava Republike Slovenije. (1991). Skupščina Republike Slovenije. Pridobljeno 8.7. 2010 s spletne strani <http://www.dz-rs.si/?id=150&docid=28&showdoc=1>
22. Zaključno poročilo. Javni projektni razpis 2009 (JPR3-NKG-2009). /58 poročil osrednjih splošnih knjižnic. Arhiv Ministrstva za kulturo./
23. Zakon o knjižničarstvu. Ur. list RS, št. 87/2001, št. 96/2002.
24. Zakon o lokalni samoupravi. Ur. list RS 72/1993.
25. Zakon o obveznem izvodu publikacij. Ur. list RS, št. 69/ 2006; št. 86/2009.
26. Zakonom o ratifikaciji Konvencije s protokoli. Ur. list RS , št. 33/1994.
27. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo. Ur. list RS, št. 96/2002.
28. Zakon o zagotavljanju sredstev za nekatere nujne programe republike Slovenije v kulturi. Ur. list RS, št.14/2003; 77/2008.
29. Zbiranje statističnih podatkov o delu slovenskih knjižnic (2008). Str. 1-14. V Karun, B., D. Tizaj Marc: Splošne knjižnice. Poročilo za leto 2007. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
30. Zbirno poročilo o vseh splk-09. Ljubljana: Ministrstva za kulturo, 2010.

9.2 Literatura

31. Breznik, M., Novljan, S., Jug, J., Milohnič, A. (2005). Knjižna kultura. Ljubljana: UMco.
32. Bourdieu, P. (2003). Sociologija kot politika. Ljubljana: *cf.
33. Buckland, M.K. (2005). The heritage of public librarianship. Str. 329- 335. V New frontiers in public library research. (Ur. C. G. Johannsen, L. Kajberg). Lanham, Maryland, Toronto, Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
34. Chartier , R. (2008). Pisanje in brisanje: pisna kultur in literatura. Ljubljana: Studia humanitatis.
35. Cranfield, A. (2005). National identity as coltural policy with emphasis on the library as an institution. Str. 143 – 153. V New frontiers in public library research.

- (Ur. C. G. Johannsen, L. Kajberg). Lanham, Maryland ,Toronto, Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
36. Erjavec, K. (2010). Evalvacija razpisa »Redni letni javni projektne razpis za sofinanciranje programskih vsebin medijev v letu 2009; JPR16-MV-2009«. Pridobljeno 2.6.2010
<http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/mediji/Evalvacija2009.pdf>.
 37. Evans, G., E. (1987). Developing library and information center collections. 2. ed. Colorado: Libraries Unlimited.
 38. Flisar, E.: (2009). Knjiga v javnem interesu? What's that?. Delo, 25.marec 2009, str. 26.
 39. Golob, T. (2010). Ves čas se pretebam z besedami. (Intervju zapisala Tanja Jaklič). Delo. Književni listi, 9. junij 2010, str. 17.
 40. Goulding, A. (2006). Public Libraries in the 21th Century. Aldershot: Ashgate.
 41. Goulding, A. (2010). Narodne knjižnice kao prostori zajednice. V Slobodni pristup informacijama. 9. okrugli stol: Knjižnica kao javni prostor. (Ur. A. Belan-Simić, A. Horvat). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo i Katedra za bibliotekarstvo Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta.
 42. Grilc, U. (2006). Reforme in slovenska knjiga ali knjiga kot reforma? Knjižnica 50 (1/2), str. 57-74.
 43. Guidelines for a collection development policy using the conspectus model. (2001). IFLA. Section on acquisition and collection development. Pridobljeno 24. 9. 2010 s spletne strani <http://archive.ifla.org/VII/s14/nd1/gcdp-e.pdf>.
 44. Hummelshøj M. (2005). Web_based community information services in public libraries. Str. 25- 41. V New frontiers in public library research (Ur. C. G. Johannsen, L. Kajberg). Lanham, Maryland, Toronto, Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
 45. Ille, J. (2010). Promjena, suradništvo, doseg: web 2.0 na strani knjižnice. V Slobodni pristup informacijama. 9. okrugli stol: Knjižnica kao javni prostor. (Ur. A. Belan-Simić, A. Horvat). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo i Katedra za bibliotekarstvo Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta.
 46. Jager, P. (2008). Najbolj brane knjige v slovenskih splošnih knjižnicah. Knjižnica 52 (2-3), str. 171-183.
 47. Jochumsen, H., Rasmussen, C. H. (2005). The public library as a social field. Str. 285-306. V New frontiers in public library research (Ur. C. G. Johannsen, L. Kajberg). Toronto, Oxford: The Scarecrow Press, Inc.

48. Kodrič–Dačić, E. (2007). Uvod v izgradnjo knjižničnih zbirk. *Knjižnica*, 51 (1), str. 89–112.
49. Kovač, M. (2009). *Od katedrale do palačinke*. Ljubljana: Študentska založba.
50. Markoff, J. (2010). Velikega brata je zamenjala množica malih bratov. (Intervju zapisala L.J. Kaučič). *Delo*, 30. april 2010, str. 17-19.
51. Merčun, T. (2010). Knjižnice u promenljivom web okruženju. V *Slobodni pristup informacijama. 9. okrugli stol: Knjižnica kao javni prostor*. (Ur. A. Belan-Simić, A. Horvat). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo i Katedra za bibliotekarstvo Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta.
52. Miller, D. L. (2007). *Politična filozofija*. Ljubljana: Krtina.
53. Močnik, R. (2006). *Julija Primic v slovenski književni vedi*. Ljubljana: Sophia.
54. Močnik, R. (2009). *Spisi iz humanistike*. Ljubljana: *cf.
55. Monaghan, J., Just, P. (2008). *Socialna in kulturna antropologija*. Ljubljana: Krtina.
56. Možina, E., Knaflič, L., Kodelja, L. (2001). *Pismenost odraslih v Sloveniji*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
57. Novljan, S. (1998). Knjižnice za splošno dostopnost kulturnih dobrin. *Knjižnica* 42 (1), str. 23- 44.
58. Novljan, S. (1999). Splošnoizobraževalne knjižnice v mreži z matično službo ali brez nje? *Knjižnica* 43 (1), str. 5 - 22.
59. Novljan, S. (2004). Učbenik, knjižničarjev sodelavec. Str. 221-216. V *Šolske knjižnice včeraj, danes, jutri. Kongres šolskih knjižničarjev Slovenije*. Radenci 21.- 23. oktober 2004.
60. Novljan, S., Kodrič–Dačić, E., Karun, B. (2006). Slovenske splošne knjižnice danes: stanje, problemi, razvojne usmeritve. Ljubljana: Center za razvoj knjižnic Narodna in univerzitetna knjižnice. <http://www.nuk.uni-lj.si/dokumenti/kis/stanje2006>.
61. Petković, B., Prpič, M., Nahtigal, N., Hrvatin, S. B. (2009). *Spremljanje in vrednotenje medijev*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
62. Pinter, A. (2002). Knjižnice kot dejavnik oblikovanja javnosti: pogled sodobnih teorij. Str. 15-32. V *Knjižnice in javnost. Strokovno posvetovanje*, Bled, 14.-16. 10. 2002. Ljubljana: ZBDS.

63. Raabe, P. (1986). Die Bibliothek als humane Anstalt betrachtet: Plaedoyer fuer die Zukunft der Buchkultur. Stuttgart: Metzler.
64. Rampih, S. (2009). Nabavna politika v splošnih knjižnicah. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
65. Ranciere, J. (2010). Enakost ni cilj, ampak izhodišče. (Pogovor zapisala Jela Krečič). Delo. Sobotna priloga, 17. 4. 2010, str. 32 -33.
66. Rugelj, S. (2009a). Kako iz bralcev nastanejo kupci knjig. Bukla 5 (41), str. 3.
67. Rugelj, S. (2009). Optimizacija družbeno-ekonomskih učinkov javnih vlaganj v slovensko založništvo: Doktorsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
68. Splošne knjižnice: IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice. (2002). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.
69. Talja, S. (2005). Users library discourses. Str. 307-327. V New frontiers in public library research. (Ur. C. G. Johannsen, L. Kajberg). Lanham, Maryland, Toronto, Oxford: The Scarecrow Press, Inc.
70. Valetič, Ž. (2010). Prestolnica besed. Mag, 10. maj 2010, str. 48.
71. Vidiček, M., Novljan, S. (2010). Uporabnost metod GIS pri načrtovanju knjižničnih storitev. Knjižnica 54 (1-2), str. 17-38.
72. Vodeb, G., Kodrič-Dačić, E., Janc, K. (2009). Analiza stanja in možnosti ukinitve nadomestil za včlanitev v slovenske splošne knjižnice. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Center za razvoj knjižnic.
73. Vremec-Ragusi, V. (1998). Bibliotekarstvo na križišču kultur. Knjižnica 42 (1), str. 5- 21.
74. Wallerstein, I. M. (2006). Uvod v analizo svetovnih –sistemov. Ljubljana: Založba /*cf.
75. Williams, R. (2005). Navadna kultura. Ljubljana: Studia humanitatis.
76. Zlatar, A. (2010). Knjižnice: prostori javnosti in komunikacije. V Slobodni pristup informacijama. 9. okrogli stol: Knjižnica kao javni prostor. (Ur. A. Belan-Simić, A. Horvat). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo i Katedra za bibliotekarstvo Odsjeka za informacijske znanosti Filozofskoga fakulteta.
77. Zupančič, B. M. (2009). Prva od suhih krav. Ljubljana: Cankarjeva založba.

